

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

Hardsyssels Årbog

1976

ANDEN RÆKKE - BIND 10

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1976

ANDEN RÆKKE - BIND 10

UDGIVET AF
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG

OMSLAGSBILLEDET:

*Det lille privatbanetog mellem Ringkøbing og Holstebro
på vej ud af billedet.*

Se artiklen side 5. (Peder Vad foto 1938).

INDHOLD

<i>Ole Edvard Mogensen</i> : Ringkjøbing-Ørnhøj-Holstebro Jernbane	5
<i>Knud Thestrup</i> : Folketingsmand Anton Vesterager	17
<i>Finn H. Lauridsen</i> : Varer til dagens gængse priser – eller derunder	29
<i>Leif Chr. Nielsen</i> : Omgård – en vestjysk landsby fra vikingetid	37
<i>Viggo Svanstrøm</i> : Min barndoms mennesker i Møborg	55
<i>Børge Breitenbauch</i> : En Limfjordsskipper	65
<i>Anders V. Langer</i> : Købmandens hus i Harboøre	77
<i>Jens Lampe og Holger Hertzum-Larsen</i> : Bidrag til urmageriets historie i Ringkøbing amt	97
Boganmeldelser	131
Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt	140
Meddelelser og regnskab fra Historisk samfund for Ringkøbing Amt	149
Register	153

Hardsyssels Årbog 1976, under redaktion af:
Benny Boysen, Linde, tlf. (07) 48 72 46 (redaktør)
Rigmor Lillelund, Naur, tlf. (07) 43 20 44
Jørgen Østergaard, Herning, tlf. (07) 12 33 28

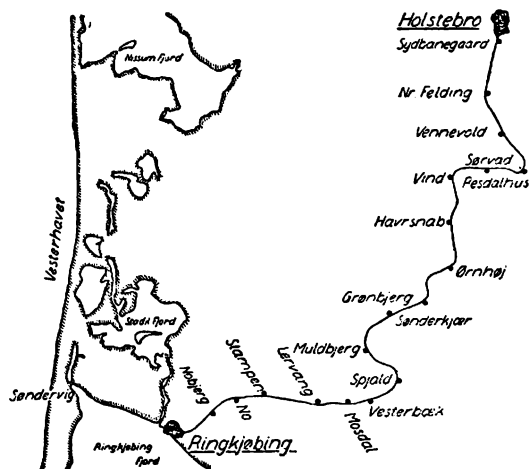
Ringkjøbing-Ørnhøj-Holstebro Jernbane

Af Ole Edvard Mogensen

De store jernbanelove var datidens form for egnsudviklingsstøtte. Ørnhøjbanen var en typisk kulturbane, anlagt med det formål at opbølge erhvervslivet i en tyndt befolket egn, en opgave banen løste på udmærket vis. – Længs dens spor voksede driftige stationsbyer op, byer som har fortsat udviklingen efter banens nedlæggelse i 1961. Forfatteren har gennemgået den nedlagte banes arkiv og gjort status over dens betydning både som udviklingsfaktor og som transportmiddel.

De store jernbanelove fra 1894, 1908 og 1918 omfatter langt den overvejende del af de lovhjemler, der er tilvejebragt for de danske jernbaner. Lov om nye jernbaner mv. af 27. maj 1908 indeholdt 5 statsbaner og 51 privatbaner og var således den største jernbanelov i Danmark. En del af privatbanerne blev dog aldrig anlagt ligesom mange af banerne senere er nedlagt. Som kuriosum kan nævnes, at loven omfattede nogle privatbaner, som var planlagt drevet elektrisk, disse baner kom dog ikke til udførelse, men det er overraskende, at man allerede i 1908 havde planer om elektriske baner, når det samtidig erindres, at den første strækning i Danmark med elektrisk drift, S-banen i København, først åbnedes i 1934. Af andre særprægede jernbaneplaner kan nævnes den i 1861 udarbejdede plan for en hestebane længs med Jyllands vestkyst fra Struer til Varde. Det blev dog ved planerne, i 1875 åbnedes strækningen Holstebro-Ringkøbing-Varde som almindelig lokomotivbane.

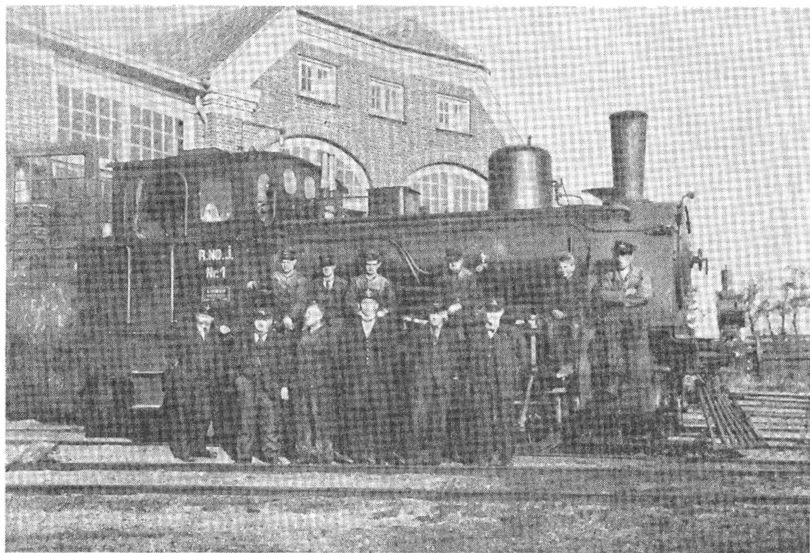
Efter anlægget af den vestsjyske længdebane, der gik over Vemb, blev der udarbejdet planer for en jernbane til betjening af oplandet nordøst for Ringkøbing. I 1906–07 forhandlede om en statsbane fra Skjern til Skive med en sidebane fra Nr. Omme til Ringkøbing. Det var tanken, at en sådan bane foruden at kunne betjene den lokale befolkning også skulle virke som transitbane for befording af landbrugsprodukter fra Nordjylland til Esbjerg. Planen stødte imidlertid på modstand, bl. a. fra statsbanernes side, idet man fremførte, at den påtænkte transitbane måtte formodes at virke stærkt konkurrerende til de eksisterende baner, og

Ringkøbing-Ørnhøj-Holstebro Jernbanes linjeføring. Banen fulgte ikke den lige linie mellem de to købstæder, men bugetede sig gennem oplandet for at betjene flest mulig lokaliteter. En tur fra den ene endestation til den anden varede herved halvdanden time. Kortet er fra banens vinterkøreplan 1951.

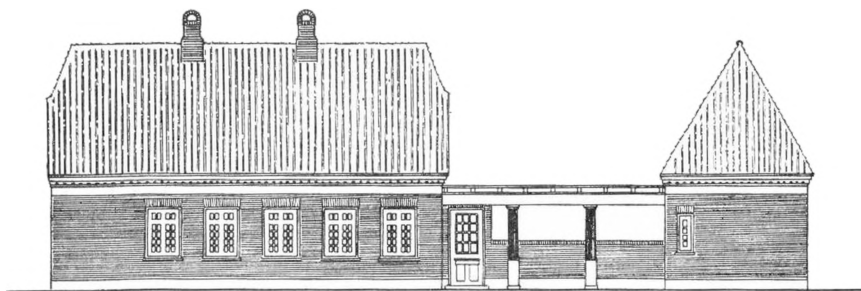
da lovforslaget fremsattes den 18. januar 1907, blev det ikke vedtaget. Efter indstilling fra en i 1904 af Ministeriet for offentlige Arbejder nedsat kommission, der af hensyn til en ensartet behandling fik alle de indkomne jernbaneprojekter til behandling, godkendte Rigsdagen i den store jernbanelov af 27. maj 1908 anlægget af en statsbane fra Skjern til Videbæk, mens den øvrige del af projektet indtil videre stilledes i bero. Jernbaneloven godkendte også anlægget af en jernbane fra Ringkøbing over Ølstруп og Brejning til Nørre Omme, og koncessionen udstedtes den 19. juni 1909. Anlægsarbejdet påbegyndtes i september 1909, og den 14. november 1911 fandt den festlige indvielse sted. Et stort selskab af indbudte gæster kørte en tur på banen i et festsmykket tog. Toget standsede på alle stationer og overalt var der mødt mange mennesker op for at se banens første tog. Om aftenen var der påfølgende festmiddag på Hotel Ringkøbing. Den regelmæssige drift indledtes den følgende dag. Midlerne til banens anlæg blev tilvejebragt ved aktietegning. Efter afslutningen af anlægsregnskabet kunne aktiekapitalen endelig fastsættes til 1.486,500 kr., fordelt med 66,66 % til staten, 32,04 % til kommunerne og 1,3 % til private. Banens hovedspor blev anlagt med 22,45 kg/m skinner. Oprindelig hed banen Ringkøbing-Nørre Omme Jernbane og havde ejendomsmærket RNOJ, men senere skiftede banen navn til Ringkøbing-Ørnhøj Jernbane, hvorefter ejendomsmærket ændredes til RØJ.

Til banens åbning anskaffedes fra A. Borsig, Berlin, tre ens tenderlokomotiver, Nr. 1, 2 og 3. Disse lokomotiver bestred hele trafikken i banens første år, hvor der kørtes tre tog daglig i hver retning. Endvidere indkøbtes fra vognfabriken Scandia ved Randers 4 personvogne, 22 godsvogne og en sneplow.

Ringkjøbing-Nr. Omme Jernbanes damplokomotiv nr. 1 sammen med remise- og lokomotivpersonalet ved privatbanens remise i Ringkjøbing. (H. G. Christensen).

I Ringkjøbing havde banen fuld optagelse på statsbanestationen, som varetoget billetsalg, godsekspektion, sikkerhedstjeneste mv., for denne tilslutning betaltes et vederlag, der i en lang årrække udgjorde 5000 kr. årligt. Privatbanens tog benyttede spor tre ved perron to, mens statsbanernes tog benyttede sporene et og to. I nordenden af stationen havde banen remise med oprindeligt tre lokomotivpladser, senere blev der tilbygget en motorremise. Endvidere fandtes en værkstedsbygning, to bygninger med hver en tjenestebolig samt administrationsbygning med bolig for direktøren. Fra Ringkjøbing station gik banen gennem en kurve i nordøstlig retning, umiddelbart nord for Ringkjøbing-Herning landevejen, forbi Rindum Kjærby og Nøjberg trinbrætter til No station i km 5,5. Stationen lå i landsbyen af samme navn, hvor banen skar bivejen fra Heeager til Røgind. – Stationsbygningen i No var ligesom banens øvrige landstationer indrettet med ventesal, stationskontor samt bolig. Endvidere var der anlagt vigespor og opført fritliggende varehus. Banen fortsatte mod øst forbi Stampen og Flytkjær trinbrætter til Lervang station i km 11,4. Stationen var beliggende sydvest for landsbyen Ølstrup ved bivejen fra Ølstrup til Herning landevej. Fra Lervang gik banen mod øst forbi Hjöllund trinbræt ved bivejen fra Ølstrup kirke og videre forbi trinbrætterne Mosdal og Vesterbæk, hvorefter den drejede i nordlig ret-

Jernbaneanlæggene førte en ny type bygninger med sig, stationsbygningerne. Det var først og fremmest funktionelle krav en sådan bygning skulle opfylde, men alligevel er der opført mange enkle og harmoniske stationsbygninger, der i høj grad var med til at tegne billedet af stationsbyen. Tegningen bærer påskriften: Lervang og Muldbjerg station. (Jernbanehistorisk Selskab)

ning forbi Bækbo trinbræt frem til Spjald station i km 17,7. I Spjald var stationen beliggende vest for landevejen Holstebro-Skjern. Der var her vigespor overfor stationsbygningen og læssespor på samme side som stationsbygningen. Umiddelbart nord for Spjald drejede banen mod vest til Muldbjerg station i km 21,1, beliggende nord for bivejen fra Ravnsbjerg til Hover kirke. Fra Muldbjerg gik banen atter i nordøstlig retning langs den østlige udkant af Hoveddal plantage og for tilstødende hedearaler forbi Lille Tarp og Sønderkjær trinbrætter til Grønbjerg station i km 27,1. Grønbjerg station var beliggende i Nørre Omme sogn umiddelbart nord for bivejen til Torsted. Nord for Grønbjerg gik banen forbi Spaabæk trinbræt frem til banens oprindelige endestation Ørnhøj i km 30,7

Efter åbningen af den første delstrækning forøgedes interessen for en forlængelse af banen, navnlig i Holstebro var der stor interesse, og i 1917 opnåedes der enighed mellem de interesserede parter om banens linieføring.

Loven om en jernbane fra Nørre Omme til Holstebro er indeholdt i den sidste store jernbanelov af 20. marts 1918 og koncessionen udstedtes den 24. marts 1920. Anlægsarbejdet påbegyndtes i 1922, men det trak ud med at blive færdig. En medvirkende årsag hertil var, at en del af arbejdet blev udført som nødhjælpsarbejder og for mange af de anviste arbejdere var arbejdet med anlæg af jernbaner noget hidtil helt ukendt. Endvidere var arbejdet engang standset i hele fem måneder på grund af stærk frost. Men færdige blev man dog, og den 21. august 1925 fandt indvielsen sted. I Holstebro havde man foranstaltet flagning i byen, og indvielsestoget, der kørte en tur mellem Holstebro og Ørnhøj, var smukt pyntet med guirlander. Efter åbningskørslen var der middag for de indbudte gæster på Hotel Schaumburg. Regelmæssig drift på banen indledtes den følgende dag. Midlerne til banens anlæg blev tilvejebragt ved aktietegning. Efter afslutning

Ved indvielsen af Ørnhøj-Holstebrobanen. Det første tog sendes fra Ørnhøj station, og en række af egnens personligheder er mødt op for at deltage i den første tur. Yderst til højre ses togfører J. M. Thomsen, nr. 4 fra højre amtsmand G. Toft, som på sin højre side har konseilspræsident I. C. Christensen. På sin højre side har I. C. Christensen folketingsmand N. C. Hedegaard fra Vinding og mellem hovedet af de to ses hovedet af Mads Næsgaard, Spjald, som senere blev banens formand. Manden, der letter på hatten er arkitekt U. Plesner, København, som på sin venstre side har konsul Glistrup, Ringkøbing. Foran Plesner står i lyst tøj med hatten i hånden købmand Johan Hansen, Holstebro. I forreste række midt i billedet Karl Kirkegaard, Vind, som på sin venstre side har Anders Fonager, Vinding og amtsrådsmedlem Søren Kjærgaard, Vinding, der var formand for koncessionsbaverne. (Lokalhistorisk arkiv, Holstebro).

af anlægsregnskabet kunne aktiekapitalen endeligt fastsættes til 3.059,700 kr., fordelt med 67 % til staten og 33 % til kommunerne. Banens hovedspor blev anlagt med 24,39 kg/m skinner. Ved åbningen af strækningen Ørnhøj-Holstebro benævnes begge baner Ringkjøbing-Ørnhøj-Holstebro Jernbane ligesom ejendomsmærket ændredes til RØHJ. Begge baner var uindhegnet, og den største tilladte kørehastighed var oprindeligt fastsat til 45 km/t. Efter at niveauoverkørslerne blev sikret med blinklys-signaler kunne hastigheden i 1947 sættes op til 60 km/t, dog med visse indskrænkninger for enkelte strækninger. Senere blev hastigheden for kørsel med skinnebustog sat op til 70 km/t.

Ved åbningen af Ørnhøj-Holstebro Jernbane anskaffedes fra Scandia to fire-akslede dieselelektriske motorvogne, RØHJ M 1 og 2, udstyret med en Frichs dieselmotor på 210 hk. Vognkassen, der var af træ, var indrettet med et mindre

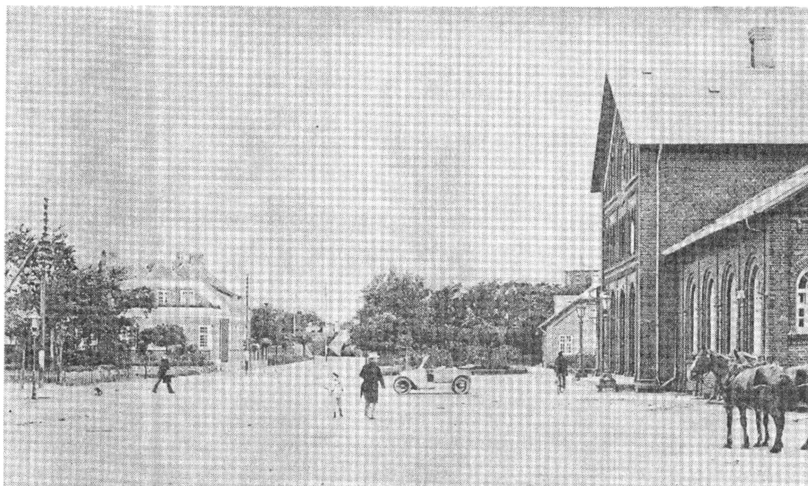
rejsegodsrum, samt med førerrum i begge ender. I 1946 skete der et alvorligt sammenstød mellem disse to motorvogne på strækningen mellem Vind og Sørvad. M 1 blev delvis knust og solgtes senere til Skagensbanen. Sammen med de oprindelig anskaffede damplokomotiver indgik motorvognene i fællesdriften og benyttedes på begge baner. – Ved anskaffelsen i 1926 kostede motorvognene 162.000 kr.; det var mange penge dengang, men til gengæld var de billige i drift. Til Ørnhøj–Holstebro Jernbane indkøbtes endvidere 2 personvogne, 3 bagagevogne og 36 godsvogne.

Ørnhøj station, hvor der også var opført stationsbygning med bolig, udhus, varehus og remise med 1 lokomotivplads, ejedes oprindelig af Ringkjøbing–Ørnhøj Jernbane, men ved åbningen af Ørnhøj–Holstebro Jernbane indgik de to baner en overenskomst om delvis driftsfællesskab, hvori det bestemtes at stationsanlægget i Ørnhøj var fælleseje. Der var to perronspor, nogle depotspor overfor hovedbygningen og læssespor på samme side som hovedbygningen. Fra Ørnhøj løb banen mod nord forbi Havrsnab og Gammelvind trinbrætter til Vind station i km 37,5. Stationen blev anlagt ved bivejen fra Vind kirke til Agerfeld, godt en kilometer øst for den oprindelige bebyggelse ved Vind kirke. Efter banens anlæg voksede bebyggelsen op omkring stationen, og Vind stationsby opstod.

Banen fortsatte nu stik øst forbi Østergaard trinbræt, skar landevejen Holstebro-Skjern og løb forbi Resdalhus trinbræt frem til Sørvad station i km 43,1. Ved banens anlæg var der kun nogle få huse omkring Vinding kirke. Stationen blev dog anlagt noget længere sydpå ved Sørvad, hvilket kom til at betyde, at der i Vinding sogn ikke skete nogen udbygning omkring kirken, mens der i tidens løb kom mange nye huse til i Sørvad.

Udover stationsbygningen og varehuset var der også opført et formandshus. Efter Sørvad drejede banen mod nordvest forbi Vennevold trinbræt, hvor der i modsætning til banens andre trinbrætter var opført en murstensbygning med ventesal og bolig. Efter Vennevold skar banen atter landevejen Holstebro-Skjern et par kilometer syd for Nr. Felding, hvor stationen lå i km 49,5. Fra Nr. Felding gik banen i en næsten lige linie nordpå parallelt med Holstebro-Skjern landevejen frem til Holstebro Sydbanegaard i km. 53,8. Ørnhøjbanen havde i Holstebro sin egen station anlagt syd for Sønderport billetsalgssted på statsbanen Holstebro–Herning. Fra Holstebro Sydbanegaard udgik et forbindelsesspor, der var tilsluttet statsbanen umiddelbart vest for Sønderport, således at det var muligt at udveksle godsvogne. Oprindelig kørte Ørnhøjbanens tog kun til og fra Sydbanegaarden, hvorfra de rejsende så kunne skifte til statsbanernes tog på Sønderport. Af hensyn til denne færdsel anlagdes en adgangsvej fra Sydbanegaarden til Sønderport med en 3 m underføring under statsbanen. Senere gennemførtes en del af privatbanens tog til og fra Holstebro statsbanestation.

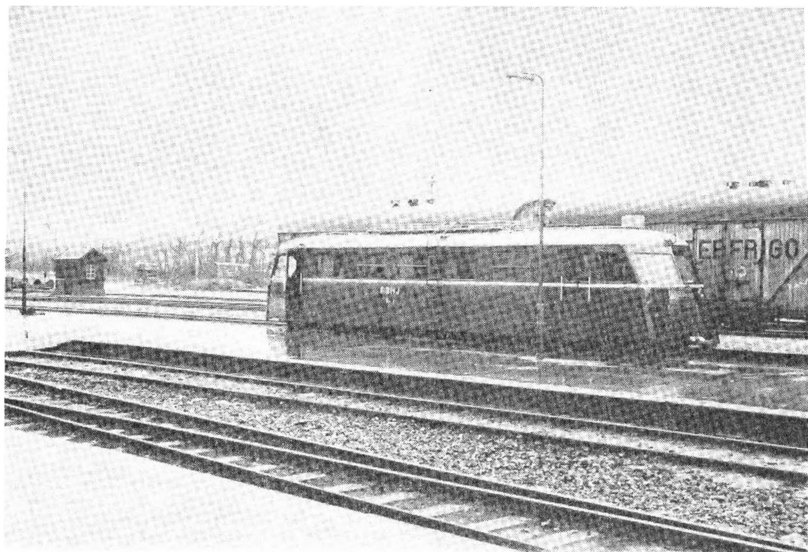
Betjeningen af de mellem forbindelsessporet og statsbanernes hovedspor liggende sporskifter og tilhørende signaler skete fra Sønderport og udførtes af stats-

Banegårdspladsen i Ringkøbing, med Ørnhøjbanens administrationsbygning længst til venstre i billedet. (Lokalhistorisk arkiv, Ringkøbing)

banerne. Vederlaget for tilslutningen til statsbanen udgjorde oprindeligt 1500 kr. årligt. På Sydbanegaarden havde Ørnhøjbanen stationsbygning med bolig, to perronspor, en del opstillingsspor samt remise med to lokomotivpladser.

Som nævnt blev der til at drive de i henhold til eneretsbevillingerne anlagte baner oprettet aktieselskaber, hvis anliggender blev varetaget af en generalforsamling og en bestyrelse. Generalforsamlingen var selskabets højeste myndighed og aktionærerne havde stemmeret i forhold til deres indskudte kapital, en stemme for hver fulde 1000 kr. På den ordinære generalforsamling forelagdes beretning fra bestyrelsen om selskabets virksomhed i det forløbne år, regnskab, status, forslag til udbyttets størrelse og decharge til bestyrelsen mv. Medlemmerne i bestyrelsen udpegedes af regering og kommuner. Bestyrelsen havde under ansvar for generalforsamlingen den overordnede ledelse af selskabet. Bestyrelsen konstituerede sig med formand og næstformand. Til ledelse af banernes daglige drift ansattes af bestyrelsen en driftsbestyrer. Den første driftsbestyrer ved banen var S. A. Sørensen, der i 1933 trådte tilbage og efterfulgtes af M. Sørensen, som ledede banen indtil nedlæggelsen fandt sted i 1961. – Ved åbningen af Ørnhøj-Holstebro Jernbane i 1925 blev der mellem banerne afsluttet en overenskomst om fællesdrift af banerne. Hver bane forblev et selvstændigt selskab med eget regnskab og udbyttefordeling. Til afgørelse af de fælles sager nedsattes et forretningsudvalg på tre medlemmer fra hver af banernes bestyrelser. I 1953 indgik de to baner fuldt driftsfællesskab.

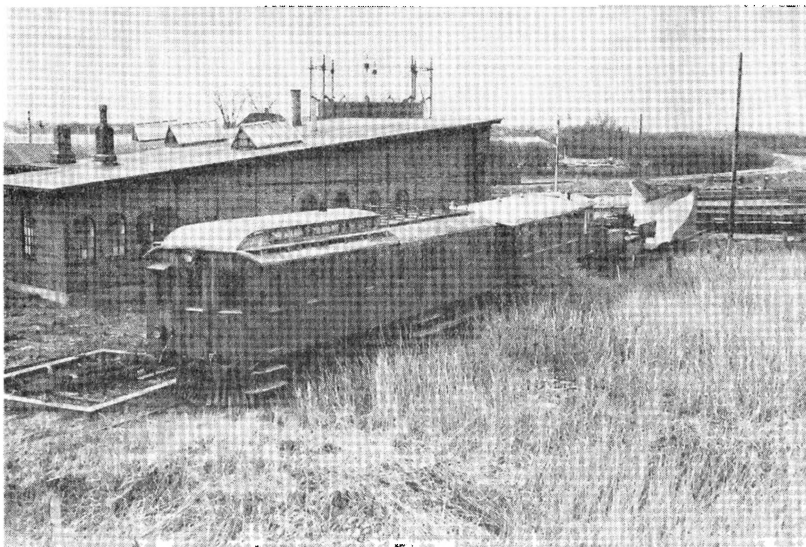

Skinnebus på Ringkøbing station. Oprindeligt var skinnebussernes levetid beregnet til ca. 10 år, men de var mere solide end først antaget. I næsten tre årtier har disse køretøjer, mange steder i landet, været en del af hverdagen og er blevet symbolet for dansk privatbanedrift. (H. G. Christensen).

Ørnhøjbanen var en typisk kulturbane, anlagt med det formål at op hjælpe erhvervslivet i den pågældende tyndt befolkede egn, datidens form for egnsudviklingsstøtte. Banen fik stor betydning for kultivering af egnen, de store mængder mergel der udkørtes, fra bl. a. Lervang Mergelleje, gjorde det muligt at opdyrke de tidligere så ufrugtbare områder. De største godstransporter i banens første år var mergeltransporterne til banens opland. I regnskabsåret 1916/17 befordredes der således 11.160 tons mergel. Ved banens forlængelse i 1925/26 befordredes på strækningen Ringkøbing-Ørnhøj 10.800 tons og på Ørnhøj-Holstebro 2.300 tons mergel, dette til trods for, at Ørnhøj-Holstebro Jernbanes første driftsperiode var på kun 222 dage.

Fra Nr. Omme blev der transporteret en del tørv med banen.

I løbet af trediveerne svandt mergeltransporterne ind, og i 1937/38 blev der kun befordret 4.150 tons på strækningen Ringkøbing-Ørnhøj og 3.000 tons på Ørnhøj-Holstebro. I 1931 anskaffedes fra Scandia en større dieselelektrisk motorvogn, RØHJ M 3, udstyret med en 300 hk dieselmotor. Damplokomotiverne anvendtes herefter kun som reservetrækraft og til snepløvkørsel. Under 2. verdenskrig og de første år derefter var brunkulstransporterne langt de vigtigste. Da de var højest, befordredes årligt ca. 220.000 tons. I krigsårene var der for alvor

*Stor dielelektrisk og lille benzinmotorvogn. Foran DSB's remise i Ringkøbing. Sneploven ved drejeskiven tilhører Ørnhøjbanen. Billedet er fra 1961, samme år som banen blev nedlagt.
(H. G. Christensen)*

brug for den store transportkapacitet, som Ørnhøjbanen var, i 1943/44 befordredes der således på Ringkjøbing-Ørnhøj Jernbane ialt 113.200 tons gods og på Ørnhøj-Holstebro Jernbane ialt 185.700 tons. Det var imidlertid ikke let for banen at efterkomme det store behov for transportarbejde som gjorde sig gældende i krigsårene. Ligesom landets øvrige baner måtte man døje med indskrænkninger i køreplanen, vognmangel og manglen på kul og olie. I efterkrigsårene bedredes forsyningsituationen igen og banen kunne genoptage normal køreplanskørsel. De forbedrede forsyningsforhold bevirkede imidlertid også at efterspørgslen på brunkul mindskedes og dermed svandt banens transporter ind, for til sidst helt at høre op. I midten af halvtredserne havde banen nogle ammunitions-transporter fra Århus til Nr. Felding, disse transporter var sammenlignet med banens tidligere transportpræstation ikke stor, men i efterkrigsårene var konkurrencen fra lastbilerne taget til, og i takt hermed dalede banens andel af det samlede transportarbejde. I banens sidste driftsår 1960/61 var banens største godstransport befording af militær gods ialt 2.070 tons.

Persontrafikken var ved åbningen af den første delstrækning god, i 1916/17 befordredes over 60.000 rejsende, men allerede ved banens forlængelse i 1925

begyndte konkurrencen fra bilerne så småt at gøre sig gældende. Depressionen i trediverne smittede også af på banens trafikpræstationer, men ved udbruddet af 2. verdenskrig blev der sat en stopper for anvendelse af privatbiler og banen fik atter travlt. I 1943/44 befordredes på Ringkøbing-Ørnholm Jernbane 92.900 rejsende og på Ørnholm-Holstebro Jernbane 79.300 rejsende. De to små toakslede benzinmotorvogne RØHJ M 4 og 5, anskaffet fra De forenede Automobilfabrikker i Odense, blev under krigen forsynet med gasgeneratoranlæg. Den beskedne trækraft medførte, at det kun var muligt at tilkoble en enkelt personvogn, så det har undertiden knebet med pladsen. Da krigen var til ende, varede det ikke længe, før bilismen igen var mærkbar for banen og antallet af rejsende dalede. Persontrafikken faldt dog ikke i samme grad som godstrafikken, så sent som i 1953/54 befordredes 168.500 rejsende på begge baner. En af årsagerne til at nedgangen i antallet af rejsende ikke var større, var at banen som en af de første i landet i 1947 indførte skinnebusdrift. Fra Scandia indkøbtes to skinnebusstog hver bestående af en motorvogn samt en bivogn. Motorvognene var udstyret med en 160 hk Scania-Vabis dieselmotor og literedes RØHJ Sm 1 og 2. Bivognene literedes RØHJ Sp 1 og 2. Skinnebusserne kørte alle persontogene i banens sidste år, fem tog i hver retning på hverdage og seks tog i hver retning på søn- og helligdage. På hverdage kørtes et godstog i hver retning fremført af dieselmotorvogn. Ved banens lukning i 1961 solgtes skinnebusstogene til et par fynske privatbaner, som først på dette tidspunkt tog skinnebusser i brug.

I de første år blev banen drevet med overskud, midt i tyverne og trediverne var der små underskud i enkelte driftsår. Banen klarede sig dog godt igennem trediverne, hvor de første baner i Danmark nedlagdes. Den i 1936 nedsatte Trafikkommission, der skulle søge at udarbejde en samlet trafikplan for hele landet, placerede banen i gruppe 3, d.v.s. „baner som har egnet trafik betydnings, i hvert fald antagelig for en årrække, og som har støtte behov“. De store transporter i krigsårene medførte at banen igen havde overskud, i 1943/44 havde Ørnholm-Holstebro Jernbane det største overskud nogensinde i banens historie 390.500 kr., Ringkøbing-Ørnholm Jernbane havde i samme år et overskud på 129.600 kr. Men nogle år efter krigen satte de stadig stigende underskud ind. Banen havde på daværende tidspunkt selv bekostet en vis modernisering, bl.a. anskaffelse af skinnebusstog, hvortil der ikke var søgt statsstøtte, idet underskuddet indtil driftsåret 1950/51 ikke var større end det kunne dækkes af opsparet driftsoverskud. Dette viser, at det på dette tidspunkt ikke stod så galt til med banens økonomi, idet mange andre privatbaner havde været nødsaget til at optage lån af staten for at kunne gennemføre tilsvarende moderniseringer. Da banen ikke havde modtaget moderniseringslån eller – tilskud fra staten, var der ikke af kommunerne forlangt garanti for banens drift for mere end et år ad gangen.

Privatbanekommissionen af 1954, hvis opgave det var at vurdere de enkelte privatbaners betydning for trafikken afvikling her i landet, og den interesse,

Næsten symbolsk er det lille tog på vej ud af billedet, men billedet er dog fra banens gode dage i slutningen af trediverne. (Peder Vad, 1938).

der herefter kunne tillægges deres fortsatte beståen, henførte banen til gruppe 2, d.v.s. „baner, der efter kommissionens opfattelse fortsat vil have en eksistensberettigelse, også når de nuværende garantiperioder udløber, men for hvis vedkommende overvejelse om en indstilling af driften i løbet af den kommende halve snes år efter kommissionens opfattelse kan blive aktuel“. Midt i halvtredserne havde banen altså ikke mistet sin betydning for egnen, men på den anden side var fremtidsudsigterne heller ikke overvældende lyse. På trods af de besparelser der var opnået, bl.a. ved indførelsen af skinnebusdriften steg omkostningerne, herunder lønnings- og pensionsudgifter, og dermed driftsunderskuddet stadig. Samtidig formindskedes banens transportopgaver, som følge af konkurrencen fra de øvrige trafikmidler, først og fremmest fra bilerne. I 1960 besluttede generalforsamlingen, at banen skulle indstille driften med udgangen af marts måned 1961. De implicerede kommuner ville ikke længere yde banen garanti for driftsunderskuddet som i regnskabsåret 1960/61 udgjorde 240.160 kr. Banen transporterede i dette år 9.151 tons gods og der foretoges 95.120 rejser på banen.

I de første år af banens levetid, hvor der ikke var noget alternativ til jernbanetransporten, betød banen et stort fremskridt og var af uvurderlig værdi for egnen.

Men i et tyndt befolket område, som banens opland var, er der overvejende behov for individuel transport, og da de to større byer i området, Ringkøbing og Holstebro, tillige er forbundet med statsbanen, og da der således ikke var nogen transittrafik over banen, der udelukkende var henvist til at leve af lokale transport, kunne Ørnhøjbanen ikke i længden hamle op med bilismen. Lastbilerne kan tilbyde en fra dør til dør transport, og velstandsstigningen har gjort privatbiler til hvermandseje.

Den 31. marts 1961 kørte så det sidste tog på banen. Banen trådte i likvidation, dens rolle som kulturbane var udspillet og en epoke var til ende.

Ole Edvard Mogensen
Assistent ved DSB
født 1952
Vester Allé 29
9760 Vrå

Folketingsmand Anton Vesterager

Af Knud Thestrup

Gennem næsten 30 år repræsenteredes Det konservative Folkeparti i folketinget af lærer Anton Vesterager fra Remmerhus ved Vorgod, som valgtes i Lemvigkredsen. Han var en politiker, der var nært knyttet til sine vælgere og havde anskuelser fælles med dem. Det var især inden for afholds-, skole- og kirkesager, A. Vesterager lagde sin arbejdskraft, fortæller hans partifælle fhv. justitsminister Knud Thestrup, der har gennemgået en del af sin forgængers personlige papirer for at tegne dette billede af manden.

I Ringkøbing amt var tilslutningen til Højre i sidste halvdel af forrige århundrede ret begrænset. Kun en enkelt kreds kunne sende en Højre-mand i folketinget, – Lemvigkredsen, hvor gdr. C. P. Aaberg valgtes fra 1861 til sin død i 1897, men selv han var i de første år valgt som Venstre-mand, hvorfor man vel har lov at slutte, at det mere var personen end det var partiet, han repræsenterede, man stemte på.

I den følgende snes år, var Ringkøbing amt i folketinget, udelukkende repræsenteret af Venstre-mænd. Heri skete der en forandring ved valget i 1918. Der var 3 grunde hertil. „Højre“ var blevet afløst af „Det konservative Folkeparti“, der havde et mere moderne program, end Højre havde haft. Byerne og de bymæssige erhverv var kommet til at spille en større rolle end tidligere, og endelig var forholdstalsvalgmåden blevet gennemført i forbindelse med den nye grundlov af 1915, og derved kunne et partis stemmer fra hele amtet komme den af partiets kandidater, der havde flest stemmer, tilgode.

Den mand, som i 1918 blev valgt som konservativ folketingsmand i Ringkøbing amt, var lærer ved Remmerhus skole i Vorgod, Anton Vesterager. Ikke alene lykkedes det Vesterager at blive valgt, men han fastholdt mandatet, indtil han i 1945 nedlagde det på grund af alder. Mandatet var i alle årene indtil 1943 et tillægsmandat, men blev ved dette valg et kredsmandat.

Barndom og ungdom

Anton Vesterager er født d. 12. marts 1870 i Solsøhede i Vorgod sogn, som 4. barn i ægteskabet mellem Niels Chr. Nielsen Vesterager og Thomasine f. Gjesten. Begge Vesteragers forældre var af ret velstillet gårdmandsslægt, men Vesteragers fader havde i det væsentlige selv måttet opdyrke den jord, gården bestod af. Vesteragers moder havde som ung modtaget en ikke ringe påvirkning fra Brødremenigheden i Skjern, og selv om faderen ikke sluttede sig hertil, og iøvrigt ikke til nogen speciel religiøs retning, var han en alvorligt troende kristen, der gik regelmæssigt i kirke og til kirkelige møder.

Anton Vesteragers opvækst formede sig som det var almindeligt i landbohjem i hedeegnene i sidste halvdel af forrige århundrede: tidligt med at hjælpe til med arbejdet i mark og stald, fra 6-7 års alderen afbrudt af skolegang, 4 dage om ugen i vinterhalvåret og 1 dag om ugen i sommerhalvåret, og i 9-10 års alderen ud at tjene som hyrdereng i sommerhalvåret.

I Vesteragers hjem var der et godt forhold mellem forældre og børn, og hans forældre havde mange gode venner mellem omegnens befolkning. Det var hos sådanne gode venner af forældrene, at Vesterager som 9-årig kom ud at tjene som vogterdreng.

I sine efterladte papirer har Vesterager skildret sine oplevelser som vogterdreng på følgende måde: „Der er talt og skrevet meget om den knugende ensomhed, som fårehyrden led under, og jeg tror, det passer på adskillige, de lange dage alene sammen med fårene på de store hedeflader, det kunne nok føles ensomt, men jeg for min del led ikke meget under dette. Jeg var lidt enspænder af naturen, og jeg havde en noget livlig fantasi, hvad jeg tit blev drillet med af mine brødre, og mine forældre var også undertiden lidt betænkelige, men herude havde fantasien plads – det var et helt kongerige, hvor jeg nærmest var enehersker over alle fårene. Jeg lærte min bibelhistorie udenad lige fra skabelsen, og så langt og så meget der var med af kirkens historie, både om Ansgar og Luther, og jeg havde mine forestillinger om bibelens billeder og beretninger, både om den gode hyrde og Eiiias i sin ensomhed under gyvelbusken. Mange af fårene havde navn, og nogle var så tamme, at jeg kunne kalde dem til mig og tale fortroligt med dem om tingene, og selv om man holdt et helt foredrag for dem om opførsel og lydighed, så fandt de sig også tålmodigt i dette – de hverken klappede eller peb – sådan som jeg senere har set mennesker gøre. Livet var ensomt og ensformigt, men jeg følte mig ikke forladt eller ulykkelig i min stilling“.

Da Vesterager var 14 år, blev han konfirmeret, hans skolegang ophørte, og han kom ud at tjene, men efter et par års forløb besluttede han sig til at læse til vinterlærer på Staby vinterlærerseminarium. Undervisningen var beregnet til 1 år, men den kunne deles, således at den foregik i 2 sommerhalvår, idet eleven fungerede som vinterlærer i den mellemliggende vinter. Denne ordning valgte

*Folketingsmand Anton
Vesterager, Remmerhus
(1870-1959).
Det konservative
Folkepartis repræsentant
i Lemvig-kredsen fra
1918 til 1945
(Folketingets bibliotek)*

Vesterager, således at han var vinterlærer i Vorgod i vinteren mellem de 2 skoleophold. I oktober 1891 tog Vesterager eksamen med mg i gennemsnit og fik igen den følgende vinter plads som vinterlærer i Vorgod. På sessionen det følgende forår blev Vesterager taget til fodfolket. Han regnede med at blive indkaldt i efteråret 1892, og for sommeren lod han sig indskrive på sommerholdet på Nr. Nissum Højskole. Højskolen var kort i forvejen blevet oprettet af pastor Ad. L. Hansen, Nr. Nissum, og den blev ledet i tilslutning til Indre Mission. Fra 2. maj og sommeren 1892 igennem var Vesterager elev på højskolen, og dette ophold påvirkede ham stærkt. Da han fik at vide, at han først ville blive indkaldt til militærtjeneste det følgende forår, søgte og fik han plads som lærer i Holmslands kommune ved skolen i Bjerregård.

Skolebygningen var lille og uanseelig, men de ca. 25 børn, han underviste, var flinke og nemme at have med at gøre. Han var kommet til at bo i et hjem, hvor manden var drikfældig og behandlede sin kone og datter dårligt, når han var beruset. Det gjorde et stærkt indtryk på Vesterager, der nok havde set spiritusmisbrug på sin hjemegn, men aldrig været det på nært hold. Efter nogen tids forløb fik han tilbud om at bo hos en anden familie, og her befandt han sig godt. Vesterager holdt af at undervise, og efter nogen tids forløb opfordrede beboerne i Bjerregård, der havde langt til nærmeste kirke, Vesterager til at samle dem søndag eftermiddag. Her læste han så et stykke i en andagtsbog for dem og sang nogle salmer med dem.

Beboerne i Bjerregård havde en livlig forbindelse til egnen syd for Ringkøbing fjord. Ad denne vej kom Vesterager i forbindelse med kredse indenfor Indre Mission og K.F.U.M., der netop i denne egn havde fået nogle aktive præster. En del hjem i Nr. og Sdr. Bork var åbne for ungdommen, og Vesterager oplevede her et rigt kammeratskabsliv med diskussioner og samtaler om religiøse spørgsmål.

Den 10. april 1893 mødte Vesterager til tjeneste i Odense ved 26. bataillons 3. kompagni. Tjenesten faldt ham let, men han var glad ved at undgå at blive taget til korporal eller til eftertjeneste. 1. oktober blev han hjemsendt og tog atter plads som vinterlærer ved Bjerregård skole. Undervisningen og samværet med klittens beboere samt hans venner på den anden side af fjorden var til samme glæde for ham denne vinter, som den foregående, og hertil kom en oplevelse, der betog ham stærkt. Under en snestorm, der umuliggjorde færdsel over længere strækninger, blev der hos en familie i Bjerregård født et par tvillinger, der ikke så ud til at kunne leve. Gennem klittelefonen kom man i forbindelse med præsten, hvis bopæl lå langt borte, og da han ikke regnede med at kunne køre igennem sneen, opfordrede han Vesterager til at døbe børnene. Det gjorde han. Han var stærkt betaget, og det var med til at fæstne den beslutning hos ham, at han ville læse til præst.

I august 1894 rejste Vesterager derfor til København og begyndte at læse til studentereksamen på undervisningsanstalten „København“. Det var med Vesteragers beskedne forkundskaber en opgave, der ville vare adskillige år, og det havde han ikke økonomiske midler til at klare, så efter et par års forløb opgav han og tog imod en plads som kontorist på „Københavns Arbejdshjems“ kontor. Her mødte han – som han selv siger det i sine efterladte papirer – „mange mennesker, som kom fra storbyens mørke dyb. Det var en verden vidt forskellig fra den, jeg havde mødt i mit hjem, eller i min virksomhed som vinterskolelærer“.

Kort efter at han var kommet til København, havde han søgt forbindelse med K.F.U.M., og her traf han ligesindede kammerater og mødte et miljø, der lignede det, han havde mødt på Nr. Nissum Højskole. Pastor Olfert Ricard, der var ledende i denne kreds, gjorde et stærkt indtryk på ham, som på så mange andre af hans generation.

I 1899 fik Vesterager stilling som forstander for Afholdsforeningernes redningshjem „Godthåb“ ved Holstebro. Under sin virksomhed her skrev han en pjece, som han med afholdsselskabernes hjælp fik udgivet: „Hvad kan vi gøre ved Danmarks 30.000 alkoholister“.¹

Politisk virksomhed

Vesterager havde hidtil ikke haft nogen udpræget interesse for politik. Hans familie i Vorgod tilhørte „Det moderate Venstre“, og han regnede sig selv for nærmest at høre hertil. På 2 punkter kunne han imidlertid ikke følge de moderate – i deres stilling overfor byerhvervene og i deres stilling overfor forsvaret. Redaktøren af Højres blad i Holstebro, Axel Welsch, agiterede ivrigt for Højre og samlede folk, der var interesseret i en anden politik end Venstres, om sig. Mellem disse var Vesterager. Der var i Holstebro by interesse for at få en anden opstillet end I. C. Christensens trofaste tilhænger, Mads Mølgård Nielsen, Aulum; og da man holdt et møde for at finde frem til en anden kandidat, kom Vesteragers navn på tale. Det medførte, at Vesterager fik en opfordring til at stille sig som Højre-mand i Holstebro-kredsen.

Efter nogen betænkning tog han imod tilbudet.

Ved det første større vælgermøde – i teatersalen i Holstebro – fremhævede Vesterager, hvad det var, han ville arbejde for: Forsvarssagen, byerhvervenes fremme, det private initiativ, ædruelighedssagen og kirken. Ved valget fik han kun 482 stemmer overfor Mads Mølgård Niensens 1365.

Selv om Vesterager i den følgende tid ikke var opstillet ved noget valg, tog han del i Højres agitationsarbejde, og talte på Højres vegne ved en række møder i amtet. Ved nogle af disse mødte han I. C. Christensen, der var alt andet end venlig overfor Højres repræsentanter. Vesterager fortæller således følgende fra et møde i Vemb, hvor I. C. Christensen, der da var konseilpræsident, blev hyldet af den store forsamling af meningsfæller, „men da han var færdig, gik han ikke ned af talerstolen, sådan som man dog plejer at gøre. Han trådte bare lidt til side – og der stod han i hele sin bredde og så ud over forsamlingen, og oppositionens talere kunne så kravle op ved siden af, og når der fra min side eller fra de andre partiers side blev sagt noget, som ikke behagede ham, så han streng og overlegen ud over forsamlingen, som så straks var rede til at protestere med trampen og afbrydelser“.

I 1909 blev Vesterager ansat som lærer ved Remmerhus skole i Vorgod. Ved valget i 1913 var han Højres kandidat i Vinderup-kredsen, men blev ikke valgt, idet han kun fik 254 stemmer mod Venstres kandidat, dr. Phil. Maltesens 1137.

Da der i 1915 på Højres delegeretmøde blev nedsat en række udvalg for at udforme et nyt program, fik Vesterager opfordring til at deltage i dette arbejde,

og sagde ja hertil. Arbejdet drejede sig for Vesteragers vedkommende særligt om sociale spørgsmål, samt skole og kirkespørgsmål. Til slut enedes man om et program og samtidig om at foreslå et nyt navn for partiet i stedet for „Højre“, nemlig „Det konservative Folkeparti“. På Højres landsråd d. 9. december 1915 vedtoges programmet og det nye navn.

Ved det første valg efter den nye grundlov – i 1918 – blev Vesterager tilbudt opstilling i Lemvig-kredsen, der regnedes for den bedste kreds for „Det konservative Folkeparti“ i Ringkøbing amt. Ved valget fik Vesterager 2186 stemmer i Lemvig-kredsen. „Det konservative Folkepartis“ samlede stemmetal i amtet var 4992, og da Vesterager heraf havde langt de fleste, blev han valgt på et tillægsmandat. „Det konservative Folkeparti“ fik ved valget 22 repræsentanter i folketinget, og havde i landstinget 16. Rigsdagsgruppens formand var proprietær Piper, og folketingsgruppens, godsejer Johan Knudsen.

Vesterager kom hurtigt i arbejde i tinget.² Den 28. juni 1918 anmeldtes en forespørgsel til finansministeren fra folketingsmændene Abrahamsen m. fl. deriblandt Vesterager, der lød på, hvornår regeringen ville forelægge et forslag om at forhøje dyrtidstillægget til tjenestemændene for det pågældende år samt om regeringen ville udstrække dyrtidstillægget til at omfatte alle statens tjenestemænd. Ved forslaget's behandling i folketinget d. 2. juli 1918 blev Vesterager, der kort forinden var blevet indvalgt i lønningsrådet, ordfører for forslagsstillerne. Efter den da gældende lønningslov fandt der ikke nogen automatisk dyrtidsregulering sted, og der måtte derfor hver gang, der skulle ske en regulering, vedtages en egentlig lov. Der var nedsat en tjenestemandskommission til at behandle dette spørgsmål, men det syntes at trække ud for den med at blive færdig. En stærkt tiltrængt forhøjelse var der imidlertid ikke blevet fremsat nogen lovforslag om, og det var herom, forespørgslen drejede sig.

Vesteragers saglige og lidet aggressive indlæg blev mødt med et skarpt og ubehageligt svar af finansministeren, Edvard Brandes, men nu blandede to af Vesteragers partifæller, højesteretssagfører Harboe og professor Birch sig i debatten, og den endte med, at finansministeren sagde, at når der fra tjenestemændene indkom andragende om lønforhøjelse, ville regeringen tage spørgsmålet op.

Kommissionens arbejde førte til tjenestemandsløven af 1919, hvori automatisk dyrtidsregulering var indført.

Det næste større spørgsmål, som Vesterager kom til at beskæftige sig med var ædruelighedssagen.³ Regeringen fremsatte d. 28. februar 1919 forslag til en ny beværterlov. Den gamle var fra 1912, og var særdeles liberal, men i det fremsatte forslag var der en bestemmelse om, at der i landdistrikterne skulle gives ret til kommuneafstemning om adgang til spiritusudskænkning. Vesterager var sit partis ordfører og sagde bl. a., at han selv i 30 år havde været organiseret afholdsmand, og at der for ham var 3 synspunkter, der talte mod spiritusnydelse:

et hygiejnisk, et socialt-moralsk og et økonomisk. Han skildrede med baggrund i sit mangeårige virke i det sociale afholdsarbejde, drikkeriets ofre og mente, at regeringens forslag kunne samle flertal i tinget. Vesterager mødte en ikke ringe modstand, ikke mindst fra sine egne partifæller. Forslaget fik en mærkelig skæbne. Da det endelig var blevet behandlet færdig i folketinget, ændredes det i landstinget, og nu gik det frem og tilbage mellem tingene, indtil der i et fællesudvalg af de 2 ting endelig opnåedes forlig i samlingen 1923/24, således at kommunale afstemninger om spiritusudskænkning bibeholdtes i loven, medens et særligt bevillingsnævn kunne give kur- og badehoteller, faste foreningslokaler c. lign. adgang til spiritusudskænkning.

Under sagens gentagne behandlinger, var Vesterager stadig sit partis ordfører – dog med stadig større og større modstand indenfor partiet.

I samlingen 1928/29, blev der fremsat et privat forslag til lov om foranstaltninger til ædruelighedens fremme.⁴ Den radikale folketingsmand, højesterets-sagfører Heilesen var ordfører for forslagsstillerne, men mellem dem – hvori alle partier var repræsenteret – var fra konservativ side Vesterager og Fibiger. Forslaget indeholdt regler om afgift på udskænkning af spiritus, oprettelse af ædruelighedsnævn, tillige med sikkerheds- og omsorgsforanstaltninger overfor drikfældige. Det indeholdt imidlertid også regler om kommunale, amtskommunale og hele landet omfattende afstemninger, hvorved det kunne vedtages, at ingen adkomst til produktion, udskænkning af eller salg og fordeling af stærke drikke kunne meddeles eller fornyes. Forslaget blev ikke behandlet færdig i tinget. Ved valget d. 24. april 1929 blev Heilesen ikke genvalgt. I samlingen 1929/30 blev forslaget genfremsat, og nu var Vesterager ordfører for forslagsstillerne. I sin tale betegnede han forslaget som et forhandlingsgrundlag. Det vakte imidlertid stor modstand, bl. a. talte Christmas Møller imod det, og sagde, at det ganske vist kaldte sig et forslag til fremme af ædrueligheden, men at det i virkeligheden var et forslag om spiritusforbud. Forslaget gik i udvalg, og her blev det „slyttet“, og kom aldrig videre.

I samlingen 1933/34 fik Vesterager en stor opgave. Han blev sit partis ordfører i det skolelovsforslag,⁵ som regeringen fremsatte. Forslaget byggede på den såkaldte „store skolekommissions“ arbejde, og af denne havde Vesterager været medlem. Blandt de mange spørgsmål, der under forslagens behandling blev drøftet, var spørgsmålet om religionsundervisningen. Der stod i forslaget, at der skulle undervises i religion, at forældrene kunne forlange deres børn fritaget herfor, men at det påhvilede forældre, der ikke selv underviste barnet i religion, at sørge for, at barnet ikke savnede oplysning om de almindelige moralske begreber. Under behandlingen fik forslaget tilslutning fra Socialdemokraterne og Det radikale Venstres ordførere, men mødte modstand fra Venstre, Retsforbundet og de konservative. Vesterager kom i sin tale ind på religions-

undervisningen, og sagde herom:⁶ „Fra næsten alle sider, hvor man har drøftet det spørgsmål, har man i den sidste tid erkendt, at kirken og skolen var fælles om børnene, og så vidt jeg har kunnet følge debatten, har man fra mange sider indrømmet, at skolen gennem årene har løst fadderpligten, en anskuelse jeg gang på gang har gjort mig til talsmand for. Dette ærefulde hverv at varetage den sidste del af vor dåbspraksis, har skolen udført så godt, som det har været muligt . . . Man vil forstå, at derfor er skolen en kristen skole, den må hvile på kristendommens grundlag, det må være det, der er det moralske grundlag for skolens opdragergerning. Hvorvidt dette vil blive fastholdt, kommer man let til at tvivle på, når man ser, hvorledes man søger at gøre religionstimerne til ganske almindelige skoletimer. Dermed er man færdig med kristendommens stilling i skolen.“

Sagen blev ikke færdigbehandlet, og forslaget blev igen fremsat i 1934/35. Vesterager var igen sit partis ordfører, men talte ganske kort. I udvalget delte modstanderne af forslaget sig i to mindretal, hvad der kom til udtryk i betænkningen. Det ene, der bestod af de 3 konservative medlemmer, pastor Bindslev, professor Oscar Andersen og Vesterager, forlangte bl. a. en formålsparagraf, der ikke blot betoner undervisningen som skolens formål, men fremhæver skolens opdragelsespligt. De krævede endvidere, at under hensyntagen til, at den aldeles overvejende del af børnene var døbt, burde det klart fremgå, at opdragelsen – for så vidt den bæres af religion og moral – må ske på den evangelisk-lutherske tros læres grund.

Forslaget nåede ikke at blive færdiggjort og blev igen fremsat i 1935/36. Under behandlingen i folketinget fastholdt Vesterager sit i den tidligere betænkning angivne krav, men heller ikke i denne samling blev forslaget gjort færdigt. I 1935 blev Jørgen Jørgensen (Lejre) undervisningsminister, og han så anderledes på dette spørgsmål, end hans forgænger Borbjerg havde gjort.⁷ Da forslaget påny fremsattes i samlingen 1936/37 lød § 1 således: „Folkeskolen er den kommunale skole for børn i den undervisningspligtige alder, samt de mellemklasser, der slutter sig hertil. Til folkeskolen kan der være knyttet andre eksamensklasser eller eksamensfrie klasser efter de i denne lov givne regler. Folkeskolens formål er at fremme og udvikle børnenes anlæg og evner, at styrke deres karakter og give dem nyttige kundskaber. Kristendomsundervisningen i folkeskolen skal være i overensstemmelse med folkekirkens evangelisk lutherske lære“. Efter en langvarig debat blev loven vedtaget med denne formålsparagraf.

Også på det sociale område fik Vesterager flere vigtige ordførerskaber bl. a. i forslaget til lov om aldersrente, fremsat d. 24. januar 1922, der skulle afløse den gamle lov om alderdomsunderstøttelse af 1891.⁸ Det nye forslag tilsigtede at indføre faste satser i stedet for skønsmæssig understøttelse. Vesterager gik ind for forslagets princip, men han var betænkelig ved, at personer med op til 25.000 kr. formue kunne komme i betragtning. „Det betyder“, sagde han, „at faktisk

alle små gårdejere og boelsmænd kan komme med“. Han sluttede med at sige, at udgifterne til loven var beregnet til 65 millioner kr., men han frygtede, at de snart ville stige betydeligt. Efter en indgående udvalgsbehandling blev forslaget vedtaget og stadfæstet som lov 7. august 1922.

Som naturligt var, blev Vesterager sit partis ordfører i forskellige spørgsmål om lokale forhold i Midt- og Vestjylland. Det vigtigste af disse var spørgsmålet om udløbsforholdene fra Ringkøbing fjord.⁹ Det var en gammel og meget omstridt sag, da regeringen Neergaard d. 11. december 1923 fremsatte et forslag, der bl. a. gik ud på anlæg af en reguleringsluse og en skibsfartssluse i den indre dæmning ved Hvide Sande, en gennemsejlingsåbning i de sammenbyggede moler i kanalen samt afdæmning af udløbet ved Gødelen.

Vesterager havde allerede ved finanslovsdebatten omtalt spørgsmålet og fået velvilligt svar af ministeren. Han sagde i sin ordførertale bl. a., at sagen måtte løses således, at den foruden fiskeriet kunne komme landmændene til gode ved afvanding af en række enge. Han nævnte, at det ikke var lykkedes at finde en ordning, der imødekom de to partier, Nordpartiets og Sydpartiets ønsker. Man burde tage hensyn til Sydpartiets ønske om en passende vandstand; men udløbet burde være ved Hvide Sande. Der blev en lang debat om spørgsmålet, og en af hoveddeltagerne var I. C. Christensen, der kort i forvejen var udtrådt af ministeriet Neergaard. I udvalget gik Vesterager sammen med I. C. Christensen, Clausager, Fibiger, Lambæk og Vanggaard ind for regeringens forslag, der med nogle ændringer blev vedtaget og stadfæstet som lov d. 22. marts 1924.

Foruden i disse store spørgsmål var Vesterager sit partis ordfører i en række mindre spørgsmål – for en stor del om ændringer i og tillæg til lønningslove, skolelove og visse sociale love. Foruden disse love var han ordfører for en række love på vidt forskellige områder – om fortrinsret for mergelgæld, om efterskoler og aftenskoler og om ændring af kommunegrænser samt vedr. jernbaner i Ringkøbing amt.

Uden at være ordfører blev Vesterager benyttet af sit parti som udvalgsmedlem i en lang række udvalg, fortrinsvis vedr. skole, sociale forhold, lønningsforhold og kirkelige forhold.

Vesterager tog bestemt afstand fra grev Holsteins opposition mod partiets forsvarspolitik, og han var betænkelig ved Christmas Møllers brud med Venstre på forsvarsspørgsmålet i 1929.

Vesterager var afgjort modstander af Christmas Møllers grundlovspolitik.¹⁰ Han talte imod den i partiet, og han stemte imod grundlovsforslaget ved dets tredje behandling d. 1. februar 1939. Han var her sammen med Carlsen-Schiødt og Drachmann. Efter valget undlod han at stemme for det ved bekræftelsesafstemningen i april 1939.

Det fremgår klart af Vesteragers efterladte papirer, af hans indlæg i folketingsdebatterne og i gruppemøderne i partiet, at han anså den selvhjulpne mid-

delstand i en by og på land, som befolkningens bærende element og dem, Det konservative Folkeparti skulle bygge sin politik på. Han talte med åbenbar modvilje mod „det radikale bourgeoisie“.

Hans kristne livssyn og hans erfaring fra „Københavns Arbejdshjem“ og afvænningshjemmet „Godthaab“ viste ham, hvor nødvendig en social lovgivning var, men i sin tilslutning til en sådan bevarede han nogle praktiske og fornuftige betragtninger, som i alt for høj grad bliver negligeret i vor tid. Som principper for en social lovgivning, nævner han først barmhjertighedssynspunktet, men dertil føjer han – hvad han kalder – „et pædagogisk synspunkt“, d.v.s., at den understøttede, ved understøttelsen ansføres til selv at gøre en indsats. Endelig – som et tredje synspunkt – er der et økonomisk hensyn at tage: Overanstreges samfundets økonomiske bæreevne derved, bliver en sådan lovgivning lagt for had, hvad der rummer farer for den.

Medens tidens sociale problemer har hans store interesse, er det som om de store økonomiske problemer, som 20ernes og 30ernes politik rummer, kun i mindre grad har hans interesse, og han er sjældent med i udvalg, der berører disse emner.

Vesterager var en bestemt modstander af de yderligtgående bevægelser i 30erne som L. S., Jord, Arbejde og Kapital, for slet ikke at tale om Nazisterne.

Der er adskillige af Vesteragers synspunkter, der ligger på linie med Venstres. Han havde oprindeligt en stærk uvilje mod I. C. Christensen, måske tildels stammende fra hans hjem. Det forandrede sig senere til respekt for denne store politiker. Derimod nærrede han og bevarede en udpræget uvilje mod Madsen Mygdal.

Han følte sig blandt sine partifæller, nært knyttet til den kreds, der delte hans kirkelige anskuelse d.v.s. tilslutning til Indre Mission: Fibiger, Carlsen-Schiødt, P. A. Poulsen (Stenderup), Rasmussen-Byskov m.f. Med disse mødtes han i folketingets bibelkreds.

Af politikerne udenfor Det konservative Folkeparti, satte han stor pris på Socialdemokraten K. M. Clausen, der havde været hans lærer på undervisningsanstalten „København“, og indenfor Venstre, på Hedelund-Lange, som han i udvalget om aldersrenteloven havde et nært samarbejde med. Blandt de radikale beundrede han Ove Rode, for hans politiske dygtighed og store veltalenhed, og så glemte han aldrig, at Ove Rode på et vælgermøde i Vinderup før valget i 1918 havde været elskværdig og venlig overfor ham, og at denne elskværdighed vedvarede, da de kom til at sidde sammen i folketinget.

Som genforeningen med Sønderjylland glædede ham meget, var udbrudet af den 2den verdenskrig, og da navnlig Danmarks besættelse, et hårdt slag for ham.

Der var ingen tvivl om Vesteragers forsvarsvilje, og når han var imod grev Holsteins aktion og senere var betænkelig ved Christmas Møllers brud med Venstre

i forsvarsspørgsmålet i 1929, var det næppe af manglende vilje til at styrke vort forsvar, men af uvilje mod at partiet kom til at stå for skarpt overfor Venstre.

Han tillagde erklæringen af 19. januar 1940, om at vort land skulle værges med alle midler mod et neutralitetsbrud – som alle dengang – en stor betydning.

Vesterager var på vej til København d. 9. april 1940, men han kom ikke længere end til Herning, da togene var standset. I Herning traf han på Fibiger og Korsgaard, der heller ikke kunne komme videre, men ud på eftermiddagen lykkedes det dem dog at komme afsted, og de nåede til København i løbet af aftenen.

Vesterager havde i de senere år fået en betydelig tillid til Christmas Møller, uden dog derfor at følge ham i alle spørgsmål, jfr. grundlovssagen.¹¹ Da den konservative gruppe d. 2. juli 1940 drøftede spørgsmålet om, hvorvidt Stauning og P. Munch burde træde tilbage som ministre, var Vesterager egentlig først stemt derfor, men han lod sig – sammen med Fibiger – overbevise af Christmas Møller om, at det næppe ville være forandringer til det bedre, man kunne vente sig, hvis man gik ind derfor.

Han var stærkt imod, at partiet skulle bøje sig for besættelsesmagts krav om, at Christmas Møller skulle nedlægge sit folketingsmandat. Han fandt kravet stridende mod grundloven og gjorde dette synspunkt gældende i gruppen.

Ved den vigtige afstemning i gruppen d. 7. november 1942 om accept af Scavenius som statsminister var Vesterager fraværende.

Ved folketingsvalget d. 23. marts 1943 fik „Det konservative Folkeparti“ i Ringkøbing amt ialt 10.340 stemmer. Heraf fik Vesterager de fleste stemmer og blev dermed valgt, for første gang på et kredsmandat.

Det ville have været urimeligt at forlange, at den da 73-årige mand skulle have taget aktivt del i modstandsbevægelsen efter d. 29. august 1943, men hvad der var hans ønske og anskuelser, lagde han ikke skjul på.

I den korte rigsdagssamling i sommeren 1945 var han med i flere udvalg, men med udløbet af folketingssamlingen trak han sig tilbage fra aktiv politik.

Sammen med Christmas Møller havde han interesser i Herning Avis, hvori han undertiden skrev. Han var livet igennem et trofast medlem af K.F.U.M. og „Blå Kors“. Han var en af de få – måske den eneste folketingsmand, – der altid gik med K.F.U.M. emblemet i knaphullet.

Vesterager, der var ugift, havde i slutningen af 30erne trukket sig tilbage fra lærergerningen og flyttede til Vorgod, hvor han købte sig en ejendom. Han afgik ved døden d. 5. april 1959 og ligger begravet på Vorgod kirkegård.

Vesterager var en flittig taler ved folkelige møder, ikke blot politiske, men kirkelige møder og afholdsmøder.¹⁴ Han fortalte, da han blev interviewet på sin 85 års fødselsdag, at han i et enkelt år alene i Lemvig-kredsen havde talt ved 65. Han var hjælpsom overfor sine vælgere, når de søgte ham.

Vesterager er et eksempel på noget værdifuldt i dansk politik. Han repræsenterede anskuelser på det religiøse, det politiske og det sociale område, som deltes

af store kredse i Midt- og Vestjylland. I disse ansøgelser var han vokset op i sit hjem og hans ungdomsoplevelser havde bestyret ham deri. Han svigtede dem da heller aldrig, men blev tro imod dem livet igennem. Derfor bevarede han også hele sin politiske virksomhed igennem en stor tillid i de kredse, han repræsenterede.

Han nåede som politiker ikke frem i første række, men ligeså vigtigt det er for folkestyret, at der er politikere, der kan lede udviklingen, ligeså vigtigt er det, at der er politikere, der er nært knyttet til vælgerne, har ansøgelser med dem, og med rette nyder vælgerne tillid.

En sådan – i ordets bedste forstand – folkelig repræsentant var Anton Vesterager.

Knud Thestrup
Fhv. Justitsminister, født 1900
Rosenvængets Allé 10
2100 København Ø

Noter

Folketingsmand Anton Vesterager efterlod sig ved sin død nogle optegnelser. De behandlede for størstedelen hans familieforhold, religiøse forhold på Vorgod-egnen, samt hans barndoms- og ungdomsoplevelser og kun i mindre grad hans politiske virksomhed.

Da det ikke viste sig muligt at få disse erindringer udgivet, afleverede jeg dem til folketingets bibliotek, hvor man lod dem maskinskrive og indbinde, og hvor de nu er indlemmet i biblioteket under betegnelsen: Anton Vesterager: Barndoms- og politiske erindringer.

- 1 „Afholdsbevægelsen i Danmark“, København 1939 pag. 554.
- 2 Folketingets forh. Overordentlig samling spalte 754 o. flg.
- 3 Folketingets forh. 1918/19 spalte 4724 o. flg.
- 4 Folketingets forh. 1929/30 spalte 2185 o. flg.
- 5 Om forslaget og dets indhold se Rigsdagsaarbog for 1933/34 pag. 528 o. flg.
- 6 Folketingets forh. 1933/34 spalte 2435 o. flg.
- 7 Folketingets forh. 1936/37 spalte 2259 o. flg.
- 8 Folketingets forh. 1921/22 spalte 4126 o. flg.
- 9 Folketingets forh. 1923/24 spalte 2542 o. flg.
- 10 Det kons. Folkep. historie, bind II pag. 193.
- 11 Iflg. oplysninger fra Fibiger
- 12 Det kons. Folkep. historie, bind III pag. 67.
- 13 Det kons. Folkep. historie, bind III pag. 143.
- 14 Herning Avis for d. 12. 1. 1955.

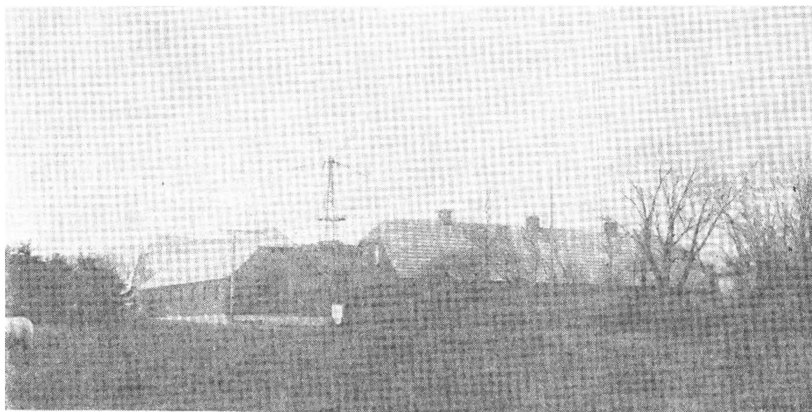
Varer til dagens gængse priser - eller derunder

FRA LINDE BRUGSFORENINGS FØRSTE ÅR

Af Finn H. Lauridsen

I en tid, hvor den lokale andelsbevægelse er ved at forsvinde helt ind i store landsdækkende sammenslutninger, gør forfatteren med udgangspunkt i en gammel forhandlingsprotokol for Forbrugsforeningen for Linde og Omegn rede for, hvordan og hvorfor, det hele begyndte – dengang andelsbevægelsen kunne ses som en protest mod de bestående forhold.

Tilfældet har spillet mig en gammel protokol i hænde – eller rettere min fætter, Alfred Christiansen i Hestbæk og hans kone, har gjort det. Den rummer forhandlingsreferater fra ti år af Linde Brugsforenings tilværelse, årene 1908–18. Det er godt nok, interessant og givende lokalhistorie. Men foran er indlagt noget mere: nogle få snavsede blade med samme slags indhold, men ældre: 1886–96. Det er bevægende, for hånden, der har ført en stor del af dem, er min bedstefars, husmand Jens Lauridsen, Højbjerg i Linde. Jeg husker ham meget godt, selv om jeg kun var en lille dreng på 7 år, da han døde i 1929 – husker ham, som nu et barn kan huske et meget gammelt menneske. Bedstefar var født i 1834. Og alligevel er han måske mere end et vagt omrids; han var nemlig en „historisk“ person – for mig. Han havde deltaget i krigen i 1864 og havde under stormen på Dybbøl 18. april været med i 8. brigades berømte modangreb, der skulle sikre overgangen til Als. Det brød han sig ikke om at tale om, selv om jeg – og Far for min skyld – somme tider prøvede at få ham til det. Så gik det nemmere med Dannevirkestillingen. Engang fortalte han om de bidende kolde vinterdage på den gamle vold, og en af mine fastre spurgte: „Så du tyskerne?“. Det svarede han ja til og tilføjede, at det var let at kigge ud over brystværnene. „At du turde“, fortsatte faster, og da han dertil replicerede: „Åh, hvad, sådan et bette hovede“ (alt på jysk), var det helt klart, at så dygtige til at skyde, at de kunne ramme småpletter, var tyskerne heller ikke.

„Nygaard“, Jens Stamps ejendom i Linde, hvor forbrugsforeningen havde sin beskedne start i lejede lokaler. (Lokalhistorisk arkiv, Struer).

For sin krigsindsats fik bedstefar sølvkorset eller Dannebrogsmændenes hæders-tegn, og da han i 1914 var i København til det store veteranstævne, skaffede hans ven, Venstre-politikeren, senere udenrigsminister Laust Moltesen, ham i audiens hos Christian X. Det gjorde ham ikke det fjerneste benøvet; frit og utvungent underholdt han sig med sin konge, der for ham stod som den ypperste repræsentant for den varme taknemmelighed, han altid selv bar yderst på tøjet. Han var højt begavet, ikke uden en vis selvbevidsthed – en almueadel af fineste karat. Sølvkorset havde vi tit fremme, når vi ad „vaskebrætvejene“ i 20'erne cyklede fra Struer til Linde. Det blev betragtet med ærbødighed og stolthed. Der var kun én til på egnen, der dengang havde haft magten til. Vi så det sidste gang, fæstet på en sort fløjlsplude, da vi en forårsdag på en af hans vogne kørte hans kiste til Asp kirke. Et morsomt minde om gamle dages afslappede forhold til døden har jeg fra disse dage. Vi var i Højbjerg flere gange og skulle hver gang ud i vognporten for at se til bedstefar, hvis kiste, åben, var henstillet der. Far spurgte da faster Marie, om hun kunne holde fluerne borte. „Det går“, svarede faster, „for jeg har smurt ham ind i petroleum“. Og det havde hun. Det kunne lugtes!

Lad disse småtræk være nok om en personlighed eller type, der næppe træffes mange af mere – eller måske rigtigere: der ikke træffes mere! I hans daglige virke som borger i sit sogn har jeg naturligvis aldrig kendt ham. Derfor er det lille forhandlingsbogsbrudstykke så morsomt – derfor og fordi det også giver en række almene træk fra en vigtig side af udviklingen i Holstebros opland ved slutningen af det forrige århundrede. Referaterne har ikke optakten med, den stif-

Linde brugsforening for ombygningen til moderne selvbetjeningsbutik. I vinklen længst til venstre havde grovvareafdelingen til huse, indtil denne blev udskilt fra brugsforeningen og fik selvstændige lokaler. (Lokalhistorisk arkiv, Struer).

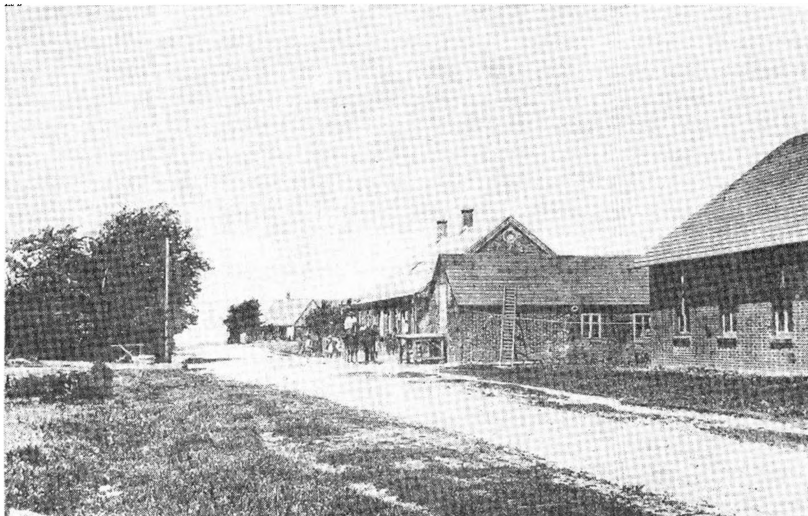
tende generalforsamling og diskussionen om lovene. Til gengæld er selve lovene bevaret i trykt form. Det fremgår heraf, at oprettelsen af „Forbrugsforeningen for Linde og Omegn“ fandt sted 3. oktober 1886. Formålet var ved frivillige bidrag at danne et fond, der skulle sætte medlemmerne i stand til „fordelagtigere indkøb af livsfornødheder og brugsgenstande“. Formen på tillægsordet foran indkøb lader ane, at det nye var en protest mod de bestående forhold. Man havde hidtil købt for dyrt, og det ville man ændre – formentlig uden at nogen af stifterne havde fornemmelse af, at det var et samfundsprincip, man truede. Varerne skulle uddeles (ikke sælges!) til dagens gangse priser eller derunder, og overskuddet fordeles mellem medlemmerne. Kapitalen bestod af aktier à 10 kr., og hvert medlem skulle tage mindst én aktie. Man måtte indbetale så meget, man ville på sine aktier; men i øvrigt tilvejebragtes disse løbende ved fradrag fra andelen i overskuddet, indtil den fulde sum var nået – samme system som anvendes endnu i dag. Til forøgelse af driftskapitalen kunne bestyrelsen optage lån på indtil $\frac{2}{3}$ af aktiekapitalen, og medlemmerne var solidarisk ansvarlige for foreningens forpligtelser.

Brugten for selvetjeningen fik sit gennembrud som forretningsform. Kommiss Svend Pedersen afrejser kaffe på moderne vægt, men har dog de tunge lodder inden for rækkevidde. Kai Mortensen noterer i kontrabogen, mens Eivind Fjordside med blyant bag øret ser til. Uddeler Niels Kristian Andreassen overvåger, at alt går rigtigt til. Den smukt udskårne disk tjener som opslagsstavle for store og små begivenheder i omegnen. Foto ca. 1957. (Lokalhistorisk arkiv, Struer)

Indmeldelse var ikke noget, man uden videre kunne foretage. Man skulle foreslå af et andet medlem og derefter have bestyrelsens godkendelse. Den kunne udelukke allerede indmeldte, når den fandt det „nødvendigt“. Den sidste bestemmelse er fantastisk – også på baggrund af, at kredit var forbudt, så at man altså ikke umiddelbart skulle regne med tab på usolide kunder, som man, når det gik galt, gerne ville skille sig af med. Men kværlanter og ligesindede kunne man altid komme ud for, og dem har man altså kunnet gøre kort proces med. Ved indmeldelse skulle der betales 50 øre. „Disse penge er foreningens ejendom“ står der, og det virker grinagtigt; men hvad: det var omkring $\frac{1}{4}$ af en arbejders dagløn og cirkaprisen for 3 flasker bajersk øl.

Bestyrelsen bestod af 7 medlemmer, og i paragraffen om den er endnu en interessant bestemmelse, nemlig den, at hvad bestyrelsen vedtog enstemmigt „har samme gyldighed, som om det var vedtaget på en generalforsamling“. Meningen var naturligvis, at man skulle kunne handle hurtigt i en given situation; men

Bag bestekøretøjet brugsen i Asp, som oprindelig lå på den anden side af vejen bag træerne. Da bygningen dér brændte flyttede den til modsatte side, hvor uddeler Karl Dalgaard boede. Bygningen med rampen var tidligere tømrermester Peder Skovs værksted, den blev nu udvidet og indrettet til grovvarelager. Længst til højre i billedet det nedrevne missionsbus, SILOAM, og bagest i billedet A. Tojts smedie. (Lokalhistorisk arkiv, Struer)

så kunne man da have sat det til konfirmation bagefter. Det blev imidlertid ikke forlangt.

Af paragraffen om generalforsamling fremgår det, hvorledes overskuddet skulle fordeles: Først skulle hvert medlem have rente af sit indskud. Det var 5 % p. a. Dernæst skulle 3 % henlægges til et reservefond, og 10 % af inventarets værdi anvendes til fornyelser og reparationer. Når disse ting var dækkede, fordeltes resten i forhold til indkøbenes størrelse – med forskellige indviklede regler for udbetaling og tilskrivning over og under 100 kr. osv. En uenighed, som ikke kunne afgøres i mindelighed, skulle bilægges af tre voldgiftsmænd, valgt af generalforsamlingen i eller udenfor foreningens kreds. Deres afgørelse kunne ikke indankes for domstolene.

På denne baggrund trådte Linde Brugsforening da i virksomhed. Af det første bestyrelsesmøde, 15. oktober 1886, fremgår det, at man pr. 1. maj 1887 havde lejet sig ind i et Niels Skadhede til Sandgrav tilhørende hus. Indtil da måtte man holde til hos Jens Stamp i Nygaard. Den årlige leje hos Skadhede skulle være 20 kr. Med aktierne synes det at være gået lidt langsomt, for på samme møde modtog man tilbud fra Skadhede om 400 kr., fra Andreas Buskgaard på

100 og fra ungkarl Kristen Kristensen endnu 100. De to første skulle dog igen afvikles til december termin. Til at forestå indkøb nedsattes et udvalg bestående af tømrer Andreas Jacobsen (Østergaard), Andreas Buskgaard og bedstefar. Det fik man gjort hurtigt, for allerede 14 dage senere var de første varer prissat til uddeling. De var kommet fra Ringkøbing Amts Vareindkøbsforening og fra Schou i Holstebro. Selve uddelingen blev foretaget af bestyrelsen, der hertil var delt i hold på to og tre – hvilket viser, at den oprindelige bestyrelse på trods af lovene kun havde fem medlemmer.

Med flytningen til Skadhedes hus blev det i øvrigt ikke til noget. Man blev hos Stamp, der udvidede lokalet og fjøede et loftsrum til lejermålet. Lejen blev 25 kr. årligt – at betale med 12½ kr. 1. maj og 1. november. I løbet af 1887 og 1888 begyndte man så småt at få lidt inventar og at udbetale lønninger for tjenesteydelser. I august 1887 købte man „zink til bunden i en disk, og en bordlampe“ – hele primitiviteten i foretagendet unddrager sig sådan set vor fatteevne. Oktober 1888 vedtog man at betale revisorerne 4 kr. årligt og kontrolkomiteen 6 kr. Der var to af hver. Endelig skulle der betales for udvejning og regnskabsførelse; men det fremgår ikke hvor meget. Uddelingen af varerne fandt ikke sted i en daglig åbningstid; man havde kun åbent to gange om måneden, så det var et stort forbrug, der hver gang skulle hentes hjem.

Som ovenfor nævnt havde bestyrelsen det i sin magt at foretage eksklusioner af foreningen. Det blev aktuelt allerede i 1888. Referaterne taler om, at man anmoder forskellige om at indbetale „deres skyld“; men det ses ikke, om det drejer sig om aktier – eller om man alligevel har givet kredit. Aktierne skulle det kun kunne være, hvis et medlem slet intet havde købt og altså ikke kunne få en overskudsandel. Hvad det er, lader sig imidlertid ikke klarlægge. Der siges kun, at „enkelte“ af „forskellige grunde“ skulle udtræde. Den første overskudsprocent angives 1889; den var på 6.

Om bedstefar har været foreningens formand fra dens start, har jeg ikke kunnet se – kun at han i februar 1890 omtales som genvalgt formand, og at han fortsatte på denne post i endnu 10 måneder. I december samme år blev han fast uddeler, den første, og blev da i stedet foreningens funktionær. Som formand blev han efterfulgt af Andreas Buskgaard.

I februar 1892 indtrådte Linde Brugsforening som aktionær i Fællesforeningen af jyske Brugsforeninger, en af forløberne for FDB, og bedstefar valgtes til repræsentant ved foreningens kommende generalforsamling i Århus. Ved denne beslutning viste man ham endog den tillid at give ham fuldmagt til at stemme for lovene – også hvis de skulle blive vedtaget i en anden form end den, man var bekendt med. Man har fuldt og helt stølet på, at han ikke klokkede i det.

Efteråret 1892 bød på en helt ny udvikling for foreningen. Det blev besluttet at oprette en filial i Asp, og bedstefar blev antaget til at bestyre den også. En

ny udvikling var det tillige, at tyende kunne blive medlemmer – for 10 øre i indskud. Fra 1893 fik også formanden løn, 25 kr. om året, 1894 forhøjet til 35, samtidig med at revisorerne fik et tillæg på 1 kr. hver.

Sidstnævnte år optog Fællesforeningen lån til driftskapital fra de lokale brugsforeninger. Linde bidrog med hele 1.000 kr., som man ganske vist hentede i Fousing Sparekasse til 5 %. Fællesforeningen skulle give 6 % i rente, så forretningen var god nok, selv om glæden blev kort. Året efter bad foreningen om at måtte nøjes med 5 %, da den ellers var nødt til at betale lånet tilbage og skaffe sig et andet. Det sidste blev ikke aktuelt; det vigtigste var at hjælpe og at være med. Ellers har referaterne ikke mange tal (regnskaber synes ikke bevaret). Der forekommer af og til nogle varepriser; men de er ret håbløse, fordi de jo bør sættes i forhold til indtjening, forbrugsvægt og sådan noget, og det er ganske svært at håndtere. Hvad bedstefar har fået i løn, kan jeg heller ikke se. I januar 1895 får han efter krav en forhøjelse på 1 %, så at han fra årets begyndelse „oppebærer alle de opkrævede 6 %, hvormed han erklærede sig tilfreds“. Men hvad det er for 6 %, ved jeg ikke. Det kunne være af omsætningen; men så kan jeg ikke lide, at de er „opkrævede“. Og selv om Andreas Buskgaard, der har skrevet dette, kan have brugt et forkert ord, kan jeg ikke skyde mig ind på, hvad han mente.

På samme møde vedtog man at foreslå generalforsamlingen, at foreningen opførte eget hus til afdelingen i Linde. Det blev nu til, at Buskgaard skulle bygge et hus, som foreningen derefter skulle forpligte sig til at leje for 10 år for 60 kr. årligt. Og således skete det. Brugsforeningen fik den plads, den har den dag i dag. 10. juli tog bestyrelsen bygningen i øjesyn og erklærede sig tilfreds. Året efter købte man også hus i Asp, nemlig Erik Jepsens enkes hus, der solgtes af Laust Præstegaard; men referatbrudstykket slutter desværre, uden at det klart fremgår, hvad der er foregået. Man købte huset „uden tag, men med brandredskaber“, og man forpligtede sig til at rive det ned og bortskaffe det „fra den plads, hvor det nu står“. Man måtte ikke medtage gruekeddel, komfur, kakkellovn og ovndøre. Skulle der bygges brugs på grunden, eller skulle materialerne bruges til samme formål et andet sted – ja, det må man nok ved lejlighed spørge gamle på egnen om.

Det lille brudstykke slutter 8. juni med en såre egns- og tidstypisk oplysning. FDB var blevet oprettet ved sammenslutning af de jyske og sjællandske fællesforeninger. Til den første generalforsamling i København bestemte man, at en mand fra Møborg Brugsforening også skulle repræsentere Asp-Linde. I den anledning fik delegaten forskellige forholdsordrer og blandt disse den, at han skulle stemme for, at Fællesforeningen ikke måtte have lager af spirituosa!

Ovenstående har i høj grad bevæget sig på overfladen og holdt sig til referaternes kendsgerninger. Egnens politiske og religiøse forhold spillede imidlertid

en væsentlig rolle i den udvikling, dette kun giver få streger til. Det er en anden og spændende historie. Bare det ikke er for sent at fange den, fordi de alle er døde, der havde levet med. Peder Christensen og Chr. Jensen har reddet meget gennem deres bøger; men meget må endnu ligge i form af breve og protokoller rundt om på gårdene, og der er også mange sider af tilværelsen, de to ikke har med. Det var at ønske, at lokalhistorisk interesserede ville samle, hvad der er og sikre det.

Finn H. Lauridsen
Arkivar, født 1922
Carit Etlarsvej 60
8230 Abyhøj

Omgård - en vestjysk landsby fra vikingetid

EN FORELØBIG REDEGØRELSE

af Leif Chr. Nielsen

Lederen af de omfattende udgravninger på vikingetidsbopladsen ved Omgård i Nørre Omme gør her status over de foreløbige resultater af udgravningerne. Det er overraskende resultater, der har vist sig, bl. a. mener forfatteren, at udgravningerne må revidere vort syn på vikingetiden og nødvendigvis medføre en omdatering af de store kendte vikingeanlæg i Fyrkat, Trelleborg m. v.

I efteråret 1974 fandtes, under professor Beckers undersøgelser i Nr. Omme sogn efter bosættelsesrester fra yngre bronzealder og førromersk jernalder, rester af en hegnssomgivet gård, der kunne dateres til vikingetid.

I søgegrøfter flere steder på pladsen blev fundet hegn, husrester og gruber. På grundlag af det noget uventede og særdeles overraskende anlæg, der ved første øjekast viste lighed med indhegnede landsbyer fra ældre og yngre jernalder, blev det besluttet, at optage anlægget under Det arkæologiske Bopladsudvalgs gravninger. Med bevilling herfra blev den egentlige udgravning påbegyndt i midten af maj måned 1975.

I løbet af en halv snes uger blev afdækket og undersøgt 7000 m² med ikke mindre end 32 aflange hustomter eller dele deraf samt 10 tomter af småhuse.

I 1974 og 1975 er således blevet undersøgt mere end 8000 m² med 34 aflange huse eller dele deraf samt 14 småhuse. Dertil et ca. 104 m langt hegn omgivende et sydligt gårdkompleks (se planchen side 40–41) og endelig andre hegn og gruber bl. a. to jernudvindingsovne.

I den sydlige del af den sydlige gård fandtes ards spor på kryds og tværs; men de stammer antagelig fra en nærliggende ældre jernalders bosættelse.¹

Landsbyen, som bebyggelsesresterne indtil videre rimeligt kan betegnes, har fået navn efter den gård på hvis jorder, de første anlæg fremkom. Siden har det ved rekonstrueringer i efteråret 1975 vist sig, at landsbyen også strækker sig langt østpå, hvor den dækker en stor part af gården Sig's jorder.

Umiddelbart nord for Pøl bæk (se fig. 1) er der også fundet aktivitetsspor i form af jernslagget og ildskørnede samt ildsprængte sten.

Også imod syd løber en bæk igennem pladsen og der er syd for denne også påvist aktivitetsspor i form af gruber og løsfund. Bækken, hvis alder er uvis, findes idag nedlagt i rør.

Pladsen har indenfor de to bække en udstrækning på mere end 100.000 m² og hertil kommer de nævnte aktivitetsspor imod nord og syd.

Topografisk ligger den på lerjorden syd for og op til Pøl bæk, der med tilløb afvander de enge og moser, der omgiver pladsen imod alle verdenshjørner.

I forbindelse med de to bække er der konstateret vejanlæg, dvs. stenbrølægninger samt muligvis hjulspor. To er konstateret over Pøl bæk, nemlig dels imod vest og dels imod øst. Ved den sydlige bæks vestlige del er konstateret brølægning og i dens østlige del rester af en mulig hulvej i form af hjulspor.

Der er foretaget en mindre prøvegravning i den vestlige stenlægning ved Pøl bæk. Desværre var vejen stærkt forstyrret af senere tiders tørveskær. Det lykkedes dog i dens østlige del at finde et uforstyrret parti, således at dens type kunne bestemmes. Det var en vej med op til 1 meter store randsten og 10–20 cm vejbanesten, hvorpå lå et lag sand. Den var armeret med tilspidsede pæle samt risfletning.

Pladsens topografiske placering ved vandløb samt moser og enge må have haft betydning for erhvervsudfoldelsen og der tænkes særligt på kvæg, stude- og/eller hesteopdræt samt muligvis jernudvinding. Pladsen ligger tillige nær det vejkruds, hvor den vestjyske hærvej krydser en østvest-gående vej fra Ringkøbing-egne over Borris til Jelling.²

Kommunikationsmæssig har pladsen ligget fint, hvilket antagelig viser sig, dels i rav fra Vesterhavet og dels i keramik og klæbersten m. m. andetsteds fra.

På Kaupang, dvs. den sydnorske handelsplads og formentlige udskibningshavn for klæbersten, er i lighed med andre pladser fundet uforarbejdet såvelsom forarbejdet rav, så den tanke ligger nær, at se ravet som et bytteobjekt for klæbersten. – De fine kommunikationsforhold afspejler sig også i de mange forskellige bygningskonstruktioner, der har givet sig udslag som en løbende introduktion af forskellige hustyper samt konstruktive detaljer.

Landsbyen har været meget følsom for de ændringer, der har fundet sted omkring i landet. Det nye slår hurtigt igennem og heri ligger en grund blandt flere til, at Omgaard er så interessant og vigtig. Det er ikke for meget sagt, at Omgaard sammen med de øvrige vikingetids landsbyer under udgravning har kastet megen tvivl over den hidtidige debat og specielt med hensyn til vikingetidens borge, dvs. deres datering og funktion.

Fra en mose i forbindelse med og ca. 2 meter fra den vestlige vej over Pøl bæk blev i 1969 fundet en trækølle, der er blevet kulstof-14 dateret til 820 +/-

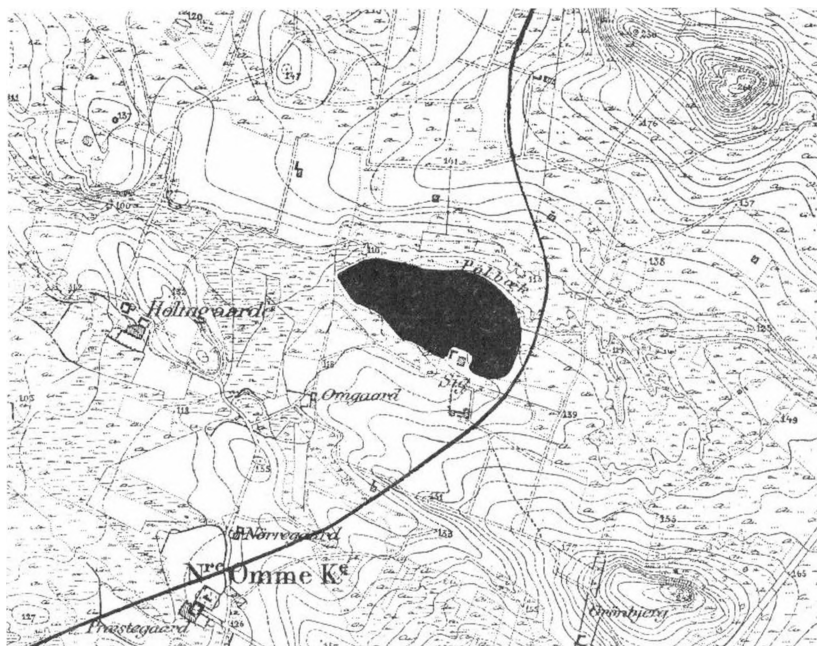

Fig. 1. Med sort er markeret udgravningsfeltets udstrækning ved genopdagelsen af gravningerne i 1976. Den sorte linie gennem kortet er Ringkjøbing-Ørnhøj-Holstebro Jernbane. Reproduceret med Geodætisk Instituts tilladelse (A.367/76)

100 år e. Kr. På grund af trækøllens fundsted kan den tænkes at have været anvendt ved vejbygningen, der må falde i landsbyens første leveår; thi vejen må indgå i forbindelser med omverdenen.

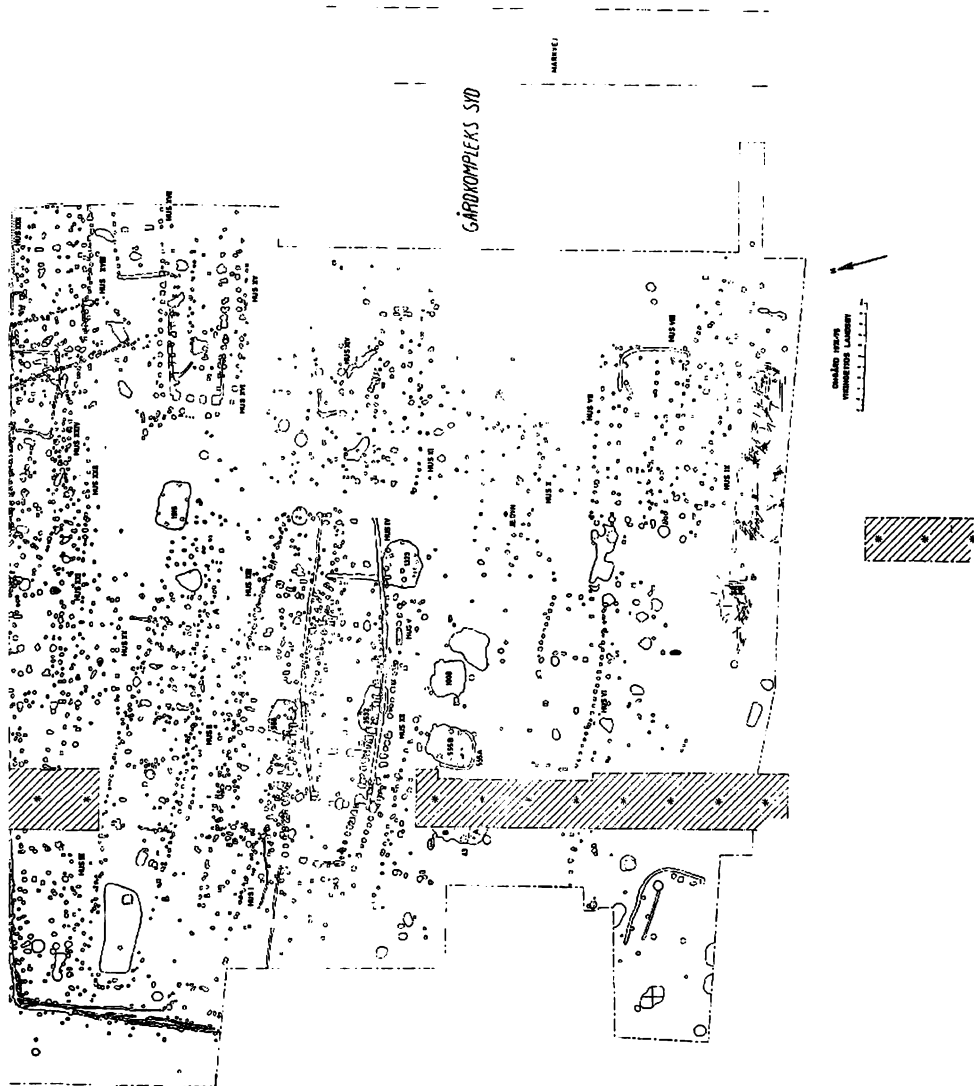
Landsbyen ophører ud fra den fundne keramik omkring 1000–1050 e. Kr. Det er fristende at sætte ophøret i forbindelse med en klimaforværring, der er påvist i højmoserne.³

Klimaforværringen har medført et fugtigere klima, der har resulteret i hyppige oversvømmelser af pladsens omgivende moser og enge, der har indgået i erhvervsgrundlaget. Samtidig har heden formentlig atter bredt sig.

Ændringerne i klima og vegetation har medført, at landsbyens eksistensgrundlag er blevet ødelagt og den er derfor blevet opgivet. Som billedet ser ud idag, synes næsten alle vestjyske landsbyer fra vikingetid at være ophørt omkring 1000–1100 med undtagelse af visse områder, f. eks. Ringkjøbing-egnen, hvor der findes en forholdsvis stor koncentration af vikingetidige bebyggelser med endelse på -by.

Planche over udgravningens udstrækning for genoptagelsen af gravningerne i 1976. De skrævrerede felter angiver et læbegn. Enkelte af busenes grundplaner findes udtregnet i fig. 3, 4, 5 og 6.

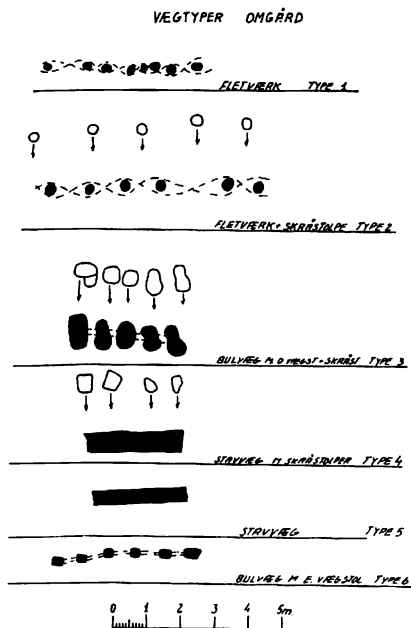

Fig. 2. Skitse over den løbende udvikling af vægtyperne på Omgaard-udgravningen med type 1 som den ældste.

Da Adam af Bremen besøgte Svend Estridsen i tidsrummet 1047–1074 fandtes allerede i Østdanmark meget store byer, der hvor havarme skærer sig ind.⁴

Den befolkningskoncentration, som disse byer er et udtryk for, skal måske ses i lyset af den folkeafvandring, som Vestjylland må have været udsat for ca. 1000–1100. De østjyske byer synes åbenbart at have opsuget en del af den vestjyske befolkning, thi fra tiden 950–1000 kendes kun Århus i Østjylland.

På pladsen er indtil nu fremkommet hustomter, hegn, veje, skvatmølle, brønd, trækulsgruber, ristegruber, jernudvindingsovne, ildgruber, materialegruber samt ardspor.

*

De fremdragne hustomter er det vigtigste, fordi de bringer en betydelig ny viden omkring vikingetidens bygningskunst, giver et værdifuldt dateringsapparat og fortæller noget om tidens samfundsforhold.

Indenfor vikingetidsforskningen har det hidtil ikke været muligt ej heller forsøgt at datere de forskellige hustyper i forhold til hinanden, fordi pladser, hvor omtrent samtlige vikingetidige hustyper findes, hidtil har manglet.

På Omgaard er hidtil fremdraget omkring 15 grundmodeller med ca. 19 varianter.

Som fig. 2 er opstillet en skitse over den løbende udvikling i vægtyperne med eller uden udvendige skrå støttestolper, men det er ikke ensbetydende med, at allerede introducerede vægge opgives ved en ny introduktion.

Skrå tagbærende stolper, dvs. såkaldte stritsuler, er fundet i nogle få tilfælde bl. a. HUS XIII og er tilknyttet det ældre byggeri. Dørene kan enten være placeret i gavlene f. eks. HUS III (se fig. 3) eller i væggene, og der kan indgå fra en f. eks. HUS XVI (se fig. 4) til fire døre, f. eks. HUS V (se fig. 5) i et hus. Hvis der er mere end en dør, kan dørene være anbragt parallelt over for hinanden, f. eks. HUS V, eller forskudt, f. eks. HUS VI (se fig. 6). Gavldøre og vægdøre i samme hus er endnu ikke påvist.

På grundlag af de gjorte iagttagelser, der er af vertikal-stratigrafisk art, dvs. husene er bygget oveni i hinanden, samt hvorledes husene forholder sig til det omgivende hegn, dvs. liggende under, oveni eller hegnet viger udenom, kan opstilles fem byggestadier, der antagelig hver har en levetid på $40 \div 10$ år, afhængig af jordbund, husenes dimension og reparation. Overgangen fra stadium til stadium er naturligvis glidende.

Den sydlige gård:

S. 1: Langhuse: IIA, XII, VI, XXIII.

Småhuse: 3532, 556.

Karakteristik: Vægtype 1, rette og skrå tagbærende stolper.

S. 2: Langhuse: IIB, XIII, XV, XVIII, XXX.

Småhuse: 43A + B, 555A + B, 1008, 1323, 1915, 2557, 2629.

Karakteristik: Vægtype 1 og 2, rette og skrå tagbærende stolper.

S. 3: Langhuse: IIB, V, XI, VII-IX, X, XV.

Småhuse: 1915, 2557, 2629.

Hegn: Anlægges i dette stadium.

Karakteristik: Vægtype 1 og 3, rette og tagbærende stolper.

S. 4: Langhuse: V, XVI, VII-IX, XX, XXVI-XXIX.

Småhuse: Ingen.

Hegn: Dette udvides imod nord og vest.

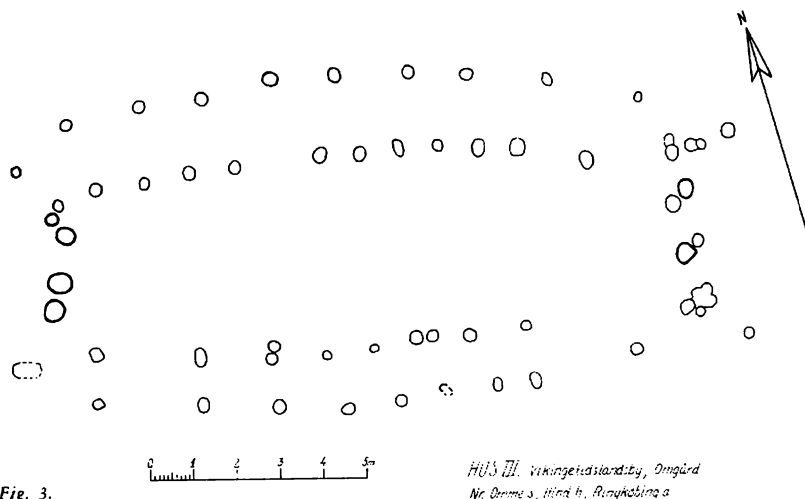
Karakteristik: Vægtype 4 (findes dog hidtil kun på den nordlige gård) ellers som S. 3.

S. 5: Langhuse: IV, XVII, XX, XIV, XXVI-XXIX.

Småhuse: Ingen.

Karakteristik: Vægtype 1, 5 og 6, rette tagbærende.

Ikke alle huse er det lykkedes at placere stadium for stadium, men må placeres indenfor flere stadier, f. eks. en større gruppe af konstruktivt ens huse må placeres i de tre ældste stadier inden hegnet anlægges i S. 3.

Buede langvægge og lige gavle er karakteristisk for alle stadier. I S. 1 findes en overgangstype mellem lige og buede langvægge. I de yngre stadier findes lige langvægge, men dog altid ved udhusbygninger, og de er uden tagbærende.

Sammenholdes disse resultater med ældre og yngre tiders byggeri, så viser S. 1 klart hen til ældre tiders byggekunst, mens S. 5 klart viser hen til yngre tiders, dvs. den ældre middelalders stavbyggede kirker samt bulvægghuse med enkelte vægstolper og uden skrå støttestolper.

Blandt de mange huse kan rent funktionsmæssig udskilles følgende:

A: Beboelse. De har ildsted (arne) i vestenden og eet større eller flere små rum i østenden. Foreløbig er med sikkerhed udskilt fire, nemlig to lange og to korte, hvor sidstnævnte synes at afløse de lange.

B: Haller. De har ikke bevaret ildsted. I midten har de et stort rum (gildesal?) og ved gavlene mindre rum. Hidtil er ved den sydlige gård påvist tre, HUS XIII, V og IV, dog således at HUS XIII er en overgangstype. Muligvis skal HUS XII også opfattes som en hal, men desværre dårlig bevaret.

På den nordlige gård synes HUS XXXII og muligvis HUS XXXI også at være haller. Hallen skiller sig yderst markant fra både beboelse og udhuse og det er fortrinsvis ved disse, at vægtypeudviklingen findes. Sammen med beboelse indgår hallen i den sydlige gårds centrale del; thi oldsagsophobningen har praktisk taget kun fundet sted i forbindelse med disse to bygninger. Hvorledes det forholder sig ved den nordlige gård er endnu uvis.

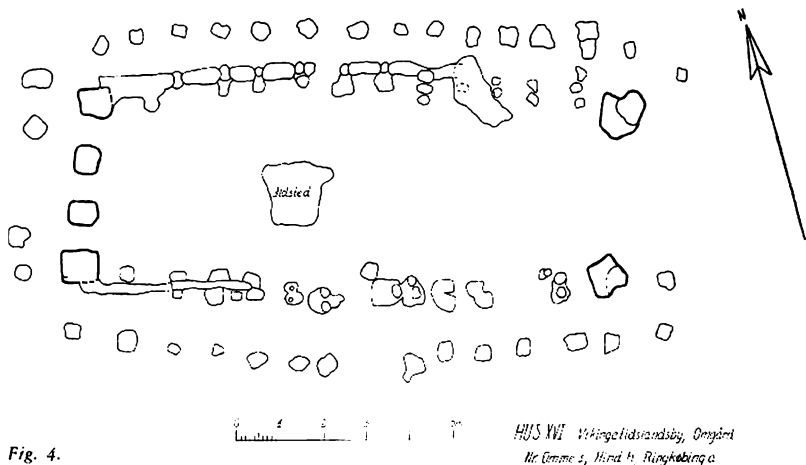

Fig. 4.

HUS VII: Vikingetidslandsby, Omgaard
 Nr. Omgaard, Hird 4, Ringkøbing a.

C: Udhuse. Disse må ses anvendt som værksteder, smedier, stalde til både heste og kreaturer, lader, soverum eller lignende anvendelser. Det er karakteristisk for udhuse, at de næsten ikke har givet oldsager samt at de enten ikke eller kun er repareret sporadisk.

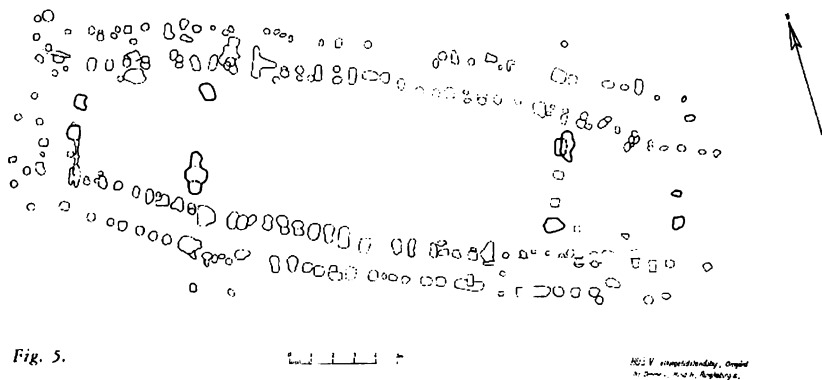
Båseskullerum som de kendes fra ældre og yngre jernalder er ikke påvist, men i HUS VII findes ved den nordlige væg en række indvendige stolper, der muligvis kan have tjent som opdeling i rum til f. eks. heste. Forøvrigt vil løsdriftstalde være mest velegnet til studeopdræt i større stil.

D: Småhuse. En del af disse er måske væve- og/eller spindehytter, men iøvrigt udgør de ikke noget særligt stort indslag.

Den sydlige gård på Omgaard består af en beboelsesbygning, en hal og et antal udhuse med forskellig funktion. Hertil i de tre ældre faser en del småhuse. Det hele indhegnes i S. 3 med et omløbende hegn.

Den nordlige gård består indtil videre af tre bygninger og et hegn afgrænser imod syd.

Det er første gang, at der er givet arkæologisk dokumentation for den i de skriftlige kilder nævnte bygningsadskillelse mellem hal og beboelse,⁵ samtidig udgør gårdens centraldel.

I det foregående er redegjort for landsbyen indadtil og det vil naturligvis også være fristende at se på, hvorledes den forholder sig til andre vikingetidige landsbyer såvel som borge. Nu kan det i en rent foreløbig beretning synes farligt at bevæge sig ind på dette område, men da Omgårds betydning ligger i de udadvendte muligheder, vil forsøget alligevel blive gjort.

Til de fundne hustomter findes for HUS VI (se fig. 6) og andre tilsvarende bygninger parallelle i landsbyen under Aggersborg,⁶ i Sædding⁷ og Trabjerg.⁸ Typen, dvs. buede langvægge, lige gavle samt et sæt tagbærende stolper placeret i hver af gavlene, er således vikingetidens almindeligste udbredte type.

HUS XXVI har sin bedste parallel i en del nordsyd orienterede huse med trebølgede væglinier i Trabjerg.⁸

HUS XI har en parallel i hus 2689a i landsbyen på Lindholm Høje.⁹ Hallen, HUS V, har sin bedste parallel i hallerne på Fyrkat ved Hobro med hensyn til de ydre mål, dvs. ca. 28,8 m længde og ca. 7,5 m bredde over midten samt ca. 5 m bredde ved gavlene.¹⁰

Ved vægtype 3 (se fig. 2), i modsætning til Fyrkats ikke-parallellitet mellem vægstolpe og skråstolpe, har det træk fælles med et enkelt hus fra Pedersstræde i Viborg.¹¹

Parallellitet mellem vægstolpe og skråstolpe peger iøvrigt mod nordtysk-frisisk område, f. eks. Warendorf i Sachsen¹² og Dorestad i Holland.¹³ Warendorfhuse, der er ældre end de danske, har ikke buede langvægge, men skrå langvægge, der udfor husets midte mødes i en stump vinkel.

Den særlige måde at anbringe de udvendige skrå støttestolper på, dvs. parallel med vægstolpe, findes også i Trabjerg,¹⁴ men der som andre steder kan husene næppe betegnes som haller, da de synes at mangle den karakteristiske midterhal.

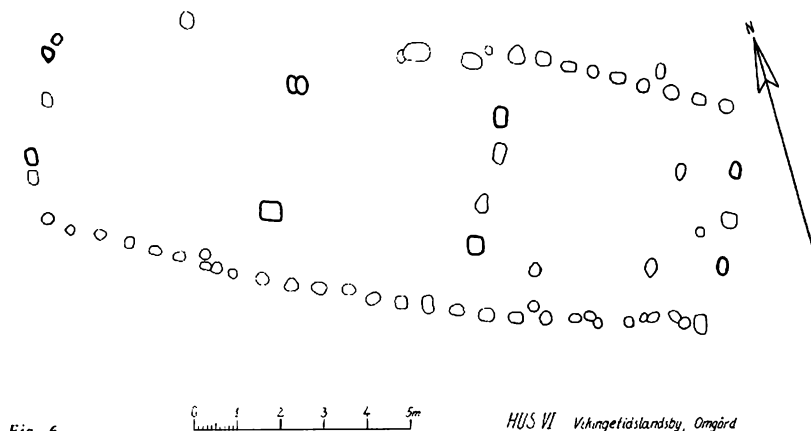

Fig. 6.

0 1 2 3 4 5m

HUS VI Vikingetidslandsby, Omgaard
Nr. 01111 s, Hundh, Ringkøbing a

Fra den vikingetidige del af landsbyen ved Vorbasse blev i sommeren 1975 også fundet en hal, men huset er noget mindre end Fyrkat og Omgaard, men viser ved sin konstruktion lighed med Trellehallerne.⁵

Hallen, HUS XXXII, synes indtil videre at have sin bedste parallel i hallerne på Trelleborg.¹⁶

Særlige træk som bulvægge med dobbelte vægstolper kendes fra Fyrkat,¹⁰ Aggersborg,¹⁷ Pederstræde i Viborg¹¹ og Trælborg nordvest for Kolding. Sidstnævnte er ganske vist af udgraveren dateret til yngre jernalder, men en datering der må anses for uvis, fordi de daterede genstande er fundet i en grube,¹⁸ hvis samtidighed med huset kan være tvivlsom.

Stavvægge kendes fra Trelleborg,¹⁶ Trabjerg⁸ og Lindholm Høje.⁹

Bulvægge med enkelte vægstolper og udvendige skrå støttestolper kendes kun fra Aggersborg.¹⁹

Ud fra de nævnte paralleller ses meget klart, at Omgaard må have stået i livlige forbindelser med omverdenen, uanset om det er imod nord, syd eller øst, og det er vel og mærke forbindelser, der også omfatter tidens borge.

Ud fra keramikken at dømme, har Omgaards forbindelser særligt været syd-orienteret, hvilket måske skal ses i forbindelse med et heste- eller studeopdræt baseret på eksport til syd, som det f. eks. er kendt fra senere tider fra Ringkøbing-egnen.

Den type forbindelse er dog af handelsmæssig art, mens andre tydeligt er knyttet til et højt socialt lag, f. eks. storbønder, høvdinge eller lignende.

Ud fra de livlige forbindelsers løbende introduktion af forskellige hustyper og/eller konstruktive detaljer får Omgaard dateringsmæssig værdi for andre samtidige landsbyer og borganlæg. Borgene vil nu kunne dateres i forhold til landsbyerne v. hj. a. bygningerne og deres konstruktive træk, hvilket hidtil har været umulig, da haller i landsbyer hidtil har manglet.

Da dateringsspørgsmålet hænger sammen med det sociale kommunikationsniveau, dvs. bonde til bonde, høvding til høvding eller konge og bonde til høvding eller omvendt, skal i det følgende forsøges en redegørelse for det vikingetidige samfund.

Om dettes opbygning findes efterretninger på runestene og i litterære kilder og ud fra disse i kombination med arkæologiske er der næppe grund til at betvivle slægtens betydning og samfundets opdeling i fire standsklasser, hvor trællene og de ufri tilhører den laveste. Den næstfølgende af mindre jordejende, men frie bønder. Derefter en stand af storbønder, høvdinge og lignende og til sidst kongerne eller kongen. De små jordejende og frie bønder er formentlig den talrigeste.

En sådan standsmæssig opbygning afspejler sig i tidens grave, hvor der findes rigt udstyrede grave f. eks. høvdinge og fattigt udstyrede grave f. eks. småbønder. Trællene har ofte ufrivilligt fulgt deres herre i graven. Når en sådan forskel gør sig gældende i gravene, må den også have gjort sig udslag i det jordiske liv f. eks. hvorledes hver stand har boet.

Høvdingestanden er påvist i ældre jernalder f. eks. Hodde²⁰ og der er næppe grund til at betvivle, at der i vikingetid har eksisteret lignende landsbyer med standsforskelle i selve landsbyen og/eller mellem landsbyerne indbyrdes.

I modsætning til ældre jernalder, har vikingetiden et eller flere kongedømmer. Fra ca. 950 findes dog kun et, nemlig Harald Blåtands. Vikingetiden kan betragtes som den tid, hvor den danske stat opstår på bekostning af det ældre slægtskabsbaserede samfund. Følgen bliver, at der fremtræder en ny stand, hvor slægten stadig spiller en rolle, men nu i forbindelse med en rent materiel rigdom. Denne omdannelsesproces begynder dog noget tidligere, men det er først i vikingetiden, at den rigtig slår igennem.

Det er derfor klart, at de vikingetidige kommunikationskanaler kan have forskelligt socialt niveau. Det er næppe tænkeligt, at høvdinge henter inspiration hos bønder til deres gårde.

De tre vikingetidsborge antages normalt at være anlagt af Svend Tveskæg, der regerede fra ca. 985 til 1014. Det er imidlertid problematisk, men at det er en konge, kan næppe anfægtes.

Borgenes haller kan derfor også sættes i forbindelse med kongen; thi han har været bygherre og derfor også haft mulighed for indflydelse på deres udseende, selvom både arkitekt, bygmester og bønder har været ansat ved det praktiske arbejde.

Haller tilhører vikingetidens ypperligste, dristigste og mest prangende byggeri. Det har ikke været noget, som enhver bonde har haft formåen til, ellers ville det også være langt mere udbredt end de faktisk er. Der afspejles altså en forbindelse mellem hal og stand og med hensyn til borgene altså kongen.

Halleme kan også være udformet efter den tiltænkte funktion, men samtidig er der nære grunde til at tro, at når en konge lader et anlæg bygge, skal det også markere sig i forhold til sin omverden, derfor overføres ikke en hvilken som helst landsbyes huse til borgene.

Husene, der hører til landsbyen under Aggersborg, ses derfor heller ikke gå igen i borgens huse, trods landsbyen må anses for nedlagt ved borgens bygning. Aggersborghallerne bygger altså ikke på en lokal tradition.

Det samme kan siges om de mulige vikingetidshuse under Trelleborg. I Ælnods fremstilling af Knud den Helliges historie findes, skønt 150 år senere, en skriftlig underretning om kongens hal.²¹

Ud fra oplysningerne, der kan hentes arkæologisk som litterært findes en forbindelse mellem hal og stand.

Indtil videre vil det derfor også være rimeligt at forklare hallerne på Omgaard, i det mindste på den sydlige gård, som tilhørende en høvding eller lignende.

Vikingetidens ekspansion, dvs. vikingetogene sætter ind omkring 800. Omgaard og flere andre vestjyske landsbyer synes netop grundlagt omkring dette tidspunkt. Vikingetidens første egentlige kolonisationsbevægelse, forårsaget af overbefolkningen i Østdanmark, omfatter altså en bebyggelse af Vestjylland, men denne første kolonisationsbevægelse, der er endt omkring 850, synes dog ikke at have koloniseret Vestjylland fuldt ud.

Fra omkring 850 sætter vikingetogene til England og Normandiet for alvor ind med efterfølgende kolonisation. Denne emigrantbevægelse må altså falde efter, at de hjemlige områder var fuldt udbygget og det er naturligt at se den udvandrende befolkning som den resterende overbefolkning i Østdanmark.

Tilbage bliver imidlertid et tidsrum på omkring 50 år (ca. 800-850), hvor der må ske en indre ekspansion eller udbygning. Problemet omkring tolkningen af bosættelser med endelse på -by, ligger måske i virkeligheden i forlængelse heraf, thi disse bosættelser skal måske i langt flere tilfælde ses som udflytterbosættelser fra ældre bebyggelser end det hidtil er blevet foreslået.²² Hvis de ses som udflyttere fra de ældre samt de nye grundlag omkring 800, fås en fornuftig forklaring netop på denne type stednavne.

I det følgende sættes et træbygget hus med jordgravede stolper til en levetid på 30 år, når det ikke viser nævneværdig reparation. Levetiden er naturligvis afhængig af jord- og vejrforholdene, det anvendte træ og dets dimension, så de 30 år er sikkert passende, hvilket det rekonstruerede hus på Trelleborg også synes at vise.

Omgaards sluttidspunkt falder i perioden 1000-1050 efter keramikken. Tidlige

middelalderlige bygninger er ikke fundet. De seneste huse, bortset fra udhuse, har buede langvægge.

HUS IV i S. 5 viser ingen reparation og må derfor være anlagt ca. 970-80. Dateringen har en vis støtte i et par randskår, fundet dels i og dels oveni væggrøften, selvom skår naturligvis ikke kan datere så snævert i sig selv.

HUS V, der både findes i S. 3 og 4, viser nogen reparation samt er kraftig diminsioneret, så det har antagelig stået ca. 50 år, og må altså være rejst omkring 920-30, altså i slutningen af S. 3.

HUS XXXII fra den nordlige gård har vægtype 4, hvilket, i forhold til vægtype 5, må være ældre, thi den tanke, at først opgives skrå vægstøttestolper for senere at indføres igen, synes ulogisk. Det medfører, at HUS IV bliver yngre end XXXII fra den nordlige gård. HUS XXXII må derfor være anlagt omkring 950-60.

Da både S. 1 og 2 viser reparation har disse hver eksisteret 40-50 år, hvilket giver hele bosættelsen et begyndelsestidspunkt omkring 800, hvilket ikke er i modstrid med keramikken fra de ældste faser.

Parallel til HUS XXXII findes som tidligere nævnt på Trelleborg, der ud fra XXXII's datering turde være udført i tidsrummet 950-70.

HUS V var anlagt omkring 920-30 og det har ydre mål som Fyrkathusene, men en anden skråstolpeplacering. Det skal her bemærkes, at Trelleborghusene har parallellitet mellem skråstolpe og vægstolpe. Trods den konstruktive forskel, turde Fyrkats huse næppe være meget ældre end HUS V. Det skal også bemærkes, at Fyrkats huse har både fletværksvægge og bulvægge med dobbelte vægstolper.²³ Fletværksvægge på Omgaard er et ældre træk og forekommer i haller senest ved HUS XIII. Fyrkat er derfor antagelig anlagt i tidsrummet 910-30.

Aggersborg må være anlagt senere end Fyrkat, fordi det dels har vægtype à la Fyrkat, men også en mere fremskreden vægtype, nemlig bulvægge med enkelte vægstolper og udvendige skrå støttestolper. Det må samtidig være ældre end Trelleborg, fordi dettes vægtyper er senere. Aggersborg foreslås derfor anlagt ca. 920-40.

Borgene bliver derved indespærret over ca. 50 år og er altså successivt anlagt, men i modsætning til de gamle dateringer på ca. år 1000 er de nye altså noget ældre.

De nye er bygget op over huse i modsætning til de gamle, der var en gennemsnitsdatering af oldsager. Trelleborgs datering er ihvertfald metodisk ukorrekt, thi en hel del oldsager kan dateres til ca. 950, andre til ca. 1000 og nogle få til ca. 1050 og derpå sige, at Trelleborg er anlagt omkring 1000. De ældste oldsager angiver naturligvis anlæggelsestidspunkt og de yngste anvendelseslængde. Når der samtidig tages hensyn til orientering for Trelleborg og Fyrkat til Østersøområdet, kan den gamle datering til ca. år 1000 uden videre forkastes og dermed er grundlaget for at knytte borgene til Svend Tveskæg og Englands

*Fig. 7. Snit gennem
jernudvindingsovn.
(Mogens
Schou Jørgensen).*

erobring dermed også definitivt slut. Det har nemlig aldrig været mulig at dokumentere denne samhörighed.

Spyddene i den udvendige del af Trelleborgs vold samt dens massegrave passer også yderst dårligt med Englands erobring. De to forhold afspejler et opgør på hjemlig grund, hvad enten det skyldes rigssamlingen eller de omkringboende bønders had til den skatteoprævning, der må have virket ny for dem.

Borgene er udfra de nye dateringer skudt tilbage til Gorm den Gamle og hans søn Harald Blåtand, det bliver derfor naturligt, at sætte de to konger i forbindelse med borgenes opførelse. Den smukke bekræftelse herpå findes både på Gorms Jellingsten med ordene „Danmarks bod“ såvel som Haralds Jellingsten med ordene „Den Harald som vandt sig Danmark hel“. Sættes disse to tekster i relation til kongedømmets centralområde, dvs. Sydjylland, fås en fornuftig forklaring på borgenes østersøorientering.

Borgene må altså ses i forbindelse med en rigssamling, der er påbegyndt af Gorm og afsluttet af Harald.

En rigssamling er imidlertid ikke en hændelse, der sker af sig selv, men der må ligge grunde hertil.

Vendes blikket imod Danmarks sydgrænse, findes en klar grund her, nemlig

kontrollen med Hedeby samt det tyske rige, der 962 blev til det tysk-romerske kejserrige.

Urolighederne fra omkring 900 ved Hedeby, har gjort den danske konges skat af handelsomsætningen højst usikker som økonomisk fundament for kongemagtens opretholdelse. Gorm har altså haft et helt klart motiv til en rigsudvidelse og en økonomisk omlægning af skatterne, der vel må være pålagt bønderne.

Borgerne har altså tjent en rigssamling, bevidnet ved deres successive anlæggelse, strækkende sig fra kongesædet i Jelling og nordpå og senere østpå. Derfor er de alle anlagt dels i økonomisk vigtige områder og dels ved strategisk vigtige steder.

Som led i den økonomiske omlægning kan en del af hallerne opfattes som magasinbygninger for den del af skatten, der blev erlagt i naturalier.

Til den del, som blev lagt i ædelmetal, kan vægte været anvendt til afvejning, thi sådanne er fundet på Trelleborg.

Efter riget var samlet og skatteopkrævningen lagt ind under faste rammer, har anlægget hurtigt mistet deres betydning og måske overgået til sekundær anvendelse for sluttelig at ophøre omkring 1000 eller evt. lidt senere, derfor kan nogle enkelte genstande også dateres til år 1000 eller lidt senere, fordi de hører til den sidste oldsagsophobning.

Den her gjorde datering af Fyrkat kan endvidere hente underbygning i nogle kulstof-14 datering fra Fyrkat, der i gennemsnit siger 900 \pm 100 år

De foregående afsnit har været forbeholdt bygningerne og den forklaringsmulighed vedrørende de politiske begivenheder, som de gav anledning til.

Oldsagerne har derimod kun spillet en sekundær rolle, men heri ligger intet tilfældigt, thi disse er det mindste markante træk ved landsbyen og ved deres ringe antal står i en sær kontrast til hallernes monumentale karakter.

Tidens oldsagsmateriale, som det kan forventes at være til stede i en landsby uden klare kulturlag eller brandlag og affaldsgruber, findes også på Omgaard.

I HUS IIA og XII er i østenden fundet gulvlag med skår af jyske kuglekar. De to huse er samtidige.

De øvrige oldsager fremkom i grubehuse, stolpehuller og væggrøfter til større bygninger, dvs. hal og beboelse, mens de mindre bygninger, dvs. udhuse, næsten ikke har givet oldsager.

I HUS IIA var i østenden nær den sydlige væg nedgravet et såkaldt kuglekar – hvor halvdelen var ødelagt af ploven.

Den øvrige fremgravne keramik består for de ældre stadier fortrinsvis af tre typer, nemlig jyske kuglekar, kuglekar af nordtysk-frisisk type samt kar med flad bund og nærmest cylindrisk i form.

I de yngre stadier glider de jyske kuglekar mere eller mindre ud af billedet

til fordel for kuglekar med forskellige randudformninger. Muligvis er nogle af disse import, thi der synes at være drejeskivearbejder imellem.

Der er kun fundet et ornamenteret skår.

Keramikken udgør så at sige pladsens dateringsmæssige grundlag, så det havde været ønskeligt, om noget mere havde været til stede. Foreløbig ser kuglekar af nordtysk-frisisk type dog ud til at udgøre et forholdsvis markant indslag, hvilket næppe kan undre. Den successive udvikling i byggeriet tilsvares af keramikken, der dog endnu er for ringe til videre kronologiske slutninger.

De øvrige materialer består i lighed med keramikken af import og stedlig fremstilling.

Som import findes hvæssesten i skiffer, tenvægte, klæberstenskar, kværne af rhinsk basalt, en enkelt glasperle og muligvis glas. Et par enkelte vævevægte med ornamentik skal vist også regnes som import.

Af stedlig oprindelse findes keramik, vævevægte, tenvægte, kværnstene af granit og muligvis jerngenstande som knive og beslag.

Jernudvindingsovne (se fig. 7) er tidligere omtalt, men det er endnu ikke bevist at de tilhører den vikingetidige del, thi som tegn på en ældre bebyggelse, er fundet en brønd fra yngre romersk jernalder. De fundne bygninger er imidlertid alle klart vikingetid.

I jyske Lov fra 1241 står, at til forten, dvs. den åbne plads i landsbyens midte, skulle føre fire veje. De synes påvist, blot mangler endnu dokumentation for deres samtidighed med vikingetidslandsbyen.

Det er dog tvivlsomt, om Omgaard er en fortelandsby, da der findes bebyggelse på den plads, der skulle være åben. Hvis den skal klassificeres må den nærmest være en rækkelandsby, hvor gårdenes placering er bestemt af de stedlige topografiske forhold.

For 40 år siden fandtes den første vikingetids borg i Danmark, først nu kan de mere eksakt dateres ud fra fremkomsten af landsbyer i Vestjylland og til den debat, der naturligvis må rejse sig, har Nr. Omme sogn givet et fornemt udspil.

Leif Chr. Nielsen
Stud. mag.
Frederik VII's gade 30^A
2200 København N

- 1 Becker, C. J.: „Grønbjerg Skole“. Nyt og Noter fra Kulturmuseerne, nr. 95, dec. 1972. Kbhvn.
- 2 Böcher, S. B.: Træk af vejudviklingen i Danmark belyst gennem beliggenheden af vigtigste vadedsteder og broer. Geografisk Tidsskrift 65. bind, 2. halvbind, 1966. København.
- 3 Aaby, B.: Cycliske klimavariationer de sidste 7500 år påvist ved undersøgelser af højmoser og marine transgressionsfaser. Danmarks Geologiske Undersøgelser. Årbog 1974. København 1975.
- 4 Adam af Bremen: Dansk oversættelse 1930 af C. L. Henrichsen.
- 5 Danske helgeners levned 1: Dansk oversættelse 1894 ved H. Olrik (Ælnods fremstilling af Knud den Helliges historie).
- 6 Schultz, C. G.: Aggersborg, vikingelejren ved Limfjorden. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1949. København.
- 7 Mundtlig meddelelse om sådanne huse fra udgraveren Ingrid Stouman.
- 8 Mundtlig meddelelse om sådanne hus fra udgraveren Lise Bender.
- 9 Marseen, O.: Lindholm Høje. Udg. af Aalborg Historisk Museum. Uden år.
- 10 Olsen, O.: Fyrkat. Nationalmuseets blå bøger. 3. rev. udg. 1970. København.
- 11 Levin Nielsen, E.: Pedersstræde i Viborg. Kuml 1968, Århus 1969.
- 12 Winkelmann, W.: Die Ausgrabungen in der frühmittelalterlichen Siedlung bei Warendorf (Westfalen). Neue Ausgrabungen in Deutschland. Berlin 1958.
- 13 Es, W. A. Van: Excavations at Dorestad; a Pre-preliminary report, 1967–1968. Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jaargang 19, 1969.
- 14 Se note 8.
- 15 Mundtlig meddelelse fra udgraveren Steen Hvass.
- 16 Nørlund, P.: Trelleborg. Nordiske Fortidsminder, IV Bind, 1. hefte, 1948. København.
- 17 Olsen, O.: Typehuset på Trelleborg. Skalk nr. 4, 1965.
- 18 Vosse, O.: Trælborg. Skalk nr. 4, 1957.
- 19 Se note 6.
- 20 Hvass, S.: Overblik. Skalk nr. 1, 1976.
- 21 Se note 5.
- 22 Hjorth Pedersen, B.: Bebyggelsesnavne sammensat med personnavn. Ti afhandlinger, 1960. København.
- 23 Se note 10.

Under de fortsatte udgravninger i sommeren 1976 er der ved Omgaard gjort så væsentlige nye fund, at lederen af udgravningerne, nærværende artikels forfatter, arkæologen Leif Chr. Nielsen, i næste nummer af Hardsyssels Årbog vil bringe en artikel om de nyeste resultater.

Min barndoms mennesker i Møborg

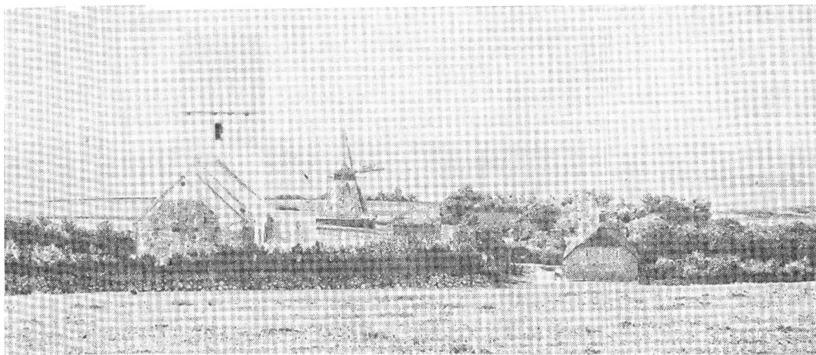
Af Viggo Svanstrøm

Om mennesker og forholdet mellem dem, handler dette erindringsstykke, hvor forfatteren med varme og sympati husker sin barndoms mennesker – de fattige fra kolonierne, degn og præst. Alt i en egn, hvor modsætningerne nok eksisterede, men ikke kom til skelsættende udbrud. En indremissionsk præst kunne sende sine børn i en grundtvigsk friskole, hvis det nu passede ham bedst.

Tiden omkring århundredskiftet var efter nutidig målestok en fattig tid, og man kan vist godt sige, at Møborg og nærmeste sogne var fattige egne, men jeg tror ikke man følte det. Savnede man noget på det materielle område, blev det opvejet på anden vis.

Det, at betragte det daglige brød som en gave, er det vist de færreste, der tænker på i dag. Det gjorde vi, og det gjorde tiggerne, der kom til vor dør. Vi havde i begyndelsen ikke meget at undvære, men far sagde, der aldrig skulle gå en tigger tomhændet bort. Lidt fik de altid med. Og så var der Stine „Tysker“. Når hun kom og fik lidt mælk i sin blikkande, takkede hun altid: „No sæjer æ så manne tak å hunner tak å tusind tak å Gud velsign' jer, fowal“. Der var Kræ Ørum, som gik omkring og solgte glansbilleder, tråd og lignende. Han var ikke helt som andre mennesker. Han gik og tiggede sig føden til. Hvor han hørte hjemme, var der ingen, der vidste, han vidste det vel ikke selv. En dag kom han med en kasserolle, han havde fundet. Han bad min ældre bror undersøge, om den var tæt. Det var den tydeligvis ikke. Min bror drev et søm igennem og viste ham, hvor stort et hul der var. „Så mo du såmænd behold' den, mi dreng“, sagde han, men han ville da gerne blive der om natten. Han fik en seng, som, da han var gået næste dag, viste sig at være fyldt med lus. Det er grunden til, jeg husker det. Efter hvad min bror fortalte, var der ikke så mange tiggere, børster og bissekrammere der på egen, som før i tiden.

Øst- og nordpå i sognet lå gården Overgaard, som ejedes af Sara og Lauge Bæk, hvis skæbne gennem tilværelsen fortjener et helt kapitel for sig – som så mange

Udsigten mod vest fra Baunehøjen. Efter herredsfogdens ordre tilrettelagde bønderne bål her under „Slavekrigen“ i de bevægede martsdage 1848 – vist sidste gang stedet har været i brug som baunehøj. Lige uden for kirkegårdsdiget ses hovedskolens bygning fra 1869. Allerede 1690, opførtes degneboligen på dette sted. (Lemvig Museum 1313-75)

andre. Lauge Bæk var formand i Møborg brugsforening i 12 år, i skolekommissionen ligeledes i 12 år, og han var i sognerådet i 16 år som medlem af fattigudvalget. Som sådan måtte han være med til, både at bevilge penge til visse nødlidende, og næsten også forvalte de småbeløb, det drejede sig om. I nogle tilfælde var pengene bevilget til køb af tøj, og her måtte han så stå inde for, de blev brugt efter hensigten og – som jeg udtrykkeligt fik det lagt frem af datteren i sin tid – ikke til brændevin.

På Bossenhede boede Søren Hede med hustru „Kårn“ og sønnen Marinus, som var evnesvag, og han hørte til de, sognet holdt med tøj, og desuden fik hans forældre 4 kr. månedlig til hans underhold. Selv tjente han lidt ved at plukke lyng. Søren Hede var tækkemand og kunne desuden med små pikkesten brolægge i stalden og på gårdspladsen, og når han arbejdede for Lauge Bæk, og det var koldt, kom han ind i køkkenet og fik kaffe, måske også en dram, som han så bad om måtte få en teskefuld peber i; det kunne sætte varmen i kroppen, sagde han.

Sognet var fattigt, og der var begrænset plads på fattighuset, så enkelte som ikke kunne klare sig selv, blev „liciteret“ ud på forplejning – i almindelighed til småfamilier, som selv havde ondt ved at klare sig, og som måske selv var hjulpet ind i småhuse af fattigudvalget. Således opstod der små kolonier af fattige. Møborg sogn havde sin derude i heden og kærret, hvor det var billigst at få dem anbragt. Forøvrigt var medlemmerne af fattigudvalget ikke blege for at prøve på at få dem lempet over sogneskallet og være behjælpelig med flytning o.s.v.

En af de enlige fattige, Maren Mortensen Kattenhøj – i daglig tale „Maren Hyw“ poserer stolt med sin ged uden for sin beskedne hytte i Donskjær, hvor nu Evald Jacobsens ejendom ligger. (Lemvig Museum 1348-75)

Maren Rakkers skæbne fylder ikke meget i bøgerne, alligevel var der i sognet fire, der kendte hende, for hver, der kendte Erik Eriksen. Marie Højbjerg, der gik og græssede sin ko i vejgrøfterne, mens hun strikkede strømper til sine piger, følte sig oven på ved at se Marinus plukke lyng. Når børnene drillede Marinus med Maren, rystede han godmodigt på hovedet, og sagde: „M – m – a vil et ha' Maren Rakker, hu – huj – er et ret klog“. Den enes armod var opløftende for den anden, og Maren fattede ingen ting. Hun boede i et ganske lille bitte lerklinet hus, Kroghus, og passede sig selv, det vil sige under opsyn af „murer“ Anders Bræmm', hvis kone kartede og spandt for folk. Det med opsynet gav så Bræmm'-folkene en lille ekstra fortjeneste, nogle få kr. om måneden, af kommunekassen.

Gårdejer, Kræ Kvolsbæk, var fast i sin kristne tro, og hver fredag aften holdt han ynglingemøde med lune og hygge. Jeg husker, der en dag stod et par kanutter nordensogns fra på vejen udenfor, højrostede, grinende og fjasende. Så kom en tredje gående hen imod dem, og så var det Kræ Kvolsbæk sagde: „Hvor godtfolk

er, kommer godtfolk til“. Kræ Kvolsbæk, var dengang kasserer i sognerådet, og kendte dem alle tre fra en anden side, for når de kom den første og fik deres „almisse“, var tonen en helt anden, stille og ydmyg i almindelighed, og selv om hans udtalelse var ironisk, rummede den medfølelse og forståelse af, hvordan de befandt sig i nød. Skærven var ikke stor, 5–6 kr. pr. måned, men nogle tjente lidt ekstra, når arbejde tilbød sig til de arbejdsdygtige, og måske fik konerne beskæftigelse ved plantning af gran og fyr i Klosterhede plantage.

Østpå i sognet var der åbnet en stor mergelgrav. Et hold på seks mand mødtes hver morgen kl. 5.30 i Bækmarksbro, med K. Dam som formand, for pr. trolje, med håndkraft, at blive befordret ad jernbanelinjen af ca. 6 km. til mergelgraven, hvor de med greb og skovl bjergede mergelen op, som så blev kørt bort på jernbanevogne og læsset af i dynger langs banelegemet til forskellige liebhavere. Det var strengt arbejde, men det gav penge: 40 øre i timen. Det lød som meget for bønderne, der ikke var vant til at tjene timelønninger. Min bror var med på holdet, og jeg synes, jeg endnu kan se ham komme tilbage om aftenen slæbende på benene og sammensunken, men altså 4 kr. rigere efter en ti timers arbejdsdag. Han boede hjemme og betalte for opholdet en krone om dagen. Og så er det, jeg husker far sagde: „Ikke alene er det en meningsløs stor dagløn, men de møder først kl. 6 på arbejde og kommer så tilbage her midt på eftermiddagen“.

Mergelen blev dyr på de betingelser, så de, der havde heste, der var stærke nok til at trække et tungt læs mergel hjem på de sandede veje, hentede det selv i mergelgraven. Det var tilfældet i nabogården, Kræmmergaard. Jeg tjente der før min konfirmation, og sønnen Niels Peder, som var 30 år gammel, fortalte, at når de forhen kørte ud med to spand efter mergel, tog de hjemmefra kl. tre om natten. Jeg fik aldrig rede på, hvordan graveredskaberne så ud den gang, men ved at gøre en lille afstikker fra Damhus mergelgrav i Møborg og til mergelgraven i Tvis mølle blev jeg senere nabo til vognmand Marinus Jensen, som her en dag gravede en „hjemmesmedet“ treflenet, klodset greb og en træskovl – godt nok med jernspids – frem af mergelbunden. Med sligt værktøj må arbejdet have været dobbelt hårdt.

Det var ved Kræ Kvolsbæk, jeg tjente efter min konfirmation. Her lærte jeg gammel landbrug i to år, hvis jeg ikke kendte det fra før. Det var kornhøst og høstet med le. Det var plejltærskning – med sving avet om. Det modsatte kaldtes for „kjællingsla“ (kællingslag). Logulvet var af stampet ler, og det gungrede, når slagene faldt. Det var ikke døde slag som på cementgulv, hvor slagvullen tilmed splintredes. Nej, det gode gamle, det vidste man, hvad var.

Som dreng var min ældre bror og jeg hos Mads Brødtrang, der boede i en lille ejendom. Som bibeskæftigelse – eller måske som hovederhverv – drev han tandlægevirksomhed. Han havde i hvert fald en tang, han kunne trække tænder

Hvad tandudstrækning angår havde Mads Brodtrang en kollega i den barfodede Jens Skarby, som her har travlt med at holde bukserne oppe. Sin eneste ko trak Jens gerne til marked i Bækmarksbro, for at den kunne få lidt selskab. (Lemvig Museum 224-76)

ud med. Der blev sagt, den var hjemmelavet. Det passer nok ikke, men fæl sort og kold så den ud. Men han havde „tawet“, og jeg husker hjemmefra, han engang var indendørs, han fortalte hvordan: „A gi'r lig sørn en haste vrik te hwer sid å en bette drejning, så mærker a mæ de samm, om den ska hives lig op, heller moskeje den skal ta's lidt skjøv, å inden a begynder mærker a, om æ tang er warm. De er den næsten alti'er, for a hårn en gjan legen i mi bowser-lom“. Jeg tror, det var 25 og 35 øre pr. stk. for børn og voksne. Nå, vi fik da tænderne trukket ud, min bror først, for han var jo den ældste, og så kunne jeg da også se, hvor let det gik. Mads var også lidt dyrlæge, og der blev nok ikke så sjældent sendt bud efter ham ved en streng kalvefødsel, en hest, der var forfangen, en ko, der havde kløe o.s.v. Og når han så var ude, kunne han godt pille en tand ud, hvad han måske havde lovet at ordne ved lejlighed.

Sidst i firserne, vistnok særlig i 1888 og 1889 var en tyv på færde, ikke alene i Møborg, men i alle omliggende sogne: Flynder, Bøvling, Ulfborg, Asp, Gudum og måske flere. Der blev stjålet både penge og naturalier: uld, smør, pølser o.s.v. Børn og ældre talte om det og gættede på, at det måske var et helt komplot, der var på spil. Selv han, der senere blev afsløret som tyven, forundrede sig meget, når der blev talt om det, og han var til stede. Folk var opskræmte. Det var,

som om tyven til hver en tid vidste, hvor der var værdier at hente. Folk var helt i vildrede med, hvor de skulle gemme pengene, når de fik nogle til overs. I Kræmmergaard havde de en daglejer, der hed Klemme: „A gjemmer mi peng i æ Biwwel (Bibelen), for di, der løser i æ Biwwel, stjæler eet, å di, der stjæler, løser eet i æ Biwwel“. På gården Holm, gemte de pengene i stueuret. De havde forholdsvis mange penge, de avlede meget korn og solgte en hel del. En gang, de havde 800 kr. liggende i uret, kom tyven listende om natten. Niels Chr. Holm hørte det og løb efter ham i bar nattøj, men fik ikke fat i ham, og da han vendte hjem igen, måtte han erfare, hvad han frygtede, at både ur og penge var borte.

Den gang var det skik ved bryllup, dåb eller højtider at ofre til præst og degn. Ved et større bryllup havde pastor Helms, som var præst i Møborg og Nees sogne, fået 18 kroner i offergave. Han tog dem med sig hjem, og gemte dem, men næste morgen var de væk.

Kræ Amstrup var sognefoged. En dag skulle han til Holstebro med skattepenge – 3000 kr. Han plejede altid at gå til Bur st. gennem heden. Tyven var fristet af de mange penge, og derfor havde han besluttet, at overfalde Kræ Amstrup på heden, slå ham ihjel og tage pengene. Til Amstrups held havde han set forkert på uret og måtte nu gå til Vemb station, der lå nærmere og i en anden retning. Derved reddede han sit liv.

Sådan gik der lang tid, hvor det ene og det andet forsvandt her og der, men hvor flittig tyven end var, fandt han til sidst sin overmand. Hvad mennesker ikke kunne afsløre, klarede naturen. Tyven manglede noget korn, og det var der nok af hos egnens politi: Sognefogden. Det stod afmålt i sække. Det var bare at hente det. Tyven gik til Amstrup, fik 1/2 td. (50 kg.) på nakken og satte kursen hjemad. Han var godt kendt i Amstrup, hvor han af og til var som daglejer. Han kendte også gårdhunden, så alt gik glat, indtil han var midt på gårdspladsen. Så faldt der pludselig en snebyge passende stor til, at hans fodspor blev stående i frostvejret, der fulgte. Der blev stor opstandelse. Bare følge sporene, så kunne tyven fanges. Og sporene gik direkte øst og nord på, forbi kirken og videre ned under kirkebakken til huset, hvor tyven boede. Der var ingen vej uden om, Jørgen måtte gå til bekendelse. Men i Møborg forbavsedes man storligen, da man så, hvem tyven var. Ingen kunne næsten tro på, at han var den rigtige mestertyv, da han ellers gik for at være en højst omgængelig og agtværdig mand. Han blev anbragt i Lemvig arrest, og der besøgte pastor Helms ham og fik ham til at fortælle alt. Da han derefter kom i forhør, bekendte han det hele sammen med sin kone, der også var med. De havde ikke alene stjålet, men også påsat to brande, der aldrig var blevet opklaret. Han havde påsat brand på Damkjærhus, og hans kone havde brændt Nyholm af. Jørgen blev idømt 11 års tugthus, hans kone 5 år bag tremmerne. Det blev bare for dyrt at have dem siddende,

*Petrea Nicolette Kristensen, født 1862, oprettede Fredebo Friskole. På bagsiden af dette visitkortfoto har hun skrevet:
„Gud i din Hånd alt stort er småt, men kært
det mindste tillige den Barnesjæl er
bjerget godt, som skjuler sig i dit Rige.
– Et lille Minde om Friskolen“ –
(Lemvig Museum 1342-75)*

så de blev frigivet på den betingelse, at hans familie skulle sørge for, at de blev sendt til Amerika. Det skete, og ingen hørte fra dem senere, men mindet levede og blev ofte draget frem og drøftet af de, som havde oplevet den spændende tid i Møborg, hvor ingen følte sig sikker for den ukendte mestertyv. Men da han nu var fanget, gik der et lettelsens suk gennem egnen, og folk kunne som forhen markere en udflugt ved at sætte kosten for døren som tegn på, at her var adgang forbudt, for her var ingen hjemme.

Ikke belæsthed, men vidderne, rummet, stilheden havde udformet vestjydernes tankegang, og den var på en måde højt hævet over spidsfindigheder i udlægning af skrifterne indtil Indre Mission og Grudtvigianismen tog livtag om sjælene. Egentlig var disse religiøse stridigheder på egnen af ældre dato, eftersom valgmenighedskirken i Bøvling opførtes 1875 ved frivillig indsats af en frikirkelig kreds. I Møborg oprettedes på initiativ, af en lærerdatter, Petrea Kristensen, en friskole i hjemmet. Senere fortsatte skolen i en bygning „Fredebo Friskole“ ved brugsforeningen under hendes ledelse, hun virkede her fra 1880 til 1913. Hendes ud-

dannelse var baseret på to vintres ophold på Askov Højskole, men hun var velbegavet og havde store pædagogiske evner, og elevtallet voksede til op imod 40 børn. Også pastor Andersen, som blev præst i Møborg, og som hørte til Indre Mission, sendte sine børn i Fredebo Friskole. Der blev sagt, han var en stridig person, som var kommet på kant med lærer Frandsen i hovedskolen, men i friskolen gik det fint, til der i 1913 kom en ny lærerinde. Det gik knap så godt. En skønne dag dukkede pastor Andersen uanmeldt op i skolen – „på en meget usømmelig måde“ har jeg læst – og forlangte, at børnene skulle lære katekismus udenad. Det blev en af stridighederne de to religiøse parter imellem. Især var det smedemester Lars Lindholm og pastor Andersen, der stødte sammen, og sagen gik både til provsteret og til behandling i folketinget, og pastor Andersen, som „i tide og utide“ – hed det – holdt skolen under bevogtning, fik tilhold om at holde sig borte, bortset fra dagen der holdtes eksamen.

I Bækmarksbro var bygget missionshus, og to af forkæmperne for Indre Mission var doktor Busch i Bøvlingbjerg og broderen, pastor Busch. Bl. a. fik de udvirket, at der blev oprettet et nyt mejeri i Brandborg mellem Bækmarksbro og Bøvlingbjerg, der skulle holde lukket om søndagen, efter en dyst om forholdene i Bækmarksbro mejeri, hvor afstemning om søndagslukning med stort flertal var gået dem imod, og som jeg husker Kirstine Kræmmergaard sagde: „Det var lige ved, at de, som ikke gik med til at levere mælk til det nye mejeri, af pastor Busch fra prædikestolen blev benævnt vantro“.

Min bror Andreas fortalte, at han som dreng tjente i Vester Krarup, og gik i hovedskolen, hvor Peder Mikkelsen var lærer. Som det sig hør og bør, var lærer Mikkelsen tillige ringer, kirkebetjent og forsanger i kirken. Endvidere havde han sit landbrug med tre køer og en hest at passe, men hertil fik han ofte hjælp af skoledrengene.

I krypten under Møborg kirke findes stadig spor af, at visse personer er begravet her. Den oprindelige nedgang er lukket, men i kirkesoklen er der på den søndre side et temmeligt stort hul, hvor man kan tænke sig, et voksent menneske kan presse sig igennem. Og dybt nede står der en kiste. Alle børn er som bekendt ikke lige lette at have med at gøre i skolen, og især var der én dreng, der ville lave spilopper. Det vidste degnen råd for. Drengen blev sat uden for i gangen, til timen var sluttet, – men en skønne dag var han væk. Næste dag besluttede degnen, at han skulle straffes korporligt. Degnen og drengen gik ud i gangen, men her så drengen sit snit til at forsvinde ud af døren, og satte kurs mod kirkegården. Degnen forfulgte ham ind gennem lågen og var lige ved at få fat i ham. Nu var de omme på sydsiden af kirken, og uden at tænke sig videre om sprang drengen gennem hullet og ned på kisten nedenunder. „Ah-ha“, sagde degnen, „nu er du fanget, og nu kan du blive der, til jeg får tid til at hente dig efter skoletid“. Men da skolen var forbi, glemte degnen drengen, for han havde travlt

med sit landbrug, og det blev sent, før han træt af dagens møje og besvær gik i seng. Han faldt omgående i søvn, men ud på natten vågnede han, og nu huskede han, at drengen sad fanget i kælderen under kirkegulvet. Han sprang ud af sengen, klædte sig på og skyndte sig op på kirkegården og hen til hullet. Han kaldte på drengen, men ingen svarede. Han kaldte igen, men fik stadig intet svar. Nu blev han urolig. Tænk om der var sket drengen noget. Der var ikke andet for, han måtte ned og se, hvad der var sket. Han stak benene ned gennem hullet, og endelig kom han ned, men der var ingen dreng. Sagen var, at drengen hen på eftermiddagen var hjulpet op af en tilfældig forbigående mand. Men nu var degnen fanget. Der lå gamle brædder og murbrokker rundt omkring, og han prøvede selvfølgelig at stable sammen for at komme op igen, men det mislykkedes. Da det endelig blev dag, kom en mand forbi, og degnen råbte: „Hjælp mig op“, men manden blev helt forvirret. Han troede, det var et spøgelse, måske én af de døde, der gik igen. Han løb, alt hvad han kunne ud af kirkegården. Det lykkedes ham at gøre et par mennesker interesserede. De fulgte med ham op på kirkegården, hvor gåden blev løst og degnen hjulpet op.

Når man i dag standser ved den gamle vestre skole og kigger ind gennem de små vinduer, tager det sig just ikke storslået ud, men jeg husker endnu min første skoledag, som tilmed var en slags eksamensdag. Skolekommissionen var mødt op med – jeg tror – Niels Kvolsbæk i spidsen, selv om pastor Andersen vel nok var den overordnede. Vi fik en plads anvist på én af de lange skolebænke i rækkefølge efter skønsmæssig dygtighed. Denne placering blev bibeholdt den syvårige skoletid igennem med pladsanvisning i henhold til eksamenskaraktererne. Mit første indtryk var storslået. Alene det, at der i den lille forgang til skolestuen var en stor, stor reol med flere hylder til at sætte træsko på, kunne nok imponere én. Hjemme smed man træskoene uden for køkkendøren. Og inde i skolestuen ved siden af kakkelovnen var der en endnu større reol til læsebøger, regnebøger, tavler; skrivebøger kostede 10 øre. Vi skulle købe det i brugsforeningen. Lærer Gejl havde ellers forråd i pulten til salg, og det var jo nok så stort at købe det af ham. Det tjente han lidt ekstra på, skønt han efter den nye skolelov ikke var at beklage: 900 kr. om året, to læs tørv og fri bolig, stue og sovekammer. Det var i 1901, jeg begyndte min skolegang. Før havde lærer Gejl haft en lille ejendom nordpå i sognet og to skoler, Nørre og Vestre skole; tre dage om ugen hvert sted til en årsløn på 600 kr. Senere blev lønnen sat op til 1200 kr., men det var mange også fortørnet over, og tilmed skulle han kun passe én skole „æ Vejster skoul“ med børnene opdelt i to klasser „æ bette å æ stowwer kla-as“. Der var de, der sagde, at lærer Gejl var „galsinne“, dog var han aldrig uretfærdig. Men jeg husker nok, når han revsede en skarnsknægt. Det kunne lyde: „Je er sandelig lie gla, om din far hedder Christen Andersen eller hwa, han hedder, – je er osse lie gla med, hwa du mo heller eet mo der hjem, men her er de mej, der bestemmer“, og så kunne der godt „falde brænde ned“.

De syv skoleår gik hurtigt. Der var forøvrigt ikke noget, der hed første klasse, anden klasse o.s.v., men den lille klasse, der gik 2 dage om sommeren fra kl. 6 til 12, de skulle jo være hjemme og hjælpe til i marken, og 4 dage om vinteren, da var der knapt så travlt på landet. Det var ganske almindeligt at stå op kl. 5 om morgenen. Jeg skulle møde i skolen kl. 6, og begribeligvis skulle jeg have ungkreaturene på græs forinden. I den første tid efter indbindingen om vinteren var de kåde, og slet ikke til at styre, og jeg husker, jeg en morgen havde kvierne med i marken. De var urolige, og jeg fik trådt en negl af, for det var på bare fødder, man gik i skole.

Nu er lærer Gejl død for mange år siden. På min konfirmationsdag kom han på visit – for første og eneste gang – og gav mig 2 kr. Det var de eneste penge, jeg fik i den anledning, og forresten er det givet, at det var de færreste konfirmander, der sådan fik penge i kronevis.

Det hedder: Alt visner og forgår. Jeg vil hellere sige: Intet forgår, og intet opstår, men alting forandres. De simple og dagligdags ting griber ind i hinanden og forandrer miljøet og livsbetingelserne. Resultatet er iøjnefaldende, og står jeg igen, omtrent hvor jeg begyndte, lidt syd og øst for Møborg kirke og ser ud over kornfyldte marker, her hvor langstrakte flader, for slet ikke så mange år tilbage, var groet sammen i lyng, med Bur hede som en solid baggrund, før Donskjærs sumpe og moser var afvandede og opdyrkede, så kommer mindet om fortiden frem, og jeg undrer mig over den kæmpeindsats der er ydet i min levetid og under mit fravær.

Viggo Svanstrøm
Fhv. handelsgartner, født 1894
Sparretoften 14
7500 Holstebro

En limfjordsskipper

Ved Børge E. Breitenbauch

Som ganske ung mand udvandrede Ernst Andreas Breitenbauch fra Sverige og slog sig ned i Limfjordsbyen Struer, hvor han skabte sig en tilværelse som skipper. Igennem beretninger fra sønnen Karl, fortæller artiklens forfatter, der har hovedpersonen til bedstefar, om livet i byen ved fjorden og på de skibe, bedstefaderen førte. Hvor det har været muligt, er det mundtlige materiale suppleret og kontrolleret af skriftligt kildemateriale. Skipperens familienavn, Breitenbauch, udtales uden ch (-bau).

Efter triste barndomsår som plejesøn på en landejendom i det sydlige Sverige drog en syttenårig ung mand, Ernst Andreas Breitenbauch, i 1881 fra Karlshamn til København. Til dækning af rejseudgifterne havde han foretaget en møjsommeligt opsparing i to-ører. Efter ankomsten fik han hos politiet en opholdsbog – den svarer til skudsmålsbogen – og kunne derpå ved henvendelse til Københavns fæstekontor få anvist arbejde. Han prøvede flere steder en landarbejders tilværelse, blandt andet ved Bramminge hovedgård, og kom derpå til Venø, hvor han en tid var medhjælper ved fjordfiskeri og endvidere var med til at sælge ål i Aalborg fra en fiskerkvase.

I foråret 1888 kom han – 24 år gl. – til Struer og blev forhyret som bedste-
mand på skonnert *Haabet* af Struer, hvis ejer og fører var *Peter Kirk*, der var kendt for sin store hjælpsomhed. I skipper Kirks hus mødte Ernst Breitenbauch den 28-årige syjomfru Ane Jensen, der var husmandsdatter fra Fousing. Hun var levende optaget af Pigeforeningens arbejde – forløberen for KFUK. Bekendtskabet førte til ægteskab med bryllup i Gimsing kirke 2. nytårsdag 1889 med skipper Kirk og fisker Knud Pedersen – kendt som „Kuh“ – som forlovere.

I løbet af knap seks år kom tre børn til verden hos familien Breitenbauch. Familiens bekendtskabskreds afspejledes i faddernavnene: Portør Christensen – mellem venner kaldt „æ påht-ør“ – strygekone Christiane Bentsen, fisker Tommerup, skipper Kirks hustru, pudser Jens Poulsen og fisker Peter Eriksens

*Struer Pigeforening samlet uden for præstegården „Torngaard“ i Søndergade – nuværende Struer museum – i midten af 1880'erne. Foreningens stifter pastor Th. Larsen (1882-1889) ses bagest i billedet med sin hustru. Sjomfru Ane Jensen var virksom i foreningen fra starten. Hun står som nr. 2 fra højre i næstbageste række. Som sømandskone bed hun altid „Ane-Ernsts“.
(Lokalhistorisk arkiv, Struer)*

hustru – altså jævne mennesker, hvis udkomme for de flestes vedkommende skabtes af jernbanen eller havnen.

Fragtfarten med skonnert *Haabet* bød på rejser til blandt andet sydnorske byer. Hertil medbragte skipper Kirk landbrugsprodukter. Til hjemturene lastedes især tømmer. Udrejserne foregik gennem Thyborøn kanal, hjemturene derimod via Hals og den østlige Limfjord. Vinterens mørketid med storme – og ofte isfyldte farvande – var ikke til sørejser i denne sejlskibenes tidsalder. En del sømands-husstande i Struer måtte klare sig igennem vintertiden næsten uden indtægter. Som skik var i nogle familier, således også hos familien Breitenbauch: om vinteren skaffede manden lidt penge til huse ved at stange ål og sælge fangsten til en eksportør, og hustruen havde erhvervsindtægt som syerske.

– Min mors speciale var at sy matrostøj til drenge. Hun fik mange bestillinger, fordi hun var værdsat som en dygtig syerske, fortæller sønnen *Karl*, der tillige erindrede, at hans mors håndsymbaskine blev udskiftet med en trædesymbaskine.

Den blev af hans far købt i Frederikshavn, hvor skonnert *Haabet* havde anløbet havnen under dramatiske omstændigheder – vistnok ind under jul i 1892, da en hård vinter var på vej. Under sejlads fra en svensk havn til Frederikshavn var skipper Kirk blevet syg ud for Helsingør og måtte gå til køjs. Breitenbauch og skibsdrengen måtte derfor overtage styring og sejlføring. Da skibet nærmede sig Frederikshavn, sejlede man ind i så meget dravis, at Breitenbauch ikke turde tage ansvaret for at føre skibet sikkert i havn. Den syge skipper måtte derfor op på dækket for at overtage roret. Han kunne imidlertid ikke hindre en isflage i at presse skibet op mod molen, hvorved jagerbommen – det yderste af bovspydet – beskadigede fyret på molehovedet, men trods den opståede faretruende situation for skib og besætning lykkedes det dog at nå vel i havn.

Hustruens syndtægt har uden tvivl været en stærk medvirkende baggrund for, at Ernst Breitenbauch turde indlade sig på at købe hus. Dette skete i foråret 1891, da han af S. P. Christensen købte den bebyggede grund, Nørregade 16 i Struer, for 1.200 kr. Ved tinglæsningen, som fandt sted et år senere, var der udfærdiget to panteobligationer, den ene til A. Jensen, Foldgaard i Ølby, på 400 kr., den anden til gårdejer Christen Pedersen, Proustgaard i Vejrum, på 800 kr. Ved en omprioritering i vinteren 1894/95 aflystes obligationen til A. Jensen, der herefter udgik som panthaver. Derimod fik Proustgaard, efter aflysningen af sin obligation, en ny på 200 kr. Samtidig indtrådte husmandskreditforeningen som 2. prioritets panthaver for 1.000 kr. – at forrente med 4 %.

På den tid befandt stationsbyen Struer sig endnu i petroleumslampernes tidsalder. Et vandværk fandtes ikke, og det var langt fra enhver husejer, der havde brønd med pumpe. Spildevandet fra husene flød gennem gadernes åbne rendestene, og selv om gårdklosetternes indhold blev fjernet af natrenovationen, var der rundt om i den lille by adskilligt, som var i stand til at udbrede stank, eksempelvis møddinger.

Takket være den dygtige skipper Kirk havde Ernst Breitenbauch efterhånden fået så megen sømandskundskab, at han turde indgå aftale om at føre et fartøj, idet han i juli 1894 blev skipper på fiskeeksportfirmaet Chr. Mikkelsens ny-erhvervede fragtfartøj *Prøven*, en slup, hvis beskrivelse lød: én-mastet med hækbygget, fladt agterspejl. Den var købt i Thisted, bygget i Norge i 1851 og havde en størrelse af godt 16 registertons brutto. Struer tolddistrikts fartøjsfortegnelse fortæller ikke, hvor længe Breitenbauch var skipper, men ifølge sønnen Karl tålte det gamle skib ikke meget, og det varede derfor ikke længe, inden hans far atter sejlede med skipper Kirk. I øvrigt forliste sluppen i slutningen af januar 1903.

Ved midten af halvfemserne havde sømandshustruen Ane Breitenbauch nok at tage vare på, når hendes mand sejlede, huset og tre børn samt arbejdet som syerske, og hun var ikke tryk ved, at hendes mand så ofte var på havet. Hun

Struer havn, som den tog sig ud i skipper Breitenbauchs tid. Sejlskibene trænges i havnen, der var en vigtig importhavn for tømmer. Billedet er fra ca. 1914. Jernbanevogne og hyttefæde fortæller om to andre af byens livsvigtige erhverv. (Lokalhistorisk arkiv, Struer)

bønfaldt ham derfor om at finde et arbejde på land. Heri føjede Ernst en dag sin hustru. Det har været omkring 1896, at han fik arbejde som maskinarbejdsmand – vistnok på Ludvigsens maskinfabrik ved havnen. Urutineret som han var, kom han noget forkert af sted allerede 8 dage efter, at han var begyndt på fabrikken. Herom har sønnen Karl følgende erindring: Skete der det mindste uheld med os børn, var far en besvimelse nær, hvorimod han var hård mod sig selv. Da han ved et uheld på fabrikken kvæstede og mistede nogle fingre på venstre hånd, gik han ufortøvet i gang med at rense den molesterede hånd med en neglebørste og gik derpå op til lægen – det var vist dr. Bang. Da lægen havde behandlet sin patient, bestemte han, at denne skulle køres hjem. Nå ja, lad gå, sagde min far, men så vil jeg da sidde på bukken!

For jobbet som maskinarbejdsmand fik han hver lørdag 15 kr. i ugeløn plus én krone ekstra, fordi han – ved at passe dampkedlen – også havde påtaget sig at lade fløjten lyde ved arbejdstids begyndelse og ophør. Ved folketællingen i 1901 har han stadig arbejde som maskinarbejdsmand. Efter sønnens erindring beholdt han dette arbejde indtil 1903.

Minderne om barndomshjemmet var hos sønnen stærkt forbundet med erindringer om forældrenes venskab med et kendt og højt respekteret ægtepar, med hvem de havde kirkelige interesser fælles: fisker Thomas Rud og hustru. Dette venskab udtryktes i øvrigt gennem faddertilførslen ved familien Breitenbauchs fjerde barns dåb i 1902 – et barn, som måske kunne mildne savnet af en elsket datter, der et år forinden var bortrevet fra skipperfamilien – kun 9 år gl.

Skipper på eget fartøj.

En dag i foråret 1903 talte Ernst Breitenbauch med skipper Kirk, som sagde: I Halmstad har jeg set en galease, som du kan bruge. – Resultatet af en del overvejelser blev, at Kirk fik til opgave at købe dette skib til Breitenbauch, næste gang han kom til Halmstad. Prisen var 750 kr., som Kirk lagde ud.

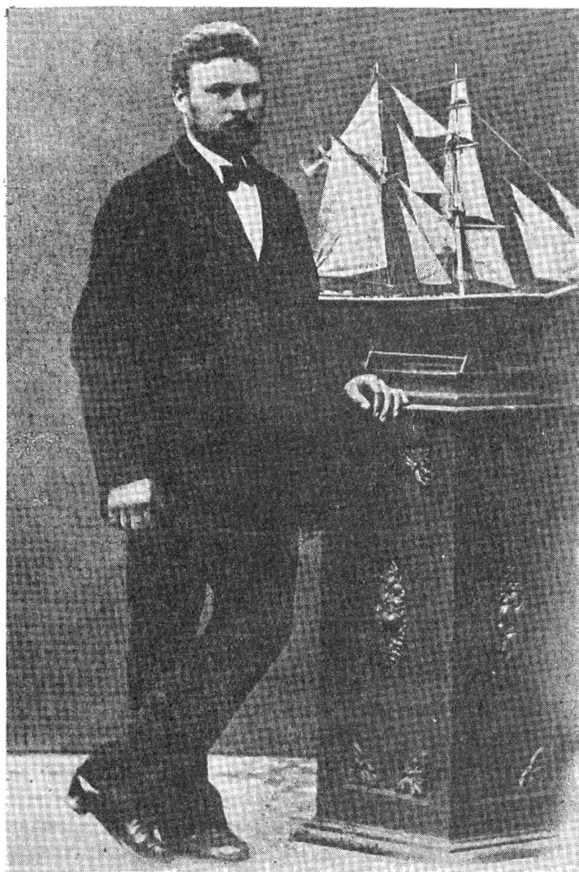
– En god ven, Laust Laursen, St. Stadsbjerg i Fousing, ville gerne hjælpe far med lån til betaling, fortæller Karl, og han overlod derfor far en sparekassebog lydende på 4.000 kr., men den bog turde far ikke gøre brug af!

En obligation til Husmandskreditforeningen på 300 kr., som tinglæstes på huset i Nørregade, i januar 1904, må have haft sin baggrund i købet af fartøjet.

Fartøjsfortegnelsen beskriver galeasen således: 1 dæk, 2 master, middelfyldigt forskib, glat stævn, platgattet, 19,68 tons brutto. Navnet *Gunnar* blev ændret til *Marie* – således hed den mistede datter. Ved optagelsen i fartøjsfortegnelsen anmeldtes murer N. P. Andersen som fuldmægtig for ejeren. Sønnen Karl, dengang 13½ år, havde henvend 60 år senere følgende erindring om fartøjets hjemførelse: Den aften, da far pakkede køjesækken og rejste til Halmstad for at hjemføre fartøjet, gik min søster og jeg med på stationen for at sige farvel. På hjemvejen købte vi „slik“ til at komme på panden. Da vi var kommet hjem, så vi vores mor gå rundt og se trist ud. Hun duede ikke til at være sømandskone.

Da Breitenbauch igen var hjemme i Struer, delagtiggjorde han sin familie i følgende hændelse fra overfarten: Inden afrejsen fra Halmstad blev fartøjet lastet med tømmer, bestemt for Lemvig. Også dækket var fyldt med træ. Da sejladsen var så vidt, at Hals og Limfjorden var i sigte, kom der storm. Om bord var foruden skipperen, som passede roret, kun én mands besætning. Denne medhjælper skulle passe sejlene. Som de nu lå og krydsede for at komme ind i fjorden, forsvandt medhjælperen pludselig. Da skipperen blev klar over, at et forsejl – stagfokken – havde slået manden over bord, drejede han roret i læ, så fartøjet sejlede i en bue. Så dukkede manden op af bølgerne lige ved agterskibet, og resolut greb skipperen fat i hans krave og halede ham indenbords!

Efter at tømmerladningen var losset i Lemvig, stod fartøjet Struer havn ind, og skipperens søn Karl var med om bord. – Der var mange mennesker på kajen for at se det nye skib, husker Karl.

Somanden Ernst Andreas Breitenbauch ca. 1890 i H. B. Hansens fotografiske etablissement, i en positur, som ikke lader beskueren i tvivl om, hvilket erhverv manden er tilknyttet.

Efter godt tre års forløb blev fartøjet solgt og overført til Nykøbing Mors – det var i juli 1906. Salgssummen var 1.200 kr. I september samme år var Breitenbauch i Arendal for at købe og hjemføre jagten *Svømmeline*, der også fik navnet *Marie*. Bortset fra, at en jagt kun har én mast, så havde dette fartøj samme beskrivelse som det forrige, og størrelsen var næsten den samme: 19,90 tons brutto. Købsprisen var 1.700 kr. Som fuldmægtig for ejeren anmeldtes fisker Niels Jensen. Efter halvandet år – i marts 1908 – blev også dette fartøj solgt og overført til Nykøbing Mors.

Muligvis har Breitenbauch allerede inden salget haft et nyt fartøj „i kikkerten“,

for 14 dage efter salget skrev han i Varberg kontrakt om køb af jagten *Kronan*, som med en lettere navneændring blev til *Kronen*. Skipperens befuldmægtigede blev denne gang skipper Kirk. Dette fartøj var spidsgattet, men ellers – af signalement og størrelse – som det foregående.

Kronen skulle tjene skipper Breitenbauch i 7 år, og godt og vel midtvejs i tjenesten fik det hjælpemotor. Det var et velsejlende skib, – som indtjente mange penge, beretter sønnen Karl.

En enkelt gang tog skibet imidlertid magten fra skipperen under sejls fra Mariager til Struer med en ladning cement. Herom fortæller retsprotokollen i anledning af søforklaring og søforhør i Holstebro: Under kryds igennem Venø-sund nægtede Kronen den 1. september 1908 kl. 10 1/2 EM (aften) – at vende og drev på grund ved vestsiden af Venø. Da forsøg på ved egen hjælp at bringe Kronen af grund mislykkedes, antoges assistance fra land, og den 2. september, efter at en del af ladningen var kastet over bord, bragtes skibet flot. Da det viste sig, at Kronen, som var blevet læk, kunne holdes læns ved pumpning, fortsattes rejsen til Struer.

Indfødsret og eksamen som sætteskipper

I foråret 1909 fik Ernst Breitenbauch bistand fra overretssagfører C. Wium, Holstebro, til at udfærdige ansøgning til indenrigsministeriet om, at der måtte blive meddelt ham dansk indfødsret. Heri fortæller han kort om, hvem han er, og hvad han har beskæftiget sig med, idet han henviser til den medfølgende opholdsbog samt vielsesattesten og hustruens skudsmålsbog, der ligeledes vedlægges. På foden af ansøgningen får han *Struer sogneråds anbefaling*, der er underskrevet af formanden, Johs. Jensen, samt sognerådets attest for rigtigheden af, at ansøgeren ejer et jordløst hus i Struer by samt en jagt „Kronen“.

Om sin vandel henviser Breitenbauch dels til opholdsbogen, dels til vedlagte attester fra sognerådsformanden på Venø og sognefogden i Struer. Hertil følger sig yderligere nogle dokumenter: Familiens tre børns dåbsattester og attest, dels fra overlærer, skolebestyrer Madsen, om børnenes undervisning (de er i alderen fra syv til nitten år), dels fra sognepræst C. J. Christensen om, at ansøgeren er „det danske sprog mægtig“. Således udstyret med bilag afgår ansøgningen den 11. juni 1909 til overøvrigheden i Ringkøbing. Men amtmand la Cour kan først videreekspedere sagen til ministeriet, efter at *herredsfogden* for Hjerme-Ginding herreder i Holstebro har erklæret sin stillingtagen til ansøgningen samt fremskaffet yderligere nogle dokumenter: Der ønskes vandelsattest fra Bramminge sogn og attest om, at andrageren samlever med hustru og børn. Endvidere ønskes fra *alle de kommuner*, hvor han har opholdt sig, attest om, hvorvidt han havde modtaget *fattighjælp eller hjælp fra Hjælpekasen*.

I grunden var det et hårdt forlangende, at der skulle redegøres for, om familien Breitenbauch havde fået penge fra hjælpekasen, idet denne kasse havde til formål, at „hjælpe værdige trængende til at holde sig fri af det kommunale fattigvæsen“ – citat fra bogen „Struer bliver Købstad“.

Da de fremskaffede supplerende attester kunne tilfredsstillende såvel herredsfogden som amtmanden, kunne sagen den 7. september 1909 videresendes „med 19 bilag tjenstligst til det høje indenrigsministerium“. – Ernst Breitenbauch blev medtaget i indfødsretsloven af 1910.

En del fartøjer fik hjælpemotor installeret i disse år, så det har formentlig været på grund af konkurrencen på fragtmarkedet, at *Kronen* i juni 1912 blev forsynet med en sådan. Den blev leveret af motorfabrikken Vognsgaard & Nielsen, Struer, og var en to-takts petroleumsmotor, effekt: 8 hestekræfter, og med tobladet, omstyrbar skrue. Skippersønnen Karl, der havde fået tømreruddannelse i Randers, var i perioder bedstemand og kok om bord.

Da verdenskrigen kom i 1914, blev petroleum en særdeles vigtig handelsvare, og det hændte, at *Kronens* brændstof inden leveringen var blevet blandet rigeligt med vand. Dette var jo ikke lige sagen, når man skulle have en motor til at føre. *Kronen* blev solgt og den 18. marts 1915 overført til Aalborg.

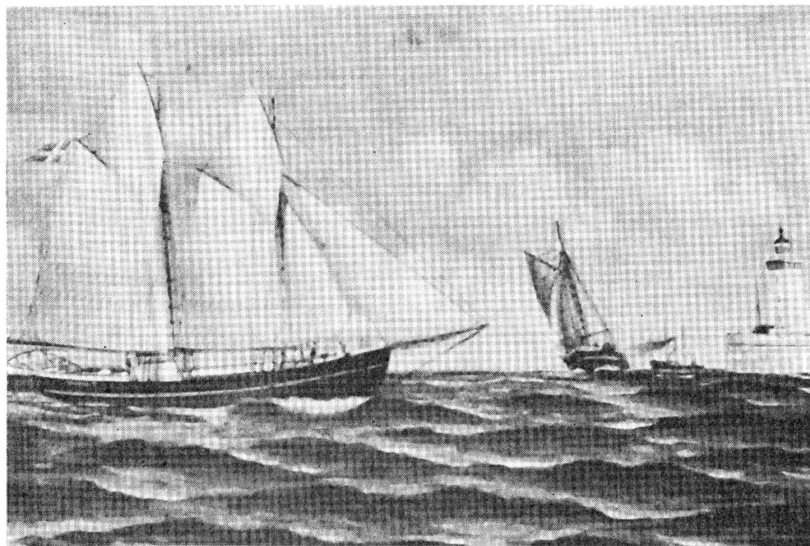
Da skipper Breitenbauch igen fik „foden på eget dæk“, var det et registreret skib, han havde købt. Denne betegnelse dækkede skibe på 20 registertons og derover. Et sådant skib (op til en vis størrelse) var han berettiget til at føre, idet han ved Navigationsskolen i Aalborg havde bestået *sætteskippereksamen*.

Skonnert Undine

Skonnert *Undine*, kendingsbogstaver NWGP, blev den 13. april 1915 registreret med Breitenbauch som ejer. Størrelsen var 31,71 tons brutto (= 89,74 kubikmeter). Kahyt og sovelukaf var målt til 2,78 tons, folkerum til 2,92 tons og sejlkoje til 0,30 tons – i alt 6 tons i såkaldt fradrag, hvorefter nettotonnagen var 25,71 tons. Signalement: ét dæk, to master, forskibets længde 57,7 fod. Det var bygget i 1887 i Humlebæk og havde oprindelig været fiskerkvase med såkaldt dam og med Frederikshavn som hjemsted. Peter Kirk blev Breitenbauchs befuld-mægtigede. Skibsskødet lød på overdragelse af 100/100 andele for 4.250 kr.

– Skibet skulle afleveres til far i København, og jeg skulle komme derover med pengene, fortæller Karl. Under hele togrejsen til København holdt jeg 6.000 kr. fast knuget i hånden. –

At skipperen var omhyggelig med at underrette sin ængstede kone, når han havde nået en rejses mål, viser et kort, afsendt fra Halmstad til sønnen, som da boede på sømandshjemmet i Aalborg: Vi havde rigtig fint vejr over søen. Vi skal

Skonnert Undine, hjemmehørende i Struer 1915-1918, blev i 1920'erne malet af marinemaler C. Dam på grundlag af et senere bortkommet fotografi. Situationen på billedet med Undine under fulde sejl er henlagt til Kattegat ud for Limfjordens mundning ved Hals Barre fyr. (Struer museum)

begynde at laste (tømmer) i morgen. Lev nu vel kære søn, til vi ses igen. Jeg har sendt mor et telegram om, at vi er nået hertil.

– Det var lange udsigter med far at komme til Aalborg. I denne vinter har han været ude at stange ål og de koster 1,75 pundet – synes du ikke, det er en god pris – skriver Ane Breitenbauch i et udateret brev til Karl. – Tidspunktet må være februar/marts 1917. Og senere i brevet hedder det blandt andet: Det er godt at være rask, jeg er ikke så rask, men det bliver nok bedre – Gud er underlig god imod os, blot vi rigtig kan takke for det. Vi har haft missionsuge og hørt meget godt – Lev så vel, kære, og Herren bevare Eder. –

Ane døde uventet en julidag i 1917. Trods hustruens bortgang forblev Struer en tid endnu hjemstation for skipperen. Han beholdt huset i Nørregade, og den yngste søn var i koloniallære hos købmand M. Jensen.

– Jeg befandt mig i Aalborg, da far en dag ringede mig op og bad mig komme til Struer for at tage med på en rejse, idet fars styrmand var blevet arresteret for tyveri, erindrer Karl, som fortsætter: Vi lastede havre, og i løbet af et par dage sejlede vi. En morgen kl. 9 passerede vi Hals i følge med skonnert „Kristian“, der skulle til Rødbyhavn med en ladning cement. Da vi var kommet til

søs, sagde far, at vi skulle styre så sydligt som muligt. Vinden var vestsydvest. Hen på eftermiddagen var Fornæs i sigte og – som far havde forudsagt – vinden var faldet sydlig, den var i sydvest. Mens „Kristian“ foretrak at gå til ankers i Gerrildbugten, fortsatte vi, efter fars beslutning, østpå mod Sundet for fulde sejl, – alle de sejl skibet kunne bære.

Imidlertid var vinden gået helt i syd, og far besluttede derfor at ankre op i Hornbækbugten. Jeg skulle lade ankeret gå. – Giv ikke mere end 18 favne kæde, sagde far. Hvis du giver mere, risikerer vi, at ankeret ikke kommer med op, når vi skal lette.

Det var en fornuftig beslutning, for ud på aftenen kom vinden som ud af en søk, vestnordvest, og vi måtte skyndsomt op på dækket og hale ankeret op. Godt, at vi kun havde 18 favne kæde. Vi kom under sejl og styrede ind i Sundet mod København. Men her mødte vi et dansk marineskib. Det løb foran boven af *Undine*, og vi fik at vide, at det var forbudt at anløbe København om natten. Der var jo krig. Vi var derfor nødt til at dreje for vinden og gå til ankers i Nivåbugten for natten. Her lå i forvejen mange skibe.

Hen på morgenen kom der storm fra syd, og for ikke at skulle lege kispus med vinden, lettede vi og gik til Helsingør havn. Ikke længe efter, at vi var kommet vel i havn, erfarede vi, hvorledes det var gået mange skibe. De var dels grundstødt, dels slået til vrag. Vi talte med flere af de indbragte søfolk, deriblandt en 70-årig svensk kok, som sagde: „Det får vara, nu får jag lägge upp!“ Og skipper Frederik Weber fra Nykøbing Mors gik og svingede med skibskompasset – det var det eneste, han havde fået med sig i land fra sit skib *Ane Marie*. –

Af *Dansk Søulykke-Statistik* for året 1917 fremgår, at den dramatiske morgen var 25. oktober, og at en række beskrevne grundstødninger og forlis fandt sted mellem klokken 5 og 8,30 om morgenen på grund af sydlig storm og stærk sydlig strøm.

I maj 1918 blev *Undine* solgt og overført til Norge. Den blev straks erstattet af galeasen *Lilly*, et 18 tons fartøj med hjælpemotor, købt i Randers. Også for det fartøj blev Kirk befuldmægtiget. Fartøjsfortegnelsen er tavs med hensyn til salgstidspunkt for dette fartøj, men det var vist ikke mange måneder i Breitenbauchs eje. Da han i september 1920 fik skøde på en tysk-bygget galease, *Anna* af Sønderborg, på 62 tons, som registreredes under navnet *Danna*, var han begyndt at løse forbindelsen til Struer. Skibet fik Søby på Ærø som hjemsted. I februar 1922 solgte han Nørregade 16, og et halvt år senere stod han uden skib. Det var forlist ud for Göteborg på rejse fra Fakse til en svensk havn med en ladning kalksten.

Hermed var hans tilværelse som sømand definitivt forbi. I de følgende år ernærede han sig blandt andet ved cykle-reparationsvirksomhed i forskellige jyske byer – tilsidst i Struer, hvor han døde en forårsdag i 1933, 69 år gammel.

Tabet af hustruen i 1917 var han aldrig helt kommet over. Heri ligger muligvis forklaringen på, at han i 1930, ved udenrigsministeriets hjælp, gjorde et forgæves forsøg på at få oplyst, hvilken skæbne hans mor, Elise Henriette Breitenbauch fra Stettin, havde haft, efter at hun i 1865 havde måttet efterlade sin søn i Stockholm.

En minderune over Ernst Breitenbauch er her skrevet af den hånd, han engang i tyverne ofte tog i sin barkedede næve.

Børge Ernst Breitenbauch
vicetoldinspektør, født 1921
Kornblomstvej 117
9000 Aalborg

Noter

Skipperens morfar, Ernst Heinrich Breitenbauch, var guldsmed dels i Stettin, dels i Randers. Artikel i Hist. årb. Fra Randers amt 1975.

Skipperhustruens hjem er beskrevet i Hards. Årb. 1964: Et husmandshjem i Fousing. Af Karl Arvig. (Redigeret af Børge Br.)

Købmandens hus i Harboøre

Af A. V. Langer

En af de folk, der kender mest til Harboøres fortid, har med udgangspunkt i et billede på Lemvig museum fremdraget Harboøres oprindelse som handelsby, en side af byens historie, der ikke tidligere har været belyst. Forfatteren fortæller om de bygninger, handelen var knyttet til og de ofte lidt særprægede personer, der praktiserede den på den smalle tange mellem hav og fjord.

„Kjøbmandens Huus i Harboøre“ skrev Gustav Møller under sin tegning 16/8 1851 af denne ret ejendommelige bygning (fig. 1).

Man synes i første omgang, at det da bestemt ikke kan være „Kirkhus“, om hvilket man ellers ved, at her skulle Harboøres første købmandshandel være

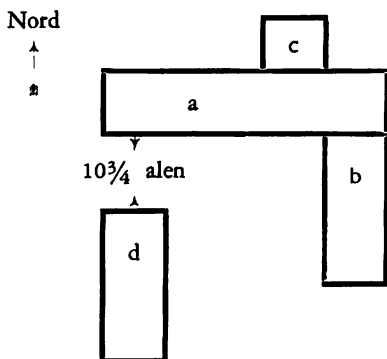

Fig. 1. „Kjøbmandens Huus i Harboøre 16th August 1851“. — Efter Gustav Møllers tegning på Lemvig Museum.

startet, og tænker en overgang, om det kunne være „Kjøbmandsgård“ i Vrist,¹ der af tegneren forklares som købmandens hus og altså skulle have taget sig sådan ud i 1851, som tegningen viser.

Johan Carl Gustav Møller (1826-84) var søn af landskabsmaleren J. P. Møller, der også en tid virkede på Lemvig-egnen. Gustav Møller deltog i krigen 1849-50, hvorefter han udnævntes til sekondløjtnant. Han må være kommet til Lemvig kort efter. Lemvig Museum er i besiddelse af adskillige af hans tegninger fra omkring 1851. De er usignede, men vides at stamme fra en efterladt samling på omkring 400, hvoraf en del var signerede. Fire tegninger har motiver fra Harboøre.²

Men det er altså „Kirkhus“, der i dag ser ud, som fotografiet (fig. 4) angiver. Beviset er en taksationsbeskrivelse til brandforsikring fra 1887. Den anvendte protokol³ på det tidspunkt har en rubrik til angivelse af „Grundrids med Afstand mellem Bygningerne –“, og her findes da følgende plan over „Kirkhus“-bygningernes placering i 1887:

Den eneste uoverensstemmelse mellem denne skitse og Gustav Møllers tegning er bygningen litra b's placering i forhold til litra a. Om forklaringen er en unøjagtighed et af stederne eller en forandring, der er sket med bygningerne mellem 1851 og 1887, vides ikke.

Taksationsprotokollen angiver de enkelte bygningers mål – længde, dybde og højde – og antal fag m.m. Den adskilt beliggende bygning, litra d, vides at være opført i 1849; de øvrige bygningers alder kendes ikke, men de må jo altså være adskilligt ældre. Endelig angives afstanden til nærmeste nabo, J. P. Emtkjær, at være 14 alen fra litra a. Det passer udmærket med huset i baggrunden til venstre på Gustav Møllers tegning.

Det kan blive til ganske mærkelige overvejelser, når man ser, hvordan vore bysamfund – specielt her Harbøøre Kirkeby – i disse år ligesom sprænger alle rammer, og den ene landejendom efter den anden inddrages og udstykkes til parcelhuse og ændrer forhold, der har eksisteret i generationer. I dag bor der 1500-1600 mennesker i Harbøøre Kirkeby, en tredobling fra 1945.

En erindring på blot 40-50 år giver et helt andet bybillede end det, der eksisterer i dag, og forsøger man dernæst ved hjælp af ældre kort og folketællingslister at gå endnu længere tilbage, opdager man, at der faktisk ikke var nogen by vest for Harbøøre kirke o. 1850.

Kort og folketællingslister – ja, og så Gustav Møllers tegning. Hvor er det i grunden sparsomt med slige muligheder. Det er nok kun få og tilfældige steder, tegnere og malere fandt værd at skildre o. 1850 eller før, men med desto større interesse griber man naturligvis, hvad der findes. Og ved nu at samle visse eksisterende brudstykker sammen – specielt hvad der vedrører handelsvirksomhed – viser det sig, at adskillige tråde i det mønster, der danner Harbøøre Kirkebys fremkomst og første udvikling, på forskellig vis – mere eller mindre fast – har tilknytning til „Kirkhus“, købmandens hus på Harbøøre.

*

I 1890 kom folkemindesamleren Evald Tang Kristensen på en af sine rejser også til Harbøøre.⁴ Han har vel spurgt sig for, hvor der kunne være stof at hente, og finder da også ind i „Kirkhus“, hvor stedets brevsamler eller lokale postmester, Mads Pedersen, boede og kunne fortælle:

„Her ved kirken har i gammel tid kun været 1 hus, det er lige norden for degnens. Manden hed Kristen Hav. Han havde 3 sønner: Jens Hav, Anders og Peder Hav, og så byggede de hver et hus. Nu var der 4. Anders Hav var Lars Jensens gamlefader“.⁵

Der bliver mere at fortælle om Mads Pedersen og hans tid i „Kirkhus“, men først historien om Kristen Hav og hans tre sønner, der jo altså skulle have gjort begyndelsen til Harbøøre Kirkeby.

Historien viser sig – som det vel gerne er tilfældet med mundtlige beretninger – at indeholde kendsgerninger, der svarer til skriftlige kilder, men også ting, der ikke stemmer.

Så vidt det nu lykkes at holde styr på husstandene i folketællingslisten fra 1787 for Harbøøre sogn, der da bestod af 880 personer og var et af amtets mest folkerige sogne, stemmer det godt nok, at der da kun var ét hus vest for kirken, og at det nok skal have ligget „lige norden for degnens“. Den sidste husstand før degnefamilien beskrives således:

<i>Jens Christensen,</i>	<i>mand,</i>	60 år,	} i 1. ægteskab, <i>husfæster</i>
<i>Maren Jensdatter,</i>	<i>bans kone,</i>	60 år,	
<i>Jens Christensen (Jensen?),</i>	} <i>ægte børn</i>	28 år,	<i>ugift</i>
<i>Anders Jensen,</i>		20 år,	
<i>Ch. Jensen,</i>		30 år,	} i 1. ægteskab
<i>Karen Madsdatter,</i>		28 år,	
<i>Jens Christensen,</i>	<i>ægte barn</i>	2 år,	

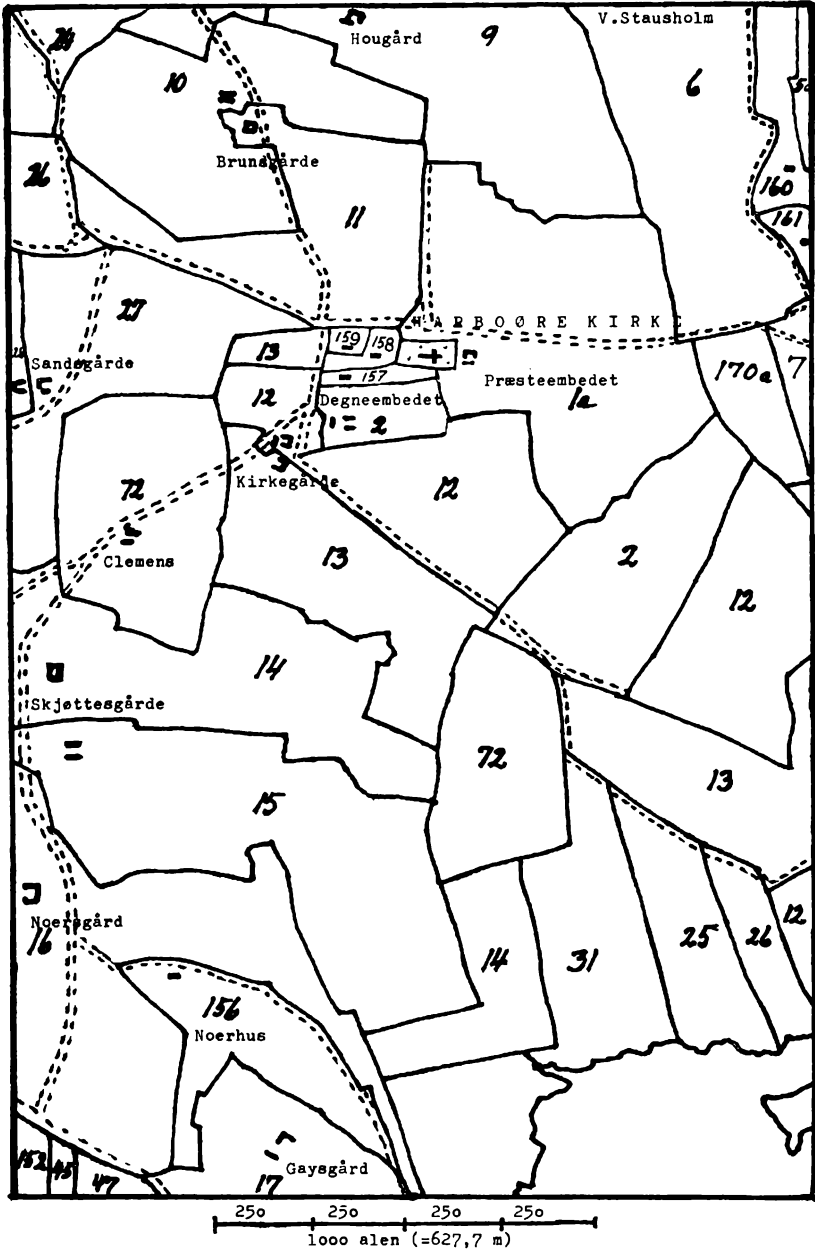
Der er nok et par uoverensstemmelser med navnene, og efternavnet Hav ses ikke, men den slags særnævne er næsten konsekvent udeladt i 1787-listen. Det dukker dog op i den følgende folketællingsliste 1801 ved de samme personer.

Huset må have ligget på matrikelnummer 157 (fig. 2), og arealet har muligvis da også omfattet nr. 158 og nr. 159. Harboøre sogns område blev opmålt på to matrikelkort i 1798, et for sognets sydlige del og et for den nordlige del: Knopper, Langer og Rønland. Den nye matrikulering blev foretaget i 1817, og kortene indeholder endvidere notater om, at navne og numre blev påført i 1823.

Man startede for sydlige dels vedkommende som normalt med præstegården, der fik nr. 1, dernæst degnelodden som nr. 2. Så kom Stausholm-gårdene og gårdene i et bælte fra nord til syd på linje med kirken. Dernæst tilbage over Langerhuse, Vrist og Vejlbj. Det er i den omgang kun gårde med et nogenlunde stort jordareal, der medtages. De mindre ejendomme kommer i anden omgang og får således højere matrikelnumre. Fra nr. 101 og til 129 er det fiskerbyen Langerhuse, der optegnes, og fra nr. 130 til 149 fiskerbyen Tøt. Som kortudsnittet (fig. 2) viser, får Kirkhusene numrene 157, 158 og 159.

Ved matrikuleringen 1817 bor den i folketællingen 1787 anførte gifte søn Ch. Jensen stadig i huset på matr. nr. 157, mens den ældste søn Jens åbenbart har bygget på nr. 159, og sønnen Anders, „Lars Jensens gamlefader“ (= farfar), bor et godt stykke øst for kirken, matr. nr. 160, hvor den nævnte Lars Jensens sønnesøn af samme navn nu bor. Muligvis har Anders Jensen Hav først boet i – og måske bygget – huset på matr. nr. 158. Det kunne rækkefølgen i folketællingslisten 1801 tyde på. Så stemmer jo også Mads Pedersens beretning om de tre Hav-sønner, der byggede „her ved kirken“, selv om den ene jo altså nok overtog faderens hus. Det fjerde hus i Mads Pedersens beretning må være jordemoderboligen, der i 1832 blev opført tæt ved kirkegårdsdiget på en parcel fra matr. nr. 158.⁶

Fig. 2. Udtægning af matrikelkort over Harboøre sogns sydlige del. – Grundige og langvarige forarbejder gik forud for 1844-matriklen, hvis numre stadig anvendes. – Kortudsnittet her angiver situationen, som den må have været o. 1823, da de nye numre og navne blev påført kortet fra 1798. Kirkebyens udvikling i de senere år er især foregået i retningen syd og sydvest fra kirken, kortets nederste del til venstre. ➤

– Harbøres befolkning levede af landbrug og fiskeri, som regel nok begge dele i forening. Manden på den større gård drev mindre fiskeri, og han på den mindre ejendom drev større fiskeri, på hav eller fjord – eller begge steder. Det lignede med et stykke jord og et par køer, men adskillige var, hvad folketællingerne betegner som jordløse husmænd, der kun havde fiskeri som erhverv.

Fra gammel tid eksisterede to fiskerbyer: Langerhuse, der i præsteindberetningen 1769 angives at bestå af „39 huuse og et lidet boel“, og Tøt, der består af „18 huuse foruden skole-huuset“. I Vrist siges der at være „nogle faae huuse, som ligger splidt hist og her fra hverandre og har ingen særdeles nafne“.⁷

Beskrivelsen fra 1769 svarer i hovedsagen ganske godt til det „Situationskort over Engbjerg og Harbøre sogne“ fra antagelig 1809, der findes indlagt i visitatsprotokollen for Ringkøbing amt 1809-30.⁸ Her anføres Kirk-husene som tre beboelser, og det stemmer jo med matrikelkortet.

Hav-sønnerne betegnes i folketællingen 1801 som fiskere og husmænd uden jord. Sandsynligvis flytter Anders Jensen Hav til Stausholm engang efter 1810, hvorefter enken Maren Sørensdatter (Riis) med sønnen Jens flytter ind. De kom fra en nedlagt ejendom syd for „Noersgård“.⁹ Sønnen Jens Nielsen Riis står som ejer af huset matr. nr. 158 ved matrikuleringen 1817 og bor der stadig ved folketællingen 1834. Hans kone kaldes da væver. Det gør hun også i 1840. Da er hun enke og 43 år, og foruden hendes ugifte søn Jens, der er fisker, bor også i huset som indsidder: *Morten Gram*, 35 år gl., daglejer og *kjøbmand*.

Folketællingen 1787 for Harbøre sogn nævner ikke mange erhverv ud over landbrug og fiskeri, 3 smede, 3 tømrere og 1 væver. I de følgende folketællinger finder man efterhånden flere, 1801 således 11 møllere.¹⁰ Folketællingen 1845 indeholder særlige skemaer med ret udspecificeret statistik over erhverv. Men hvor meget tør man mon bygge på disse oplysninger? Er det rimeligt, at der slet ingen udøvere af skrædderfaget findes i 1787, mens tallet efterhånden er steget til 11 i 1840? Der kan vel tænkes en forskellig vurdering af, hvad man har kaldt erhvervsudøvelse og så virksomhed til eget brug.

Morten Gram Nielsen har ganske givet heller ikke i 1840 været, hvad man sådan forstår ved købmand – med lager og butik – vel snarere en slags mellemhandler med visse af egnens produkter, og det samme gjaldt formodentlig for Laust Nielsen, broder til manden i „Kirkgård“, der også betegnes som købmand i samme folketællingsliste. Men ifølge traditionen skulle Morten Gram altså have været Harbøres første købmand, og sandsynligvis har han udbygget sin virksomhed lidt efter lidt.

Hans navn er ikke helt almindeligt på egnen. Han er født på gården „Øster Stausholm“ i 1804 og må være opkaldt efter den birkeskriver og deflegod Morten Gram, der fra 1761 og til sin død o. 1780 boede i nabogården „Store

Stausholm“, og som åbenbart imponerede egnen ved i 1767 at bygge et nyt „højt og prægtigt“ stuehus. Huset havde 3 skorstene med piber, der „var de højeste skorstenspiber, som sås på landet“. Magen til bygning blev ikke set førend „i det 19. sekel“, skrives der.¹¹

Morten Gram Nielsen tjente i 5 år, fra Mikkelsdag 1828 til samme tid 1833, hos degnen Peder Boller Ingstrup, der senere på given foranledning giver ham attest for „udmærket troskab, flid og virksomhed i alle hans forretninger, forenet med en i øvrigt rosværdig vandel“,¹² og degnen havde ofte været vidne til, at hans nu afdøde nabo, Gregers Kirk, havde udtalt lignende hæderlige vidnesbyrd om Morten Gram, der siden havde tjent denne nabo. Også sognepræsten har kun godt at sige om Morten Gram på samme tid.

I foråret 1841 sender Morten Gram ansøgning til amtet (kongen?) om tilladelse til udsalg af brændevin og visse kolonialvarer. Herredsfoged Gundelach i Lemvig giver den følgende velvillige anbefaling:

„Nærværende Ansøgning tillader jeg mig at anbefale til Amtets gunstige Understøttelse, saa at Supplicanten kan nyde den attraaede Bevilling til i smaa Partier til Sognebeboerne paa Harboøre at udsælge Tobak, Brændeviin, Salt, Tjære og Søm, hvorved jeg ikke skjønner, at Nogensomhelst lider Skaar i deres Rettigheder, og hvilket maa anses at medføre megen Nytte og Bequemmelighed for dette Kjøbstaden saa langt fraliggende Sogns Fattige Beboere“.¹³

Det oplyses altså, hvilke varer Morten Gram ønsker at handle med, „i små partier til sognebeboerne“, og muligheden for at få den ønskede tilladelse må jo have foreligget, når han finder på at sende en ansøgning, og især eftersom herredsfogden vil anbefale den.

Ansøgningen blev – trods de anbefalende ord – afslået.

I 1844 forsøger Morten Gram igen, og til hans ansøgning denne gang kendes en udtalelse fra kommunalbestyrelsen i Lemvig, der absolut ikke var så velvillig som herredsfogdens og slutter således:

„Paa Grund af foranførte¹⁴ nærer vi det Haab, at det høje Kollegium ikke meddeler Supplicanten den ansøgte Bevilling, hvortil han vist ikke nu har større Adgang end i 1841, da han ansøgte Hs. Majestæt Kongen om en lignende Beganstigelse, som ikke blev bevilget“.

Og der kom jo nok heller ingen købmandsbevilling til Morten Gram den gang. I folketællingen 1845 kaldes han træskohandler, er gift og bor i „Kirkhus“ med kone og en datter på 4 år. Men stadig skriver han ansøgninger, og omsider lyk-

kes det – på sin vis. 12. december 1846 får husmand M. G. Nielsen kongelig bevilling, udstedt „ad mandatum regis“ gennem kammerkollegiet, til at

„etablere et Brændevinsudsalg, og derfra i eet Aar til de Omkringboende udsælge Brændeviin pægle- og pottevis for en billig Betaling, imod deraf at svare til Vor Kasse 5 Rdl. . . .“¹⁵

Privilegiet er udstedt på følgende betingelser: 1) Det er M. G. Nielsen forbudt selv at brænde brændevin, ligesom det også forbydes ham at holde kro for rejssende som for Harbøre-boerne, 2) han må ikke – for legitimationens skyld – ligge inde med mere end 6 måneder gamle følgesedler fra en købstad eller fra et privilegeret landbrænderi, og 3) udsalget skal underkastes de fornødne kontrolbestemmelser. I øvrigt kan rentekammeret inden et år ophæve bevillingen, hvis det findes nødvendigt.

Det ses ikke af det følgende års ekspeditionsprotokol,¹⁶ at Morten Gram fik sit privilegium fornyet eller ophævet før tiden, og det fremgår heller ikke af ekstraktprotokollen over rentekammerets resolutioner 1847-48, at en kro i gængs forstand blev oprettet og kongelig privilegeret i Harbøre.

Det er dog tydeligt, at der på det tidspunkt var kro på Harbøre – men et andet sted, nemlig ved Noret. Her boede Morten Grams broder Peder Nielsen, som i folketællingen 1845 kaldes værtshusholder og 1847 averterede sit „kongelig privilegerede krosted ved Noret“ til offentlig auktion.¹⁷

1837 havde sognepræst Rørdam andraget amtet om tilladelse for Peder Nielsen ved Noret til at bage og udsælge rugbrød til Harbøre sogns beboere. Ansøgningen fik herredsfogdens velvillige anbefaling,

„dog med den Tilføjelse, at han ej udsælger Brød til Beboerne uden for Sognet, da Tilladelsen ellers skulle være forbrudt, samt at han retter sig efter de Brødudsalgspriser, som i Lemvig ere de gjældende“.¹⁸

Det vides ikke, hvad der kom ud af ansøgningen, heller ikke, hvornår Peder Nielsen startede krovirksomheden. Men kroholdet fortsatte her også efter hans bortrejse og vedblev til ca. 1900, da Harbøre badehotel blev bygget.

Morten Gram måtte jo altså kun *handle* med brændevin og ikke holde kro, og han har nok stadig fortsat sin handelsvirksomhed – på en eller anden måde.

En dag omkring 1. maj 1847 får Morten Gram besøg af tjenestekarl Anders Jensen Smed fra Møborg, der vil købe tran. „Morten ved Kirken“ har ingen tran den dag – han må jo nok normalt have handlet med varen; ellers kom man vel ikke for at købe – men i sine gemmer har han noget andet, som han godt vil have Anders Jensen Smed til at sælge videre. Det er 6 bøffelskind fra den strandede engelske bark „Vertumnus“. Da barken natten mellem 13. og 14. april blev slået i stykker af brådsøerne mellem Langerhuse og Knopper, drev spændende ting i

land, især betydelige mængder af farvestoffet indigo, men også andre varer, der var bestemt til Rusland og nu i vid udstrækning blev stjålet og forsøgt videresolgt gennem mellemhandlere til købmænd og farvere, især i Lemvig og Holstebro. Skindene havde været anvendt til indpakning af stoffet sarsaparille (= kinarod), og for 4 mark købte Morten Gram de 6 skind af Christen Domp fra Lemvig, der igen havde købt dem af to kvinder fra Langerhuse. – Det, han nu viste frem, var der et hug eller hul i.

Anders Jensen Smed skulle ingen skind have. Han var taget til Harboøre for at købe tran, til kromanden i Tim, og har naturligvis været klar over skindenes oprindelse og risikoen ved at handle med stjalne varer. For øvrigt havde han selv i forvejen fået anskaffet sig et par pund indigo.

Mandag den 3. maj er han i Holstebro med kalveskind til købmand Wium og træffer her i butikken skomager Hygum. Anders Jensen Smed er tydeligvis handelsmand, der vil udnytte en mulig chance, og spørger skomageren, hvad han vil give for et skind, om det også havde et hul og var vådt! Skomageren svarede, at han ikke købte våde kalveskind!

Som dagene går, får Morten Gram selv kolde fødder. Han ved, han kan risikere husundersøgelse, og en nat lister han over på kirkegården – der var jo ikke mange skridt – og begraver sine seks bøffelskind der. Da rettens betjente dukker op den 15. maj, måtte de notere, at hos Morten Gram var „ingen spor eller noget, der kunne give anledning til mistanke“.

Men tyverisagen er nu under optrævling, og også Morten Gram bliver angivet. Den 20. maj må han møde til forhør i Lemvig og skjuler åbenbart intet. Skindene må jo stadig findes, hvor han gravede dem ned, siger han, og han forpligter sig til straks at levere dem til sognefogden.

Endvidere fortæller han, at han nogle dage efter strandingen selv på stranden har opsamlet noget, som han mente var tørrede pommerantser. Han afleverer det fundne, og retten konstaterer, at det i virkeligheden er et par lod kokuskaller, der bliver vurderet til 4 skilling.

Der kunne nævnes adskilligt mere om handelsvirksomhed ud fra denne særdeles omfattende strandtyverisags akter. Morten Gram og de to andre omtalte var ikke de eneste, der blev tiltalt for hæleri i den forbindelse.

Ved underrettsdommen 4/11 1847 vurderes Morten Grams forseelse til 2 gange 5 dages fængsel på vand og brød. Landsretten 7/5 1849 var mildere og fastsatte straffen til 2 dages fængsel, og højesteret er af samme mening, da dommen her afsiges 16/1 1852.¹⁹

– 16. december 1854 dør Morten Gram og kaldes da i kirkebogen handelsmand og husmand.

Tre år tidligere var det altså, Gustav Møller tegnede „Kjøbmandens Huus“. Meget tyder på, at virksomheden i årene forinden har været i god udvikling.

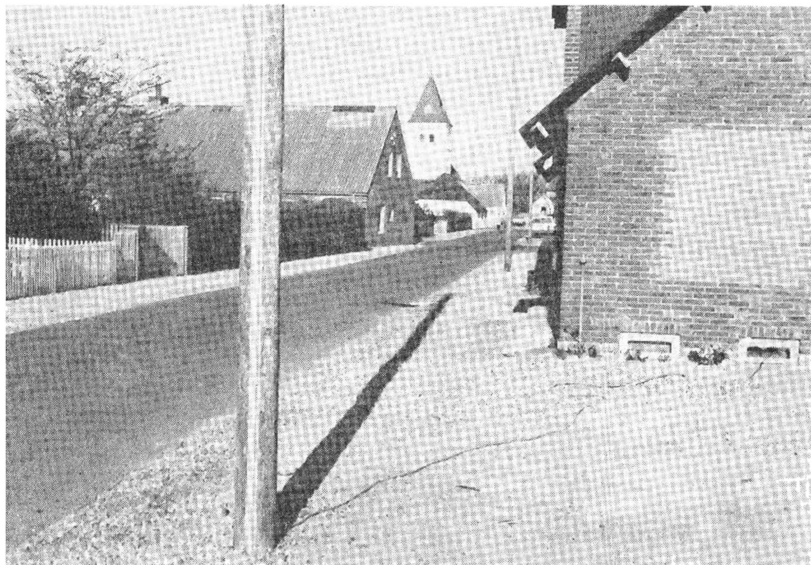

Fig. 3. Nuværende Kirkegade, fot. 1976. I bygningen til venstre startede C. L. Laugesen slagterforretning o. 1885. Bygningen til højre, hvor landpost Niels Bro boede indtil 1918, skulle i sin tid være opført til træskohandel af Kr. Kirk, der ellers (fra 1886) drev kolonialhandel i nuværende Søndergade.

Brandtaksationen 1887 oplyser som nævnt, at huset i forgrunden (litra d) blev bygget i 1849, og at det var indrettet til pakhuis. Endvidere ses det, at murene var $\frac{1}{4}$ alen højere end de øvrige bygningers.

Fløjen til højre (litra b) er indrettet til lade og tærskelo, mens den bageste bygning (litra a) er indrettet til beboelse med kostald og fårehus i østenden.

Man kan vel kun gætte på, hvordan Morten Grams købmandshandel er foregået. Han har sikkert hverken haft udstillingsvinduer eller egentlig butik. Man har nok, som Anders Jensen Smed fra Møborg, skullet spørge sig for, og så har Morten hentet tingene frem fra lagerbygningen, eller hvor han nu opbevarede dem.

Afdøde landpost Niels Bro (1879-1961), der med en egen indlevelse og poetisk sans kunne fortælle om Harbøres fortid – i årene 1906-18 var han landpost med Harbøre Kirkeby som distrikt og boede da ikke langt fra „Kirkehus“ – vidste, at Morten Gram ikke var stiv i skrivekunsten. Han benyttede sig af bestemte tegn for visse varer. En ost blev noteret således: ☉ – Der var jo så dem, der sagde, at det da lige så godt kunne betyde en slibesten!

Fig. 4. „Kirkhus“, fot. 1976. Det er grundplanens litra d, der nu er stuehus og har fået en ladefløj tilbygget mod vest. Til højre i billedet ses den endnu eksisterende vestende af den ældre fløj (litra a). – Huset beboes af enken efter den ejer, der overtog det i 1937. Det er prisværdig vedligeholdts med nyt stråtag – uden kunstige kviste eller lignende indretninger, som nu synes at være på mode, når ældre huse nytækkes.

Et år efter Morten Grams død giftede enken sig med den 20 år yngre Mads Pedersen Sandsgaard, 21/12 1855, og han har åbenbart drevet handelsvirksomheden videre. I folketællingen 1860 kaldes han handelsmand.

Niels Bro fortalte, at det var Morten Grams virksomhed, købmand Chr. Larsen Rønn overtog og videreførte. 30/1 1861 får C. L. Rønn tinglæst skøde på matr. nr. 157 b, hvor han byggede sin forretning, hvis forskellige udvidelsesfaser kan følges gennem de omtalte brandtaksationsprotokoller. Loven af 1857 om fri næring trådte i kraft fra 1/1 1862, så det er vel sandsynligt, at C. L. Rønn har været klar til at starte den tid.

Senere – men jo altså efter 1887 – blev en del af „Kjøbmandens Huus“ nedrevet, et nyt udhus bygget vest til pakhuset, der blev indrettet til beboelse, og Niels Bro kunne fortælle, at huset i lang tid beholdt sin duft af de kolonialvarer, der før havde været opbevaret i bygningen.

1881	Januar	Mourved	Trine	Havboer	Til	Lemvig	1		
9	2	M. Andersen	Andreas	Beckensens	Byg.	20 3	20 9	3	
3	13	24	Finsen	Suzand	Kirkenboer	Feb	25	for Hyrdemaal	
11	1	7							
5	5	16	Nielsen	Lorenson	Byrdingst.	Nov	190	for Hyrdemaal	
6	5	11	Nielsen	Christ	Kirkenboer	Feb	47 94	for Hyrdemaal	
				Froon			57 35	for Hyrdemaal	
				Hoilken		Nov	100	for Hyrdemaal	
7	1	6							
8	2	9	Nielsen	Andreas	Kirkenboer	Feb	1 8	for Hyrdemaal	
				Torslav	Skolmester		6 50	for Hyrdemaal	
				Finsen			6	for	
				Emtkær	Kunsten	Skoleboer	Feb	2 35	for Hyrdemaal

Fig. 5. Det er især Kirkebyens handlende, der her figurerer i Mads Pedersens registrering fra beg. af året 1881: Ron (købmand C. L. Ronn), Nielsen (købmand J. N. Nielsen), Poulsen (købmand J. C. Poulsen), Emtkær (bager J. P. Emtkær).

Mads Pedersen blev som nævnt brevsamler eller lokal postmester. Den bestilling kunne jo nok åbne muligheder for indsigt i folks private anliggender. Han vidste, hvem der skrev breve til hvem, og efter sigende adskilligt mere. Hvad oplever ikke en landpost på sine ture!

Erik Bertelsen fortæller i romanen „Dagen bryder frem“²⁰ om Lars Rud, der ønsker at vide, om datteren Trine skulle have en kæreste udensogns, og en dag går til Mads Post på brevsamlingsstedet i Kirkebyen for om muligt at lirke oplysninger ud af ham:

„Mads Post sad ved sin kæreste Syssel; han bandt Vod. Han var en Mand med mange sære Ideer. Blandt andet havde han sat sig i Hovedet, at han vilde binde et Garn, som kunde række tværs over fra Haarrim til Rønland; saa var det jo klart, at han kunde fange alle fiskene i Vigen vesten for. Det Stykke Vod havde han bundet paa i Aarevis og var ikke nær færdig endnu. For han skulde jo ogsaa passe sine Postsager. Og dem havde han en sjælden fin Orden paa. Han skrev alting op i en Bog, saadan at man naarsomhelst kunde gaa til ham og faa oplyst, hvad dag man havde sendt et Brev eller en Pakke. Og da han kendte Haandskriften for alle Mennesker paa Harboøre, kunde det ogsaa ske, at han var villig til at røbe, hvilke unge der skrev sammen“.

Mads Post nægter her at vide noget som helst, og Lars Ruds forblommede mistanke om, at pigen kunne have „smisket for den indbildske Mads Post og

Fig. 7. Rønns købmandsforretning, fot. 1959, kort før bygningerne blev revet ned. Til venstre ses et bjørne af „Kirkehus“ og bagved De gamles Hjem, hvor købmand Poulsen i sin tid havde forretning.

fortælle om den. Det forlyder, at han skal have været i besiddelse af en gammel bog, et håndskrift med beretninger „fra gamle dage“. Nærmere vides ikke.

– Postvæsenets opståen og udvikling i et landsogn som Harbøre er en historie for sig. Her skal blot nævnes en tilfældigt fundet meddelelse i Lemvig Avis 6/1 1875, der siger:

„Harbøre Landpost afgaar hver Mandag, Onsdag og Lørdag Kl. 8 Formd., fra udvexlingsstedet ved Harbøre Kirke til Lemvig og vender derfra tilbage de nævnte Dage om Eftermiddagen Kl. 4; de paafølgende Dage bringes Postsagerne til Veilby og Thyborøn“.

Brevsamlingsstedet i „Kirkehus“ blev nedlagt pr. 1. august 1899 i forbindelse med jernbanens åbning nogle dage i forvejen, og følgende oplysning har været offentliggjort i den forbindelse:

„Fra 1. August nedlægges det gamle Brevsamlingssted ved Kirken ligesom Postvognsforbindelsen med Lemvig bortfalder, og Posten bliver da besørget pr. Bane og uddeles 2 gange daglig fra Harbøre Jernbanestation“.²¹

Fig. 8. Efter postkort fra o. 1950. I bygningen til venstre var der bagerforretning til engang i 1930-erne, da et nyt bageri blev bygget længere vestpå ved nuværende Kirkegade.

– Mads Pedersen døde 15/5 1905, i en alder af 78 år, Avisen omtalte ham da som en af sognets ældste mænd og meget bekendt på Harboøre:

„Han har næsten aldrig været syg, og endnu for en halv Snes Aar siden kunde man se ham af og til med de bare Fødder og i Bluseærmer, naar han gik omkring med Postsager. Han var altid i straalende Humør“.²²

*

Som nævnt skal det være C. L. Rønn, der videreførte Harboøres første købmandshandel. Efterhånden dukker flere handelsvirksomheder op i Kirkebyen. Den næste må have været J. C. Poulsens. Han byggede sin forretning, hvor alderdomshjemmet nu findes, ved det nordvestre hjørne af kirkegården, og ses at have fået tinglæst skøde på matr. nr. 11 b 23/2 1876, men nævnes allerede ved folketællingen i 1870 som bosat i „Ny Kirkehus“ og kaldes da detailist. Bygningen brændte i 1885,²³ men blev bygget op igen. 1903 går ejendommen på andre hænder, og 1908 overtages den af Harboøre-Engbjerg sogneråd. Det skulle være den forretning, købmand og sognerådsformand J. J. Pinholt fortsatte længere vestpå i nuværende Nørregade, lige over for „urmageren“, Mads Peder Jensen, der også drev kolonialhandel, vist fra sidst i 1890'erne. „Æ gammel urmager fuskede med noget af hvert“, fortalte Niels Bro. „Først havde han kolonial. Senere

Fig. 9. „Harboøre By“ – efter postkort (Lemvig Museum) fra tiden mellem 1898 og 1909. Kirken blev ombygget 1909, og mindesmærket for det druknede redningsmandskab fra Liløre blev rejst i 1898. Dette monument ses lige til venstre for „Kirkehus“, hvis nordfløj (litra a og c) altså endnu på det tidspunkt eksisterer, her set fra nordvest, mens Gustav Møllers tegning viser husene set fra syd.

slog han over til manufaktur og skotøj“. – Også i nuværende Søndergade startede et par købmænd, i 1880'erne. En af dem var „Laj“, hvorom senere.

Jernbanestationens placering 1899 må have givet Kirkebyens handlende adskillige spekulationer. Niels Bro ville vide, at købmand C. L. Rønn for egen regning anlagde en vej fra sin forretning direkte til stationen, den nuværende Kirkegade. „Rønn har vel ment, at da stationen kom, var han lidt udenfor. Pinholt byggede, og Laj havde kolonialforretning. Men Langerhuse brugsforening skadede købmændene i Kirkebyen“, sagde Niels Bro.

På Gustav Møllers tegning ses et stykke af endnu et hus, til venstre for „Kjøbmandens“. Det er huset på matr. nr. 159, der ved brandtaksationen 1887 som nævnt angives at ligge 14 alen fra litra a på nr. 158 og at være beboet af Jens Peter Emtkjær.

J. P. Emtkjær var bager og havde, fortæller indremissionær Laust Bruun,²⁴ „ladet bygge 10-12 Alen til sit Hus og der indrettet en Sal, hvor Ungdommen samledes til Drik og Dans“.

Da sognepræst Carl Moe 3. søndag i fasten 1881 holdt sin berømte „brændevinsprædiken“, der i udstrakt grad fik folk til at hælde deres brændevin i rende-
stenen, skal han også have angrebet bagerens virksomhed og sagt:

Fig. 10. Dette „fugleperspektiv“, udsigt fra kirketårnet med nuværende Norregade til højre, må være en smule yngre end fig. 9, idet den gamle stråttækte sløj af bagerens nu er erstattet af en lav rødstensbygning med ret sladt tag. Billedet kan dog ikke være fra senere end 1911, hvilket år det affotograferede postkort er stemplet. (Kortet tilhører landpost Niels Bros datter og svigersøn, Birnsvej 3, Lemvig). Fugleperspektivet giver – i udvidet betydning – et ganske godt overblik over Kirkebyens udvikling: „Kirkehus“ (litra a, c og d) foran bagerens som centrum. Jordemoderboligen ses forrest til venstre, og bagved den toetager, som C. L. Rønn i sin tid lod bygge til bl. a. manufakturhandel, hvor det ældste „Kirkehus“ må have været. Mellem toetageren og bagerens, lidt tilbagetrukket, ligger slagter C. L. Laugesens bygning fra o. 1885, der endnu synes at have stråtag. Til venstre herfor og endnu længere tilbage i billedet ses Kr. Kirks træskobandel. Ovenover skimtes et dampende jernbanetog på vej væk fra stationen, der ligger gemt bag hotellet, det dominerende bygningskompleks over og lidt til højre for bagerens. – Over for det hvide hus til højre i billedet ses „ur-magerens“ med tagkvist ud mod vejen. – Et par steder kan man skimte Rønns vej til stationen – nuværende Kirkegade.

„Hvor Jesus bygger en Kirke, der bygger Djævelen et Kapel ved siden af. Det har han ogsaa gjort ved Kirken her, og ve den Mand, der har ladet det Hus opføre for flere Aar siden!“

Laust Bruun beretter, at bagerens kone var i kirke den dag, og at hendes mand bagefter går til sognefogden og senere til præsten for at få prædikenen udleveret med tanke på at få den uforskammede præst straffet.

Det ender dog med, at både bageren og hans kone bliver omvendt, „og nogen Tid efter lod de Salen, hvor der før var danset og drukket, indrette til Mødesal.“²⁵

Selv nævner Carl Moe i sine „Oplevelser“²⁶ ikke sammenstødet med bageren, men derimod en nabo, en købmand, der tog det meget ilde op, da han talte „om de Købmænd, der hver Uge kørte en Tønde Brændevin hjem saa stor som Kirketårnet“, og er jo nok klar over, at det var en overdrivelse.²⁷

Senere fortæller Carl Moe, at han samler unge karle til møder „i en lille Stue hos en Bager“, og at her samles også de ældre vakte hver søndag eftermiddag om en prædiken af Vilhelm Beck og fælles bøn og sang. Den af Laust Bruun

omtalte sal beskrives altså af Carl Moe som en lille stue, „hvor tilstrækkelig Ilt til fem-seks Mennesker maatte deles med et halvt Hundrede andre“.

Desværre findes bagerens ikke i de omtalte brandtaksationsprotokoller, så man der kunne have konstateret rummets størrelse.

1884 blev Harboøre missionshus bygget, og fra den tid må mødevirksomheden hos bageren være ophørt.

– Det er tydeligt ikke J. P. Emtkjær, der har startet bageriet på matr. nr. 159. Der har været flere bagere før ham. I tingbogen ses J. P. Emtkjær at have fået skøde på ejendommen i 1881, altså samme år som Carl Moe holdt sin „brændevinsprædiken“, og er det rigtigt, at dansesalen var bygget flere år før den tid, så må det være sket i en tidligere bagers periode.

I folketællingen 1870 hedder bageren Jens Nikolaj Nielsen. Han fik skøde på ejendommen i 1868. „Laj“, som han hed i daglig tale, var søn af den købmand, der afløste Peder Nielsen, Morten Grams broder, i Noret 1847, og broder til købmand C. L. Rønns kone og til Niels Bros farmor.

Hermed knyttes tråden igen på sin vis til „Kirkhus“.

Laj drev som nævnt senere kolonialhandel i nuværende Søndergade og skal også, eventuelt senere igen, have handlet med manufakturvarer.

Det var hos ham, en yngre fisker en dag kom ind og ret respektløs sagde:

„Godaw Laj, ka' æ kø'w en kaskjæt?“

– Det har han jo nok kunnet. Men at den handel er blevet husket og omtalt, skyldes, hvad der bagefter blev sagt i butikken, da kunden var gået – ytringer, der kunne være udtryk for, at en købmand blev regnet for en del mere end enhver anden, i hvert fald efter egen vurdering.

Købmanden skal have spurgt de tilstedeværende:

„Sagde han ikke Laj?“

Og det havde manden jo bevisligt gjort.

Da skal det have lydt:

„Jeg, der har rejst fra Fredericia til Aalborg og nær var blevet handelsbetjent i Thisted – og så siger han oven i købet Laj, ubehøvede bondekarl!“

Anders Vrist Langer
Lærer og kordegn
født 1920
Anders Thuborgsvej 18
7620 Lemvig

Noter og henvisninger

Viborg Landsarkivs arkivalienumre er anført i parentes de pågældende steder.

- 1 Ingen ved vel, hvorfra den gård (matr. nr. 51) har sit navn. Dette går langt tilbage og nævnes i et tingsvidne 13/12 1637 (Bøvling lens regnskaber. Rigsarkivet). – I 1646 dør i Vrist en rejsende Holstebro-købmand, der handlede med salt. (J. Aldal: Holstebros historie (1939), side 160). En sammenhæng mellem hans handel og „Kjøbmandsgård“ kan vel tænkes.
- 2 Weilbachs Kunstnerleksikon, bind II, side 420 (1949).
- 3 Vurderingsprotokol for sognevurderingsmændene i Harboøre sogn, autoriseret af branddirektoratet i Lemvig 1/10 1886, side 14.
- 4 E. Tang Kristensen: Minder og oplevelser III (1925), side 303 ff.
- 5 Samme: Den jyske almue V, side 799.
- 6 Lemvig byfoged. Kopibog 1831-33 (B77-174), nr. 428. Skrivelse til sognefogden i Harboøre 28/3 1832.
 –At Kirk-huset nok også har eksisteret i 1600-tallet, fortæller følgende redegørelse i „Harboøre biografier“. Fragment af sognepræstens optegnelsesbog (C492a-3), side 8 i forbindelse med en begravelse fra huset 6/2 1774: „Christen Jensen Hav, 75 år, født i Kollisgård, hvor hans fader Jens Hav boede. Han boede i det hus vesten kirken, hvor han omtrent 1725 eller -26 ægtede sin formand Michel Havs datter Maren og blev fader til 2 sønner: Jens, boede og døde i fødehuset, Ole, boede og døde i et hus ved Stausholm bjerge; 3 døtre: Zidsel, gift til Rom, Maren, gift med Thomas Riis i Tøt, og Ane, blev ugift“.
 Det vil være en let sag ud fra denne beretning at opstille en slægtstavle med forbindelse til den af Mads Pedersen omtalte Hav-familie. – Navnet Hav har altså gammel tilknytning til Kirk-huset, men den tilflyttede svigersøn o. 1725 synes jo altså også at have haft navnet med sig, og dets oprindelse er nok svært at udrede, om det da ikke skal være tillagt folk, der har boede ved havet (ved Hauf, Haf, Hafued, læses i jordebøger og lignende navnelister fra 1600-tallet). Det turde være et vidt begreb i et sogn, hvis havkyst er ca. 15 km.
- 7 Præsteindberetning til biskop I. Bloch 1766-1769 (C4-775). I „Familie, hushold og produktion“, udgivet af Institut for europæisk folkelivsforskning (1974), er Langerhuse genstand for en punktundersøgelse, foretaget af Palle Ove Christensen og Hanne Mathiesen, hvis resultater behandles i afsnittet „Fiskere og bønder på Harboør“ (side 47–58). Her er tydeligt foretaget grundige studier i folketællingsmaterialet, og der konstateres: „Med de ca. 8 gårde og 36 huse ændredes boligkapaciteten i Langerhuse praktisk talt ikke fra 1834 til 1901“. – Når tallet af gårde her angives til ca. 8, må de nærmeste gårde syd og øst for Langerhuse være medregnet.
- 8 Ribe bispearkiv (C4-846), side 397-399.
- 9 Vurdering 10/4 1810 „til bygfdal og besætnings mangel“. Ryssensten birks justitsprotokol 1801-1814 (B77C-5), side 454a.
- 10 Nærmere herom hos Holger Rasmussen: Vindmøllerne på Harboøre. (Landbohistoriske skrifter 4 (1970), side 142-156). Harboøre-boernes heri omtalte begrundelser for ret til mølledrift er en vis parallel til Morten Grams bestræbelser (note 14).
- 11 „Harboøre biografier“ (C492a-3), side 3.
- 12 „Vertumnus“-sagen (se note 19).
- 13 Lemvig byfoged. Kopibog 1838-41 (B77-177), nr. 576, 12/4 1841.
- 14 J. Søndergaard Jacobsen: Lemvig købstads historie (1969), side 315. (Efter Lemvig kommunalbestyrelses protokol). – Det „foranførte“ er en grundig imødegørelse af Morten Grams begrundelser for at få sin bevilling. At vandet af og til står over landevejen og hindrer passagen til Lemvig, betyder mindre, da Harboøre-boerne meget hyppigt bruger deres både til byen. Med hensyn til fattigfolks mulighed for at opnå kredit mener Lemvig-købmændene, at den skulle være lige så god hos dem som hos Morten Gram. Endelig ville jo den fare opstå, „at de mindre sparsommelige ofte vil købe Vare, som just ikke kan henregnes til Nødvendigheds Artikler, naar de er at faa straks ved Hjemmet til enhver Tid, og derefter siden savne Pengene til Korn etc.“ Til slut nævnes, at slige handelsetablissementer rundt om byen i mindre afstand end 2 mil vil være ødelæggende for byens købmænd.
- 15 Rigsarkivet. Rentekammerets ekspeditionsprotokol 1846, nr. 656. (Rtk. 251.47).
- 16 (Rtk. 251.48).
- 17 Ringkjøbing Amtstidende nr. 47, 14/6 1847. – Gustav Møllers tegning af kroen er gengivet i Hardsyssels Årbog 1975, side 83.
 Adskilligt tyder på, at der i ældre tid har været ret udbredt krovirksohmhed på Harboøre. I en sag fra 1750-51 (Ryss. birks justitspr. 1746-57 (B77C-17)) angående ulovlig handelsvirksohmhed og krophold nævnes en halv snes steder på Harboøre, hvor der har været solgt brændevin. Det betydeligste synes at have været „Noersgaard“ (matr. nr. 16), om hvis krovirksohmhed også andre kilder fortæller.

- 18 Lemvig byfoged. Kopibog 1835-37 (B77-176), nr. 530, 17/5 1837.
- 19 „Vertumnus“-sagen er særdeles omfattende. Her skal blot nævnes: Højesterets Domssager 16/1 1852, nr. 62. Rigsarkivet.
- 20 Erik Bertelsen: Harboør-folk (1942), side 173.
- 21 Ill. Fam. Jour. nr. 33, 13/8 1899, 2. tillæg.
- 22 Efter Lemvig Folkeblads rubrik: By og egn i gamle dage. (Datering: Ringkøbing 22/5 1905).
- 23 Lemvig Folkeblad 6/1 1885 og 12/1 1885.
- 24 Laust Bruun: Oplevelser fra Harboøre og Vendsyssel (1929), side 18.
- 25 Samme side 19.
- 26 Carl Moe: Oplevelser (2. oplag 1927). „Brændevinsprædikenen“ og dens følger omtales side 58 ff.
- 27 Sammenhæng mellem vækkelse og økonomisk fremgang er af og til påpeget, f. eks. af P. G. Lindhardt i „Vækkelser og kirkelige retninger i Danmark“ (1951), side 162: „...når vestkystfiskeren hælder brændevinen ud og går i missionshuset, når uldjden begynder at give til missionsarbejde, så vender velsignelsen tilbage til ham selv;...“ – Erik Bertelsen berører den timelige velsignelse, der fulgte efter vækkelsen i forbindelse med „brændevinsprædikenen“ („Harboør-folk“ side 207-208), men nævner tillige, at på samme tid var fiskeriet inde i en vældig udvikling på grund af bedre afsætningsforhold. Jernbanen fra Vemb til Lemvig blev åbnet i 1879, og tyske fiskeopkøbere mødte op og købte fangsten. – Begge forhold må vel ses som baggrund for visse af de handelsvirksomheder, der startede i Harboøre Kirkeby i 1880'erne.

Bidrag til urmageriets historie i Ringkøbing amt

af Jens Lampe og Holger Hertzum-Larsen

Urmageriet i Ringkøbing amt indtil 1860 udførtes såvel af håndværkere som fingersnilde bønder. Skønt deres produkter er meget efterspurgt og kostbare er der aldrig blevet lavet en samlet oversigt over urmageriet i amtet. Forfatterne, der hver for sig i mange år har samlet materiale om amtets urmagere, er gået i samarbejde om denne artikel, og det er lykkedes dem at påvise særlige koncentrationer af urmagere, slægtsforbindelser mellem dem, specielle vestjyske stiltræk i urmageriet og ikke mindst at præsentere henved 150 urmagere.

Hvad enten man er jøde eller ikke, bruger man i Danmark stadig udtrykket „Hvad er klokken?“ når man ønsker at vide, hvad tid eller time, det er på dagen. Den oprindelige betydning af ordet „klokke“ har vi i ordet kirkeklokke eller ringklokke, og når ordet klokke er blevet lig med ur eller tidsmåler, har det den enkle forklaring, at de første mekaniske ure angav tidens gang, klokkeslættet (dvs. klokkeslaget) med slag på en klokke, og dette udtryk blev bevaret også efter at urene fik visere.

Vestjylland kan rose sig af at have fået det første mekaniske ur i Danmark, idet Ribe domkirke efter al sandsynlighed fik sit første tårnur i 1401. I en håndskrevet tilføjelse i et eksemplar af Terpagers „Ripae Cimbricae“ skriver David Mogens Grønlund, at det gamle „sejerværk“ (dvs. urværk), som ombyttedes med et nyere i 1695, var gjort 1401. I hvert fald eksisterede det i 1429 efter et skriftligt vidnesbyrd, og dermed begynder det mekaniske ur eller hjuluret sin vandring nordpå i Danmark. Da hele Ringkøbing amt i kirkelig henseende hørte til Ribe stift fra 948 til 1922, kan det ikke udelukkes, at forbindelsen til stiftsbyen også betød noget med hensyn til udbredelsen af kirkeure.

Det er dog yderst sandsynligt, at man allerede har haft mekaniske tidsmålere i klostrene, som i middelalderen ikke blot var centre for den kirkelige og boglige kultur, men også for teknisk videnskab og forskning. På forskellig vis blev klostrene udstrålingscentre for de pågældende egnes materielle udvikling, thi herfra udgik kendskab til agerdyrkning, mølleri, havebrug og håndværk af forskellig art.

I året 604 e. K. bestemte et dekret fra pave Sabinianus, at klosterkirkerne skulle ringe syv gange i løbet af døgnnet.

Disse kanoniske eller mønstergyldige timer kaldtes „matutinum“, „laudes“, „prima“, „tertia“, „sexta“, „nona“ og „vesper“. For at kunne passe disse tidebønner og messer, må munkene have haft sol-, sand- eller vandure og senere mekaniske ure med loddrevne tandhjulsværk, reguleret af et hemværk. Vi kan bare ikke dokumentere dette, idet reformationen slettede så godt som alle spor. I Ringkøbing amt var der som bekendt et munkekloster i Tvis (1163) ved Holstebro og nonneklostre i Stubber (ca. 1150) og Gudum (1268), men da kronen overtog klostrene efter reformationen, spredtes eller forsvandt meget værdifuldt indbo og materiale.

Derimod beretter kirkeregnskaberne fra 1587 fra Ringkøbing om et „sejerværk“ (dvs. tårnur), som sandsynligvis er lige så gammelt som tårnet, og Pontopidan fortæller i sit „Danske Atlas“ fra 1769 om Lemvig, at „i kirkens tårn er et sejerværk og tvende klokker“ begge med kong Christian den Femtes kronede initialer. Lemvigs tårnur fornyedes i 1934. Ringkøbing kirkes ur afløstes i 1866 af et nyt, der kostede 520 rdlr., og det gamle urværk havnede i museet „Mands Samling“ overfor kirken i Assens. For at kunne regulere det gamle sejerværk i Ringkøbing anbragte man i 1728 på en støttepille til kirkens skib mod syd et solur. Endvidere var der – som ved de fleste kirker i amtet – et sandur eller timeglas på prædikestolen. Det var oprindelig klokkeren, som også var „hører“, dvs. lærer, der skulle passe uret og ringe med klokkerne, men omkring 1650 blev klokkerhvervet slået sammen med kordegnestillingen. Den sidste klokker og kordegn i Ringkøbing døde i 1812.

Også den gamle kirke i Holstebro, som blev nedrevet i 1905, havde et tårnur med slagværk, hvis ramme og hjulværk var af smedejern. Det menes at være fremstillet i 1788.

De øvrige kirkeure i amtet har endnu ikke været gjort til genstand for nærmere undersøgelser, men de fleste af dem synes at være fra de sidste hundrede år, f. eks. Struer, Herning, Skjern, Sevel (1876) med klokkespil, Isenvad (1893), Sdr. Borris (1938), Vinderup (1940), Nr. Nissum (1945), Lyhne (1947), Ikast (1948), Ejsing (1955), Borbjerg (1964) med klokkespil, Ny Sogns på Holmsland og Velling.

Af verdenslige tårnure kan nævnes uret i det særprægede porttårn på Nr. Vosborg fra 1790 og det gamle tårnur fra Ausumgaard ved Holstebro fra 1788, som i 1904 blev foræret til urmuseet i Den gamle By i Århus.

Når kirkeurene og urmageriet i det hele taget gjorde sig temmelig sent gældende i Ringkøbing amt, må det sikkert ses i sammenhæng med den kendsgerning, at amtet i lange tider har været blandt de tyndest befolkede og fattigste i det egentlige Danmark. Velstanden kom sent til Vestjylland, bl. a. fordi erhvervene og vejvæsenet her var mindst udviklede og agerjorden gennemgående ret ringe. Hard-

syssels beboere var gennem generationer vænnet til afsavn, nøjsomhed og sparsommelighed. De levede under tarvelige og beskedne vilkår og betragtede i almindelighed ure og klokker som overflødig luksus.

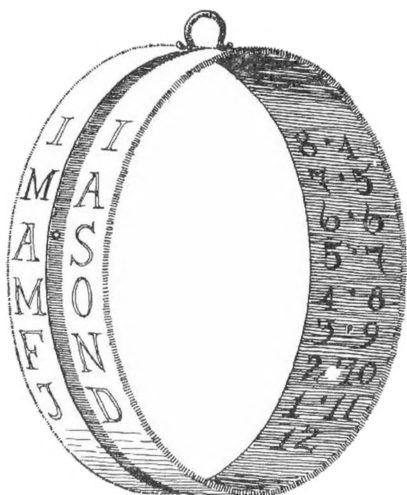
Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen (1843-1929), som gik fra hus til hus og samlede sagn og oplysninger, har skrevet „Sæd og Skik for en Menneskealder siden“, men nævner heri slet ikke ure eller klokker som en del af landboernes bohave. Vi véd dog, at enkelte større bønder, præster og velhavende borgere i købstæderne havde et „klokk'hus“ (standur) eller en anden „Slåkklokk“ i den pæne stue på den tid. Lommeure var ligeledes sjældne, og havde man et, var det næsten altid engelsk. Nogen håndværksmæssig fremstilling af lommeure har næppe fundet sted i amtet, når der ses bort fra svendestykker.

Studerer man skifter ved dødsboer o. lign. fra Ringkøbing amt, er benævnelse ofte uklare, når det drejer sig om ure. Et „stueur“ siger f. eks. ikke ret meget. Således nævnes i 1829 „1 Stueuhr i Fouteral til 6 Rdlr.“ og i 1839 „1 Sølvommeur med Kapsel og Signet til 7 Rdlr.“, men der nævnes sjældent datering eller signering. Om den berygtede kvaksalver, desertør og tyv Laust Glavind (1808-91), der huserede i hele Vestjylland, fortælles, at han flottede sig med et svært guldur til 700 daler. Uret slog både kvarter-, halv- og heltimeslag og var lænket til vestelommen med tunge guldkæder.

Blandt de talrige bissekræmmere, der kom rundt til gårdene og landsbyerne til hest og til fods, var der også enkelte, som tilbød ure, men afsætningen af disse statussymboler har nok ikke været ret stor.

Hvordan målte man da tiden i Vestjylland?

Man beregnede simpelthen dagens inddeling af solens stilling på himlen, så at arbejds- og spisetider kunne skifte med passende mellemrum. I klart vejr tog man mål af solens stilling til visse punkter ude i terrænet og af solstrålers og skyggers retning inde under husets lyrehul og ved mærker, skåret i vindueskarmerne. En af årsagerne til, at man i Vestjylland byggede solret (øst-vest) var netop, at man så kunne bruge skyggen som tidsmålere. Hver egn, hver gård havde sit solemærke i synskredsen: når solen stod over det, spiste man davre, mel'mad, unden, nadver eller man malkede, røgtede eller foretog de regelmæssige donter, der hørte med til dagliglivet. Vore forfædre var i det hele taget mere forbundet med den evigt skiftende bevægelse i naturen. De havde en bestemt indbygget rytme i sig. Vind og vejr var noget, alle var optaget af, og man havde utvivlsomt en finere følelse af nuancer i vejret og bevidsthed om, hvad de betød, end det er tilfældet med nutidsmennesker. De fleste bar – i overført betydning – et ur i sig selv, eller man lod hanen bestemme, hvornår man skulle stå op, og hønsene om, hvornår man skulle gå til ro. Man tog naturen og dens tegn til hjælp: dyrene, planterne, tidevandet, månen og dens faser, stjernerne, men især solen. Himmellegemernes stilling tolkedes i første række af søfolk og fiskere, men også af bønder og hyrdedrenge. H. P. Hansen, Herning, fortæller i „Hyrdeliv på Heden“.

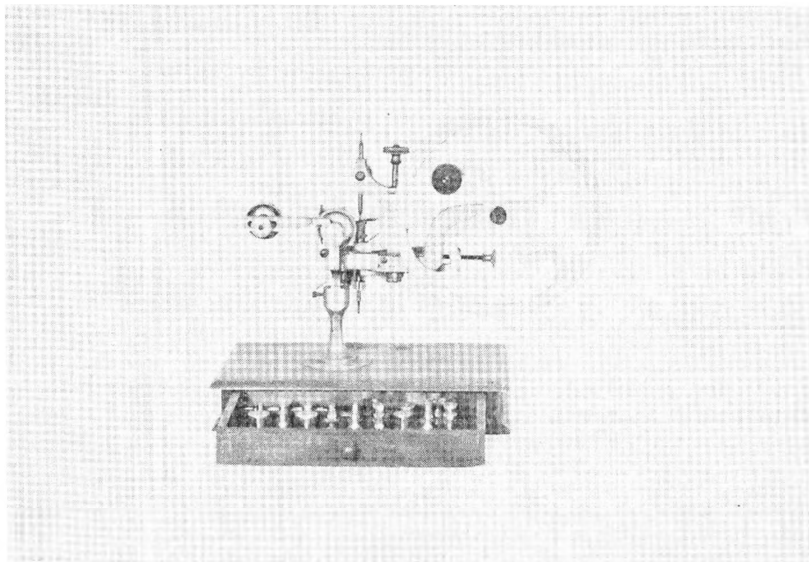

Solring, ca. 10 cm. i tværmål. Brugtes som tidsmåler, især af hyrdedrengene i Vestjylland. -Tegnet af I. P. Junggreen Have.

at adskillige drenge havde en solring, dvs. en flad messingring med bogstaverne for de forskellige måneder, en smal sprække i midten, dog kun i ringens halvdel, og en løs jernring med et lille hul i. Denne ring lå i midten af messingringen og kunne indstilles efter de forskellige måneder. Når ringen hængte lodret og solen skinnede gennem det nævnte hul, faldt lyset ind på et tal på ringens inderside, og der kunne man se, hvad klokken var. Disse solringe kunne købes på egnens markeder. Eller hyrderne stak en kæp i jorden og afmærkede skyggen. Var det nær solnedgang, strakte man en arm ud og målte, hvor mange håndsbredder solen endnu manglede i at nå jorden; thi lige så mange timer var det til aften. Hver af de lange fingre svarede nogenlunde til et kvarter. Ved de fleste kirker anbragte man efter ca. 1750 solure på gavlene, også ved flere herregårde. Således befinder der sig f. eks. på Herning Museum et solur fra Skibbild, der er helt fra 1630.

Solens varierende deklination og den varierende skyggelængde, afhængig både af solens højde på himlen til de forskellige årstider og breddegrader, var blandt de forhold, som satte en grænse for solures og solringes nøjagtighed, men endnu i 1800-årene benyttedes de på landet.

Tidsmålingens historie er i høj grad forbundet med de forskellige tidsperioders astronomiske kundskaber. Således er f. eks. den idag gældende tælling af døgnets timer fra 0-24 hentet fra astronomerne. Ringkøbing amts bidrag til rækken af astronomer er *Christen Sørensen Longomontanus* (1562-1647), født i Lomborg ved Lemvig. Han blev Tyge Brahes dygtigste elev og bedste støtte og indrettede

Fræsemaskine beregnet til fremstilling af tandhjul. Dette hånddrevne eksemplar har sidst været anvendt i Vestervig i Tby. Maskinens mål er 32 x 27 cm.

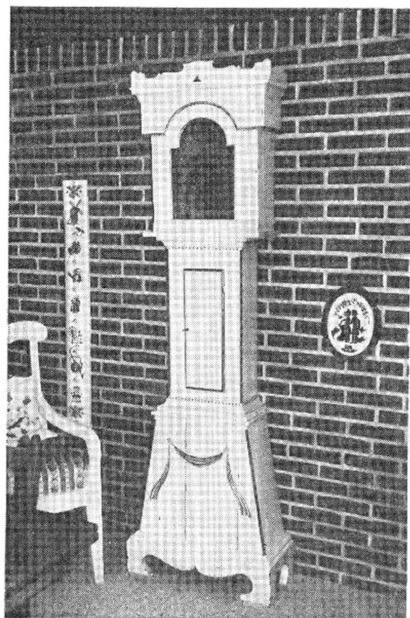
observatoriet på Rundetårn, skrev værket „Astronomia Danica“ (1622) og endte som professor i astronomi og matematik ved Københavns Universitet. Når han nævnes her, skyldes det, at han som sin mester ved observationerne benyttede sig af præcise instrumenter, bl. a. fire hjulure, som viste minutterne og sekunderne og af hvilke altid mindst to ure var i brug. Det største ur, som Tyge Brahe benyttede, havde han været med til at konstruere; det havde kun tre hjul, af hvilke det største var af messing. Det målte næsten 1 meter i diameter og havde 1200 tænder. Det kan i denne forbindelse også nævnes, at sognepræsten i Nøvling og Sinding sogne, *Andreas Søborg* (1760–1817), havde været observator på Rundetårn og i sin fritid konstruerede ure.

Det er egentlig først med industrialiseringen og de dermed forbundne ændrede ydre vilkår for befolkningen og samfærdsmidlernes stærke udvikling i midten af 1800-årene, som skaber et behov for præcis tidsmåling. Arbejdet på værksteder og fabrikker skulle begynde og slutte til bestemte klokkeslæt, mælken til andelsmejeriet skulle være leveret inden en vis tidsfrist, butikker åbnede og lukkede på bestemte tidspunkter, jernbaner, dampere og færger havde faste ankomster og afgange osv. I Ringkøbing amt mærkedes denne udvikling, da en tværbane fra

Langå over Skive til Struer åbnedes i 1865, året efter videreførtes banen til Holstebro. Og da den vestjyske længdebane efter åbningen af Esbjerg havn kom igang 1875 på strækningen Ringkøbing-Ulfborg-Vemb-Holstebro. Omtrent samtidig begyndte man at forbedre vejene, og stationsbyen blev et fænomen i Vestjylland, som snart blev sæde for nye initiativer, samtidig med, at de udgjorde en sund konkurrence for købstæderne. Siden Erik af Pommerns dage havde handel og håndværk været henvist til købstæderne med undtagelse af de ganske få håndværksfag, hvis tilstedeværelse på landet ansås for påkrævet til dækning af bøndernes nødtørftigste behov for håndværksarbejde: tækkemand, hjulmager, grovsmed, træskomager og bondeskrædder. Alligevel finder vi hist og her i Ringkøbing amt enkelte urmagere fra omkring 1790, som driver erhvervet som bierhverv med eller uden myndighedernes koncession eller som teknisk interesserede amatører og husflidsfolk. Også fremskridtsvenlige bønder og husmænd, som havde lyst til at eksperimentere med mekanik, fremstillede forskellige slags ure i deres knappe fritid. Men oftest skete det uden myndighedernes viden og godkendelse. Endnu ved folketællingerne 1845 og 1855 var urmagerhåndværket hovedsagelig henvist til købstæderne Lemvig, Holstebro og Ringkøbing. (Herning blev jo først købstad 1913, Struer 1917 og Skjern 1958). I Bølling, Ginding og Hammerum herreder var der ved ft. 1855 ingen officielt opført som urmagere, men med den langsomt stigende velstand voksede bøndernes behov for håndværksarbejde og med loven om næringsfrihed i 1857 ophævedes lavene, og enhver kunne nu frit vælge det erhverv, han ønskede og nedsætte sig, hvor han ville i by og på land. Urmageriet i byerne var ofte forbundet med guldsmedefaget, senere optikerfaget, men det kunne også kombineres med handel med cykler, symaskiner og lign. eller med detailhandel. På landet var det oftere knyttet til et mindre landbrug, eller urmageren var samtidig gørtler, kobbersmed, tinstøber, biavler, glarmester og klejnsmed – kort sagt lidt af en tusindkunstner. En enkelt urmager i amtet endte som tandtekniker. En del urmagere solgte deres ure på markederne i Lund ved Herning, Lemvig, Struer, Ringkøbing, Bækmarksbro, Vinderup, Videbæk og Tarm.

De urmagere, som ville være faglærte med alle de fordele, det indebar, måtte stå i lære 4–5 år efter forudsætningerne. Nogle gik på vandring efter læreårene for at lære nyt, og Tyskland, Østrig og Schweiz, hvor håndværket havde en højere standard end i Danmark, var de foretrukne lande. Men nogle nøjedes med „at gå på valsen“ i hjemlandet. Ofte kneb det med at få arbejde og man måtte hutle sig frem. Således måtte urmagersvend Hans Nielsen fra København på sin vandring i Jylland optages under fattigvæsenet i Ringkøbing, hvor han døde 1835, 32 år gl. Indtil 1755, da Kjøbenhavns Uhrmagerlaug stiftedes som det første og eneste i Danmark, stod urmagerne i smedenes lav, hvis de da i det hele taget ønskede at være organiseret. Det hænger naturligvis sammen med, at de første urmagere var klejnsmede og hovedsagelig arbejdede med jerndele.

*Ur i typisk „Thyholmkasse“ med guirlanden
ophængt i to punkter. Uret er fremstillet
af Niels Heede, født i Skaarhede i Vang sogn,
Thy, og det er sikkert fra denne lokalitet,
han har antaget navnet Heede.*

Ser vi bort fra købstæderne i Ringkøbing amt, som til 1857 havde eneret på handel og håndværk, markerer der sig fire områder i amtet, hvor urmageriet gjorde sig særlig gældende: *Thyholm* (som dog først blev indlemmet i Ringkøbing amt 1970), *Idum*, *Ulfborg* og *Skjern*. Tanken om en vis forbindelse med den hermhutiske vækkelsesbevægelse i disse egne og brødremenigheden i Christiansfeld, hvorfra bevægelsen udgik, er ret nærliggende, men ikke efterprøvet. Til trossamfundet i Christiansfeld mellem Haderslev og Kolding, grundlagt i 1773, var der bl. a. knyttet industriel fremstilling af ure, og en del af de såkaldte „emis-særer“ eller udsendinge fra brødremenigheden var netop urmagere.

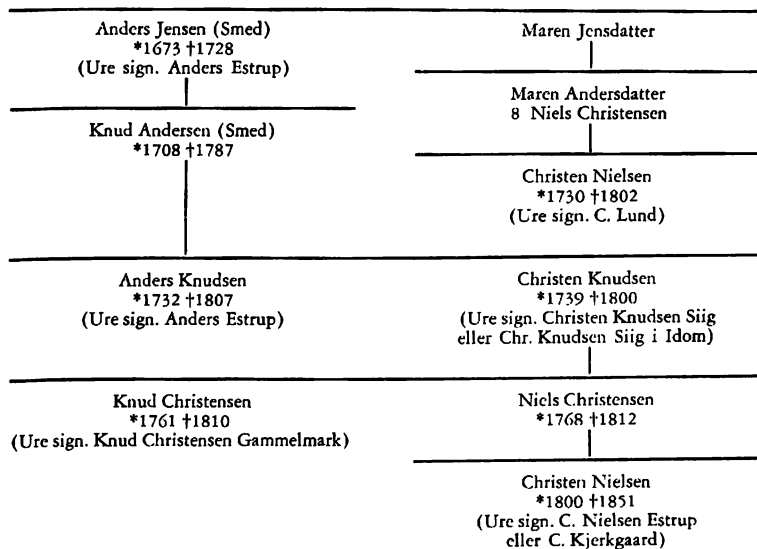
Thyholm-urmagernes kasser var gennemgående højere end urmagernes syd for Limfjorden, og karakteristisk for dem er det, at guirlanden på kassen er „hængt op“ på to punkter, hvor de på de fleste bornholmere er „hængt op“ på tre punkter.

I Idum er det hovedsagelig en enkelt slægt, hvis stamfader hed Anders Jensen Smed og var smed og urmager samtidig.

Idum-urmagernes familieforbindelse:

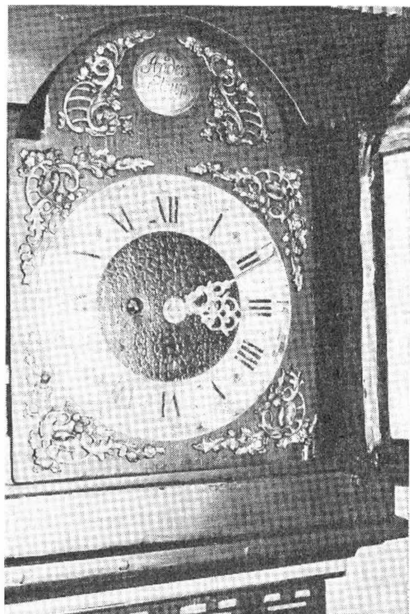
Jens Nielsen Smed * 1645 † 1729 i Nagstrup, Idum sogn

∞ 1672 med Ane Andersdatter Smed † 1709

Idum-urene har deres egne afklarede form for skønhed. De er enkle, solide og funktionalistiske. Anders Jensen brugte støbte hjørneornamenter (spandriller), og desuden har han benyttet et særligt materiale til at smøre på selve pladen, hvorpå talkrans og spandriller sidder, så dette krakelerede, og det gnistrer når lyset skinner på det. Det er sort som de gamle pailletter. Det samme materiale har hans tipoldebarn, Christen Nielsen Kjerkggaard brugt til et ur, som nu står på en gård i Fousing ved Struer. Af Christen Knudsens standure kendes kun eksemplarer med messingornamentering. Christen Knudsen og Christen Nielsen har begge lavet ure med vippende engle. Begge har fremstillet standure med skiver til to sider, så de kunne aflæses i to sammenstødende stuer. Et af disse befinder sig på Herning Museum og har rækkeslagværk. Den fineste af skiverne er med time- og minutviser, tin-talkrans og guldbroncerede sirater. Øverst på skiven er en tinmedaillon med signaturen Christen Knudsen-Siig. Mellem talkransen og medaillonen er der udskåret en revne, hvorigennem går en forbindelse fra hagen. Forbindelsen bærer en figur, som skal forestille øverste halvdel af en løve. Figuren bevæger sig frem og tilbage i takt med hagen foran medaillonen. Den anden skive er rund, hvidmalet med romertal og kvarterinddeling. Det er en såkaldt „jen-

Ur fremstillet af Anders Jensen Smed, født 1673 i Nagstrup i Idum sogn. Uret er et 1-døgns standur med slagværk, signeret „Anders Estrup 1723“. Urmageren har taget navn efter Estrup Østergaard, hvor han døde 1728. Anders Jensen Smed blev stamfader til 5 generationer af urmagere, der fremstillede fortræffelige ure, hvoraf der endnu findes mange i amtet. Det viste eksemplar med den typiske krakelerede urskrive findes i privat eje i Videbæk.

peger“, dvs. med kun én viser. Uret er fremstillet 1787 og har tilhørt digteren Steen Steensen Blicher (1782-1848). Det mindede ham om tiden både i Torning-Lysgaard og Spentrup.

I Ulfborg-området har der siden ca. 1800 virket over en snes mere eller mindre habile urmagere, hvoraf især Knud Skodborg og Husted'erne må fremhæves for godt håndlag og sans for gode proportioner.

Skjern fik sin første urmager med Christen Kyndesen Berg i 1805, og her er siden oparbejdet en god faglig tradition.

Alt i alt må der ud fra en nøgtern og realistisk betragtning siges, at de gamle urmagere i amtet nok præsterede solidt og godt arbejde, men uden at nå op til en samtidig engelsk eller hollandsk standard. Det, at urmagerne skulle tage tilbørligt hensyn til kundernes jævne stand og økonomiske formåen, smag og ønsker, har sikkert sat visse grænser for deres håndværksmæssige og kunstneriske udfoldelse. De bedste eksemplarer af deres ure er dog udtryk for god almuekunst og respektabel håndværksmæssig kvalitet.

Af indskrifter på urene, som vi møder flere gange i amtet, skal citeres:

„Klocken Minder,

Tiden rinder.

Vi vort Lif ved Døden vinder“.

(Urskive mrkt. CWB, 1822, Holstebro Museum).

„Jeg picker, slaar og viser

Dig hvor Tiden den gaar hastelig.

O Menneske, paa Døden tænk,

at han Dig snaarlig vil hente“.

(Usigneret ur, 1764, Ringkøbing Museum).

„Hør, jeg tikker og paaminder:

Naadens Tid du ej forsøm!

Tiden hastelig bortrinder

lige som den stride Strøm“.

(Forfattet af Henrik Pedersen Kokborg, f. 1819 i Borbjerg).

Indskriften findes på flere ure i privat eje.

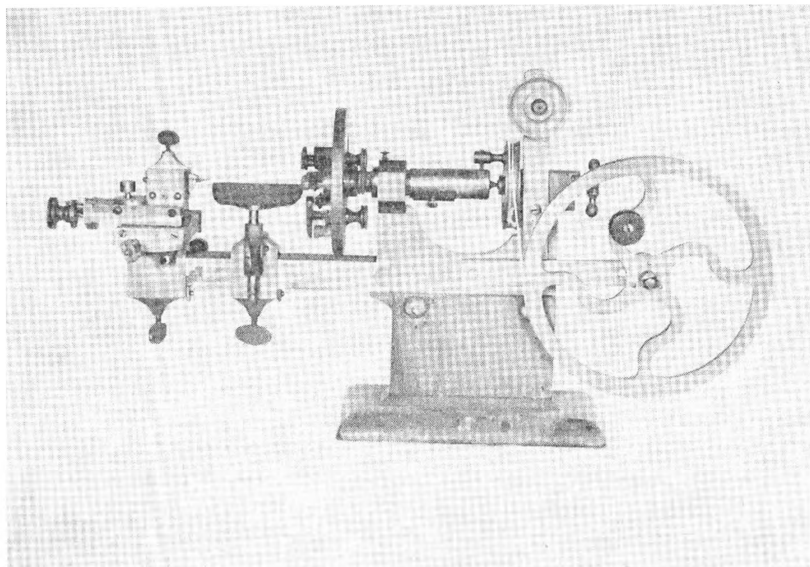
Med industrialiseringen, trafiknettets udbygning og samfærdselsmidlernes vækst i midten af 1800-årene fik alle erhverv og ikke mindst urmageriet bedre chancer. Medens urmagerne hidtil havde fremstillet individuelle produkter, hyppigst på bestilling og for et lokalt marked, bliver ure nu massefremstillet i standardtyper for et verdensmarked i USA, Tyskland og – for mindre ures vedkommende – Schweiz, hvor urmageriet havde oparbejdet en faglig tradition siden 1680.

Med den stigende velstand blev der et voksende antal af købere og kunder, som skulle have deres ure repareret, rensat, afprøvet eller justeret. Urmagerhåndværket blev altså et udpræget servicefag kombineret med hovedsagelig salg af importerede ure.

Før 2. verdenskrig regnede man med, at en urmager skulle have ca. 1500 kunder for at kunne drive sit håndværk og sin omsætning med nogenlunde rimelig udbytte. I 1934 var der således 4 urmagere til godt 4000 indbyggere i Ringkøbing, og forholdet var ikke meget bedre i den øvrige del af amtet. Efter krigen blev vilkårene efterhånden noget bedre, skønt konkurrencen inden for urmageriet altid har været skarp.

Urmageriets geografiske udbredelse

Oversigten, der ikke gør krav på fuldkommenhed, nævner så vidt muligt mestrene i kronologisk orden. Mestrene, som er født efter 1860, er ikke medtaget i navnelisten side 109 af pladshensyn, medmindre det er dokumenteret, at de har fremstillet ure håndværksmæssigt.

Plandrejebænk brugt af urmagere til fremstilling af bl. a. talkrans til standure og lågkapsler til lommeure. Sidst anvendt i Vestervig i Thy. Maskinens mål er 61 x 31 cm.

Arnborg: Niels Knudsen Kragelund.

Aulum: Peder Chr. Laursen.

Borbjerg: Malthe Malthersen, Jens Kokborg (Dom-Jens), Henrik Kokborg.

Borris: Niels Eskesen, Peder Chr. Holm.

Bøvlingbjerg: Peder Chr. Jepsen, Jacob Erlandsen.

Fabjerg: Christen Kyndesen Berg, Bent Mathias Laursen.

Fousing: Christen Nielsen Kjerkgård.

Gudum: Christen Horslund Buch, Chr. Gudum Trabjerg.

Hee: William Bernstorff Thomsen.

Herning: Niels Amtrup Nielsen, Jens Christensen Østergaard, Christen Pedersen, Thomas P. Christensen, Christen Christensen Ormstrup, Jeppe Ørgaard Nicolaisen, Tobias Wilh. Lind.

Hjerm: Søren Jakobsen.

Holstebro: Jeppe Cappel, Mette Margrethe Twistmann, Jeppe Graversen Alrum, Ole Tønder Schiøtz, Peder Jensen Østergaard, Jens Madsen Boghuus, Jens Chr. Jensen Skou, Niels Jørgen Hansen, Johan Peter Præstmark, Peder Sørensen Præstmark, Frederik Carl Smidt, Mathias Lind, Jens Chr. Møl-

bjerg Nielsen, Andreas Chr. Schiærn, Mathias Simonsen, Jens Laursen, Peder Christensen Halgaard, Niels Jørgen Melgaard. Jens Hørmann, Jens Kristian Skov.

Hove: Christen Nørholm.

Hover: Svend Christensen Ormstrup, Thomas Chr. Svenningsen Yde.

Idum: Anders Jensen Smed, Knud Andersen Smed, Christen Nielsen Lund, S. Lund, Anders Knudsen Smed, Christen Knudsen Smed, Knud Christensen, Niels Knudsen Christensen, Christen Nielsen Kjerkgård.

Lemvig: Mads Maltesen Østers, Jeppe Cappel, Fedder Højer Lillelund, William Bernstorff Thomsen, Hans Andreas Lillelund, Peder Nielsen Kastberg, Carl Vilh. Lund, Peder Nielsen, Hans Chr. From Stilling.

Måbjerg: Markus Sørensen.

Naur: Pouel Martinus Pedersen Gaesager.

Nr. Nissum: Jens Gundersen, Christen Pedersen Hvistendal.

Ramme: Jens Ole Christensen.

Ringkøbing: Erik Davidsen Klokke, Johan Nicolai Hornemann, Niels Peder Pedersen Stougaard, Claus Hinrich Rahn, Chr. Høj Husted, Hans Orlof Thomsen, Christen Høj, Carl August Sindahl, Peder Chr. Holm, Jens Thomsen, Niels Chr. Carlsen, Harald Emil Petersen, Karl Kr. Gravesen, Jacob Rindom Høj, Jens Chr. Closter, Laust Chr. Andersen.

Ryde: Poul Maltesen.

Skjern: Chr. Kyndesen Berg, Anton Nielsen, Gunder Thomassen, Mads Christensen.

Struer: Simon Sørensen, Jens Lund Sørensen, Anders Jensen, Jens Bentzen.

Sunds: Ole Mortensen.

Tarm: Chr. Christensen Ormstrup.

Thyholm: (Indlemmet i Ringkøbing amt 1970. Sognene Lyngs, Hvidbjerg, Søndbjerg, Odby og Jegindø). Niels Jensen Heede, Søren Sørensen, Ludvig Pretzmann, Niels Chr. Andersen Knarbjerg, Michel Hellerød Jensen, Anders Heede, Johs. Christensen Bundgaard, Chr. Fumsgaard Pedersen, Chr. Sørensen.

Ulfborg: Knud Pedersen Skodborg, Christen Larsen, Anders Ulfkjær, Knud Husted, Niels Husted, Anders Husted, Iver Christensen, Niels Bentsen, Peder Bennedsen, Mads Pedersen, Niels Pedersen, Niels Chr. Christensen, Jensenius Chr. Sand.

Vandborg: Josef Ørnskov.

Vejrum: Christen Pedersen Refning.

Vildbjerg: Ole Birkmose Kristensen,

Vind: Peder Christensen Toft, Laurits Lauritsen Løvhus.

Vinderup: Jens Erlandsen.

Vinding: Niels Just Pedersen, Hans Lauesen Faanager.

NAVNELISTE

Listen omfatter alle kendte mestre født til og med 1860, samt enkelte mestre født efter 1860, som selv har fremstillet ure. Stavningen af navnet kan variere.

Forkortelser: s. a. = søn af, g. = gift, bsk. = borgerskab, bev. = bevilling, kc. = koncession, ft. = folketælling. Endvidere er brugt alm. kendte forkortelser.

Alrum, Jeppe Graversen, f. 3.-8. 1788 i Stadil, død 20.-7. 1868 i Holstebro, s. a. Gravers Christensen og Inger Kjerstine Jeppesdatter. Eksamen som lærer fra Borris præstegårdsskole. 1813 (Meget duelig), g. i Holstebro 13.-8. 1816 m. Severine Møller, som døde 10.-1. 1874, d. a. farver og kirkevæрге Søren Møller og Sidsel Borgen. Bsk. som urmager i Holstebro 19.-9. 1815. Lærer i Holstebro 1816-20, derefter farver, trykker og urmager samt retsvidne.

Andersen, Laust Christian, f. 21.-7. 1867 i Esp Mølle, Thorsted, død i maj 1939 i Ringkøbing, s. a. møller Thue Andersen og Margrethe Christensen, g. i Ringkøbing 1.-3. 1895 m. Caroline Jensen, f. 1875 i Nr. Omme. Bsk. 1892 i Ringkøbing, Vester Strandgade 6. Har fremstillet tårnure, jernbaneure, standure m. evighedskalender og kompensationspendul. Fik sølvmedalje og diplomer. Fremstillet et 8-døgns standur med sekund-, minut-, timeviser, dag-, måned- og månefaseangivelser til Ringkøbing Haandværkerforening 1929. Det har kvarttimestlag, klokkespil, messingskive med forsølvet talskive, kasse af eg. Højde 2,45 m. Skænket af en række håndværksmestre. Indskrift: „Klokken minder, Tiden rinder, vi vort Liv ved Døden vinder“. Standur på Herning Museum, dateret 1896 m. måned-, uge-, dato- og sekundviser, månefase, 5-delt pendul. Andersen købte 1910 hjuldamperen „Prins Hamlet“ på 123 tons m. plads til 350 passagerer til rutefart mellem Ringkøbing og Nr. Lyngvig, Hvide Sande og Nymdegab, fik spiritusbevilling til restauration ombord 1915.

Bennedsen, Peder, formentlig fra Ulfborg. Et et-døgns standur sign. Peder Bennedsen, 1848, i privat eje i Ulfborg.

Bentsen (Bendthsen), Niels, døbt 22.-4. 1804 i Ulfborg, død 12.-8. 1856 s. st., s. a. Bendth Nielsen Smed og Maren Pedersdatter. Urmager i Nyborghus, Ulfborg, død som fattiglem og ungkarl.

Bentzen (Bendsen), Jens, født 6.-1. 1852 i Resen, død 20.-3. 1888 i Gimsing, s. a. gdr. Bendt Poulsen og Ane Cathrine Andersdatter. Grl. en urmagerforretning i Struer omkring 1873. 1885 blev forretning overtaget af Simon Sørensen, som begyndte i Vestergade 1 og flyttede 1909 til Østergade 12. Forretning overtaget 1903 af H. E. Jensen. Bentzen fik bev. som urmager i Hvidbjerg, Thyholm 1887.

Berg, Christen Kyndesen, døbt 2.-12. 1770 i Fabjerg, død 13.-3. 1838 i Skjern, s. a. Kynde Skrædder og hustru, g. m. Birgitte Pedersdatter. Urmager i Fabjerg, ft. 1801, urm. og husmand i Skjern 1805-38.

Birkmose (se under Kristensen, Ole Birkmose).

Boghuus (Bøybus), Jens Madsen, døbt 16.-12. 1787 i Sahl, død 12.-6. 1865 i Holstebro, s. a. Jens Buskov og Kirsten Jensdatter, g. m. Ellen Cathrine Buch fra Snebjerg. Bsk. som urmager i Holstebro 1838, bev. som værtshusholder 1840. Indehaver af Sct. Helena-medaljen.

Buch, Christen Horslund, født 1813, var ved ft. 1834 urmager i Gudum. Ugift.

Bundgaard, Jens. „Jens Bundgaard købte 1868 matr. nr. 3 Sønderbirkild (ved Struer) sammen med sin hustru Elisabeth, der var fra Vestervig i Thy. Han havde før en lille ejendom i Hjerm, hvormed han byttede, men landbruget interesserede ham ikke så meget, så han fik kun lidt ud af det og lod for det meste børnene passe bedriften. Men Jens Bundgaard besad et stort håndværkersnilde. Han havde i sin ungdom lært snedkerhåndværket, men kunne bl. a. også selv lave trætøjet til en vogn og beslå den. Han var også urmager og lavede stueure. Lommeure kunne han også arbejde med . . . “. Jens Bundgaard havde Sønderbirkild til 1885, da han afstod den til en søn“. (Peder Christensen: „Ølby, Asp og Fousing Sogne“, s. 184-89). Der kendes ingen ure af ham.

Bundgaard, Johannes Christensen, født 1823 i Hvidbjerg, død 19.-2. 1864. Husmand og urmager i Søndbjerg. Et 1-døgns standur, sign. J. Bundgaard, Søndbjerg, findes i privat eje i Uglev pr. Hvidbjerg.

Cappel (Kappel), Jeppe Peiter Olufsen, født 1739 i Lemvig, død 5.-4. 1775 i Holstebro, konf. i Lemvig 1755. I lære i Holstebro som guldsmed ved Joachim Weller. Købte en gård i Holstebro, hvor han indrettede en krambod. Virkede også som urmager og guldsmed.

Carlsen, Niels Christian, født 3.-8. 1844 i Tvis, død 27.-1. 1875 i Ringkøbing, s. a. landmand Carl Ring Harde og hustru, g. i Ulfborg 30.-3. 1869 m. Jensine Jensen, Rindum, som efter at hun blev enke giftede sig med urmager Closter, Ringkøbing. Bsk. 3.-5. 1867 i Ringkøbing. Enken førte forretn. videre efter mandens død.

Christensen, Frederik, født ca. 1830 i Ikast. Svend hos urm. Amtrup Nielsen, i Herning. Selvstændig 1862.

Christensen, Iver. Et 1-døgnsur, sign. Iver Christensen, 1793 i privat eje i Ulfborg. Uret har nogle særprægede hjørneornamenter med kong Christian 7.s spejlmonogram.

Christensen, Jens Ole Andreas, gift med Ane Marie Kjeldahl. Urmager i Ramme – 1906.

Christensen, Knud, født 1761 i Idum, død 8.-9. 1810 s. st., s. a. husmand og urmager Christen Knudsen og Mette Nielsdatter, g. m. Else Truelsdatter. Husmand og urmager i Idum. Et 1-døgns standur sign. Knud Christensen, Gammelmark, 1810, i privat eje i Ulfborg.

Christensen, Mads, født 27.-4. 1871 i Ringkøbing, død 1939 i Skjern, s. a. træhandler og tøffelmager Thomas Christensen og Karen Nielsen, g. m. Maren Pedersen. Lærte hos Jacob Høy, Ringkøbing. Fremstillede et standur som svendestykke 1888. Svend i Nyborg, Vejle og København. Etabl. sig som urmager i Skjern 1.-5. 1894. Søn: Thomas Peter Christensen, førte forretn. videre.

Christensen, Niels Christian, født 11.-5. 1848 i Gettrup, Thy, s. a. indsidder Christen Andersen og Maria Christiansdatter af Kobberø, g. i Ulfborg 15.-9. 1876 m. Ane Johanne Thomsen. Urmager i Ulfborg.

Christensen, Niels Knudsen, døbt 8.-5. 1768 i Sig, Idum sogn, død 31.-3. 1812 s. st., s. a. Knud Smed og Ane Clemmensdatter, g. 4.-1. 1799 m. Mette Hansdatter af Idum. Smed og urmager i Sig. Flyttede 1800 ind i Estrup Østergaard, som han forpagtede af sin farbror, Anders Knudsen.

Christensen, Thomas Peter, født. 7.-7. 1855 i Tjørring, død 18.-10. 1931 i Herning, s. a. gdr. Christen Thomsen og Mette Bolette Pedersen, g. m. Anne Marie Hansen. Urmager i Nørugaards Allé 4, Herning.

Closter (Kloster), Jens Christian Andersen, født. 22.-8. 1858 i Løgumkloster, død 20.-7. 1933 i Ringkøbing, s. a. smed Andreas Hansen Andersen og Anna Christine Schmidt, g. 1. i Ringkøbing 10.-9. 1889 m. Jensine Jensen, Rindum, enke efter urm. Carlsen, g. 2. gang m. Frederikke Antonia Tang Kristensen, d. a. folkemindeforskeren, lærer Evald Tang Kristensen (1843–1929). Bsk. som urm. i Ringkøbing 1888, som instrumentmager 1892 og som guldsmed 1894. Foto af ham på Ringkøbing Museum, som han har foræret 1 ankerværk i sølvkasse med sølvskive, forskellige urdele og urmagerværktøj.

Erlandsen, Jacob Johan Georg Møller, født 22.-8. 1856 i Sahl, død 1.-7. 1921 i Lemvig, begr. i Bøvling, g. m. Mette Marie Christensen. Urmager og guldsmed i Bøvlingbjerg.

Erlandsen, Jens, født 10.-9. 1850 i Struer, død 1.-11. 1912 i Vinderup, Sahl, s. a. rebslager Peder Berg Erlandsen og hustru Ane Johanne, g. m. Madsine Nielsen. Etabl. sig som den første urmager i Vinderup 1887 og havde værksted med butik ved siden af kroen. Senere byggede han ved hovedgaden. 1906 også guldsmed. Søn: P. Erlandsen, død 1975.

Eskesen, Niels, født 17.-4. 1855 i Debelmose, Borris sogn, død 14.-9. 1924 i Dalager, Borris, s. a. husmand Eske Hansen og Mette Johanne Christensen. Ugift. Etabl. sig som urmager i Borris 2.-8. 1880.

Estrup (se Knudsen el. Smed).

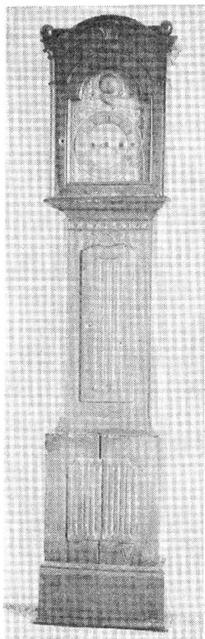
Faarager (evt. Faanager), Hans Lauesen. Født 1743, g. m. Maren Nielsdatter. Ved ft. 1787 urmager og selvejerhusmand i Vinding. Standur på Ringkøbing Museum sign. Hans Lausen Faarager el. Faanager, dat 1802. Uret har 2 visere, værket i en grov, brunmalet kasse. Standur på Herning Museum (meget defekt).

Gaesager (Goesager), Pouel Martinus Pedersen, født 1769 i Skodborg, Gudum s., død 23.-2. 1836 i Naur, s. a. gdr. Peder Skodborg og hustru, g. 1. m. Kirsten Andersdatter, død 1828, g. 2.: 28.-9. 1828 i Naur m. Ane Marie Knudsdatter, død 1829, g. 3.: m: Christine Jensdatter. Husmand og urmager i Gaasagerhus, Sir sogn, senere i Naur. Et indbygget standur i privat eje i Ulfborg, et standur (1-døgns) med slagværk i privat eje i Vanløse, standur i studereværelset i Johannes Buchholtz's Hus i Struer, dat. 1800 i blåmalet fyrretræskasse, ingen ornamentter, gyngende engel, messinglod, 2 visere, 1-døgns standur sign. Pouel Martinus Pedersen Gaesager, dat. 1800 i Resenstad v. Struer, 1-døgns standur, dat. 1811 i privat eje i Gudum (har skiver til 2 sider), på en tinplade et vers: „Giv Agt paa mig / jeg viser Dig / hvor hastigt Tiden rinder / Kom det i Hu / Se til at Du / til Nytte Tiden vender“. Standur dat. 1835 i privat eje i Gudum.

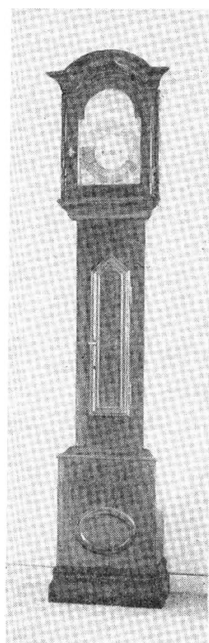
Gravesen, Karl Kristian, født i Ringkøbing, s. a. organist og sadelmager Hans Gravesen, g. m. Johanne Frederikke Gottliebfiine Friis. Bsk. som urmager i Ringkøbing, Østergade 24, 1875. Blev senere tandtekniker og tandlæge.

Gundersen, Jens, født 11.-11. 1853 i Hvidbjerg, Thyholm, s. a. husmand og tømrer Gunder Jensen og Else Kristensdatter, g. i Lemvig 29.-4. 1876 m. Ane Kirstine Jensen. Urmager i Nørre Nissum.

Halgaard, Peder Christensen, fra Tvis. Fremstiller i 1845 et sølvur. Urmager i Holstebro.

1-døgns standur med slagværk og to klokker fremstillet af Pouel Martinus Pedersen Gaesager, dateres år 1800. Urskiven er af træ med tinsalkrans og har en engel, der berører sig frem og tilbage. Privat eje i Resen ved Struer.

1-døgns standur med slagværk fremstillet af „Niels Husted“. Urskiven er af metal med tinsalkrans. Privat eje på gård i Bur.

Hansen, Niels Jørgen, født 13.-9. 1848 i Vejle, død 18.-3 1900 i Holstebro, s. a. retsskriver Hansen og Johanne Charlotte Voigt, g. m. Ane Margrethe Jensen. Bsk. som urmager i Østergade 84, Holstebro, 1876.

Heede, Anders (må ikke forveksles med Anders Christensen Heede, som døde 1784). Hans data er foreløbig ukendte, men et 8-døgns standur, sign. Anders Heede, dat. 1789, findes i privat eje i Resenstad v. Struer, et 8-døgns standur, dat. 1791, i privat eje i Bøvlingbjerg, og et 8-døgns standur, dat. 1806 også i privat eje i Bøvlingbjerg.

Heede, Niels Jensen, født 1794 i Vang sogn, Thy, død i oktober 1862 i Lille Helleris, Søndbjerg sogn, g. 19.-12. 1828 i Søndbjerg m. enken efter Søren Uhrmager i Lille Helleris, Christiane Pedersdatter, g. 2. i Søndbjerg 20.-2. 1852 m. Mette Johanne Pedersdatter af Lille Helleris. Husmand og urmager i Søndbjerg, Thyholm. Et 1-døgns standur sign. Niels Heede i Lille Helleris paa Thyholm, i privat eje i Nr. Nissum, et 1-døgns standur i privat eje i Fabjerg, et 1-døgns standur i privat eje i Barslev, Hvidbjerg.

Niels Jensen Heede fik i 1849 Det kgl. Landhusholdningsselskabs sølvbæger „for den af ham udviste landboflid ved brakfrugters dyrkning i det større“.

Holm, Peder Christian, født 14.-12. 1830 i Varde, død 6.-5. 1915 i Ringkøbing, s. a. betjent Frederik Christian Holm og Christiane Frederikke Heuser, g. 1.: m. Else Marie Magdalene Palmblad, død 1864, g. 2.: i Rindum 25.-4 1866 m. Ane Kirstine Laurentse Bollerup. Urmager i Borris ved ft. 1860. Etabl. sig som urmager i Ringkøbing 1863 og flyttede 1890 til Vejen.

Hornemann, Johan Nicolai, g. i Horsens 12.-6. 1767 m. Gjertrud Rebecca Høyer. Bsk. som urmager i Ringkøbing 30.-11. 1767.

Husted, Anders, født 26.-5. 1803 i Ringkøbing, død 21.-9. 1867 i Uglkjær Kro, Ulfborg, s. a. købmand Henrik Husted og Lise Brokdorf, g. i Ringkøbing 12.-10. 1827 m. Jesperine Petrine Korsholm, d. a. møllebygger Jens Korsholm i Ringkøbing. Urmager og guldsmed i Ringkøbing ved ft. 1834 og 1840, senere i Ulfborg.

Husted, Christen Høy, døbt 11.-11. 1770 i Ulfborg, død 7.-3. 1823 i Ringkøbing, s. a. Anders Husted og Ane Andersdatter, konf. i Råsted 1785, g. 22.2. 1805 i Ringkøbing m. Kirstine Houmark. Bsk. som urmager i Ringkøbing 1804, var også skibsreder og købmand.

Husted, Knud, fra Ulfborg. Et 1-døgns standur sign. Knud Husted, dat. 1816, i privat eje i Gørding v. Vemb. En Knud Pedersen Husted døde i Ulfborg 20.-1. 1823, 68 år gl.

Husted, Niels, sandsynligvis søn af ovenstående. Husted-slægten er meget udbredt i Ringkøbing amt. Den nævnes 1662, da fæsteren Chr. Nielsen Husted yder 3 ørter byg til herskabet på Nr. Vosborg. Der findes også en Niels Knudsen Husted, født 1790, som sandsynligvis er den Niels Knudsen, der 1812 blev gift m. Kirsten Knudsdatter. Niels Husted fik en søn 1824, som fik navnet Knud Nielsen Husted. Hans søn, f. 1875, Niels Husted, hans søn, f. 1908, Knud Husted, som nu bor i Bækmarksbro. Et standur sign. Niels Husted i privat eje i Varde, dat. 1847. Tre standure med dobbeltskiver, indbygget mellem to stuer i Staby, et af dem sign. Niels Husted, 1848, standure i Staby og Ulfborg kirkeby, et 1-døgnsværk i privat eje i Bur pr. Vemb, standur i privat eje i Vandborg, o. fl.

Hvistendal, Christen Pedersen, født 1859, g. i Nr. Nissum 5.-10. 1883 m. Kirstine Margrethe Rudolf. Urmager i Kongensgaardhus i Nr. Nissum, etabl. i 1882.

Hørmann, Jens Daniel, født 8.-8. 1854 i Mejrup, død 2.-4. 1929 i Holstebro s. a. gdr. Johannes Danielsen Hørmann og Ane Kirstine Jensen, g. i Gimsing 5.-8. 1887 m. Karen Marie Poulsen fra Holstebro. Urmager på Enghavevej 6, Holstebro.

Høy, Christen, født 4.-1. 1809 i Ulfborg, død 27.-6. 1891 i Ringkøbing, s. a. gdr. Anders Korsgaard og Ane Andersdatter, g. i Ringkøbing 16.-6. 1843 m. Jensine Marie Jensen. Bsk. som urmager i Ringkøbing 3.-1. 1839, boede på Torvet.

Høy, Jacob Rindom, født 11.-1. 1849 i Ringkøbing, død 5.-6. 1923 s. st., s. a. urmager Christen Høy og Jensine Marie Jensen. Etabl. sig som urmager i V. Strandgade i Ringkøbing 26.-2. 1874. Var en dygtig urmager og interessant personlighed, som tegnede og fremstillede ure efter udenlandske fagtidsskrifter i god, kunstnerisk udførelse. Høy skildres af en lærling som en dygtig mester til at oplære lærlinge. Han vækkede dem kl. 6 om morgenen. „Vækkeuret“ var en mælkeklokke, der var ophængt i lærlingenes soveværelse ovenpå, og gennem et hul i gulvet kunne Jacob Høy, der havde værelse nedenunder, blive ved med at trække i snoren, til han var sikker på, at der blev tørnet ud. Inden arbejdstiden begyndte, blev lærlingene sendt ud på en spadseretur, eller, om vinteren, på skøjtetur på fjorden, så de kunne være vågne og oplagte, når arbejdstiden begyndte.

Jakobsen, Søren, født 1856, g. i Mejrup 17.-10. 1882 m. Bodil Kirstine Jensen. Urmager i Hjerme.

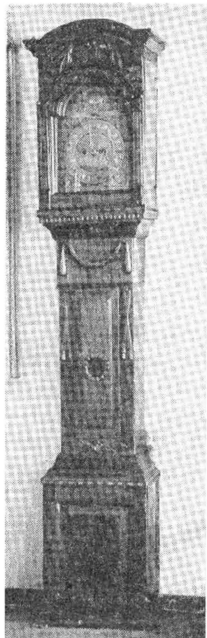
Jensen, Anders, født 10.-7. 1834 i Gimsing, død 26.-9. 1911 i Struer, s. a. husmand Jens Andersen og Anne Cathrine Jensdatter, g. i Gimsing 3.-11. 1864 m. Mette Jensdatter, død 1908. Urmager i Østergade 2, Struer, 1899-1913, forretn. overdraget til Ingvar Sauer.

Jensen, Jens Christian, bsk. som urmager i Holstebro 1840, senere urmager i Rindum. Se også Skou, Jens Chr. Jensen.

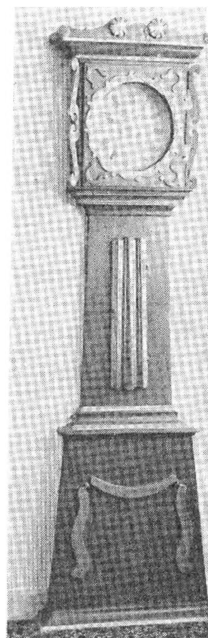
Jensen, Michel Hellerød, fra Hellerød i Sønderbjerg sogn. Et 1-døgns standur sign. Michel Jensen Hellerød, dat. 1792, i privat eje i Hellerød. Uret har nr. 5 og er en „jenpeger“. Et 1-døgns standur, nr. 23, i privat eje i Østerled, Hvidbjerg.

Jepsen, Peder Christian, født 1837, død 18.-4. 1911 i Bøvling, g. m. Mette Petrine Søbjerg fra Humlum. Urmager i Bøvlingbjerg til 1909.

Kappel (se Cappel).

8-døgns standur med slagværk fremstillet af Chr. Nielsen, der var den sidste af de 5 generationer Idum-urmagere. Uret er signeret „C. Kjerkggaard 1829“. Uret har træskive med talkrans af tin og har haft datoviser i midten, altså med tre aksler inden i hinanden. Uret har en engel, der vipper frem og tilbage. Privat eje på gård i Fousing.

8-døgns standur med slagværk fremstillet af „N. C. Knarberg“. Uret er indbygget i væggen, så det kan vise til to sider. Det har træskive med påmalede tal. Uret har også ugedag og dato. Privat eje på gård i Uglev.

Kastberg, Peder Nielsen, født 11.-4. 1834 i Dybe, død 19.-6. 1917 i Lemvig, s. a. gdr. Niels Jensen og Johanne Kirstine Pedersdatter, g. m. Petra Halskov Stilling. Bsk. som urm. i København 1862, i Lemvig 19.-12. 1868.

Kjerkggaard, Christen Nielsen, født 17.-3. 1800 i Estrup, Idum s., død 22.-7. 1851 i Fousing, s. a. Niels Christensen Smed og Mette Hansdatter, g. m. Ann Christensdatter. Husmand, smed og urmager, ejer af stedet Kjerkggaard i Fousing. „Christen Nielsen var klejnsmed, gørtler og urmager, hvad hans forfædre i 4 led havde været før ham, og man kan endnu i flere gårde i Fousing se hans ure forkynde tiden“ (Peder Christensen: „Ølby, Asp og Fousing Sogne, Struer, 1959, s. 209). Han signerede sine ure C. Nielsen Estrup, så længe han boede på Estrup Østergaard. Da han blev gift og flyttede til Kjerkggaard i Fousing, signerede han sine ure C. Kjerkggaard. Et 1-døgns standur, 1824, i privat eje i Idum, et 1-døgns standur, dat. 1828, dobbelt skive, indmuret i privat eje i Skadborg, Fousing, et 8-døgns standur, dat. 1829, i privat eje i Vesterbjerg, Fousing, et 1-døgns standur, dat. 1838, i privat eje i Fousing; dette ur har en vippende engel; et 8-døgns standur, sign. C. Kjerkggaard, dat. 1840 med vippende engel i privat eje i Vejrumstad.

Klokker, Erik Davidsen, død 6.-12. 1715 i Ringkøbing. Han var klokker, kordegn, klejnsmed og urreparatør i Ringkøbing, nævnes første gang 1666. Han efterfulgtes af sin søn, Thomas Eriksen Colding.

Knarbjerg, Niels Christian Andersen, født 16.-6. 1827 i Resen, død 4.-7. 1901 i Hvidbjerg, Thyholm, s. a. gdr. Søren Pedersen Knarbjerg og hustru Maren, g. 1. m. Karen Jensdatter, død 1894, g. 2. m. Kirsten Nørskov Pedersen. Kom 1869 fra Søndbjerg til Helligkilde som urmager. Koncession i Søndbjerg 1869, opsagt 1900. Knarbjerg lavede fortræffelige ure, der kunne (og stadig kan) vise både minut, time, ugedag, dato og måned. Et 8-døgnsur i privat eje i Ydby, Thy, et 1-døgns standur i privat eje i Odby, Thyholm, et 8-døgns standur i privat eje i Uglev, Thyholm; det er indbygget og har to skiver, et 1-døgnsur i privat eje i Hellerød, Thyholm, dat. 1871, nr. 69.

Knudsen, Christen, døbt 3. påskedag 1739 i Idum sogn, død 23.-1. 1800 i Siig, Idum s., s. a. Knud Smed i Estrup, g. m. Mette Nielsdatter. Var ved ft. 1801 husmand og urmager i Siig, Idum s. Standur m. time- og minutviser, tintalkrans og guldbroncerede sirater. Øverst på skiven en tinmedaljon m. sign. Christen Knudsen Siig. Uret befinder sig på Herning Museum, dat. 1787, har tilhørt Steen Steensen Blicher. Se også: *Smed, Christen Knudsen*.

Kokborg, Henrik Pedersen, født 1819 på Kielsmark, Borbjerg s., s. a. husmand Peder Jensen Kokborg og Karen Jespersdatter, g. m. en datter af urmager Malthersen, Trabjerg. Hans farbror, Jens Kokborg, siges at have lavet „klokker“. Det er dog tvivlsomt, om Henrik Kokborg har lavet ure. Derimod er han forfatter af et „klokkevers“. (H. P. Hansen: „Kloge Folk“, bd. 1).

Kokborg, Jens (også kaldet Dom-Jens), fra Neder Kielsmark i Borbjerg. Levede fra ca. 1820-70. Var urmager og „klog mand“.

Kragelund, Niels Knudsen, født 12.-10. 1806 i Rind, død 2.-8. 1894 i Arnborg, s. a. gdr. Knud Nielsen og Maren Sørensdatter, g. 1. m. Maren Nielsdatter, død 1837, g. 2. m. Mette Kjerstine Pedersdatter, død 1845, g. 3. m. Ane Kjerstine Nielsen, død 1880. Ufaglært husflidsmand, som også virkede som urmager. Boede sidst hos sin svigersøn, Peder Øvig Jensen på Gl. Arnborg mark. Et bordur af ham findes på Herning Museum.

Kristensen, Ole Birkemose, født 17.-4. 1849 i Timring, død 4.-12. 1916 i Vildbjerg, s. a. gdr. Christen Olesen og Maren Christensdatter, g. m. Marianne Christiansen. Etabl. som urmager i Vildbjerg 1891, blev senere fotograf.

Kyndesen (se under Berg).

Larsen, Christen, døbt 12.-6. 1785 i Staby, Ulfborg s., død 31.-1. 1845, s. a. degn og lærer Lars Christensen og Mariane Eriksdatter, g. 1811 m. Kristine Lauridsdatter af Vestergaard i Ulfkjær. Urmager, gørtler, smed og kromand i Ulfkjær. Fader til Anders Ulfkjær.

Laursen, Bent Mathias, født 1788. Var ved ft. 1834 urmager på Thinggaard i Fabjerg sogn. Gift med Else Laursdatter.

Laursen, Jacob, bsk. urmager i Holstebro 1892.

Laursen, Jens, født 26.-3. 1845 i Nørlem, død 27.-5. 1880 i Holstebro, s. a. boelsmand Laurs Sørensen Kudsk og Marianne Larsdatter. Urmager i Holstebro i 1868.

Laursen, Peder Christian, født 21.-3. 1851 i Volstrup, Hjerm s., død 23.-1. 1889 i Aulum, s. a. gdr. Laust Christensen og Mette Johanne Pedersdatter. Urmager i Aulum til 1889.

Lillelund, Fedder Højer, født 1793, død 26.-12. 1865 i Lemvig, g. i Lemvig 30.-8. 1823 m. Ane Justine Rudolfsen. Urmager og guldsmed i Lemvig. Efterfulgtes af en søn og en sønnesøn.

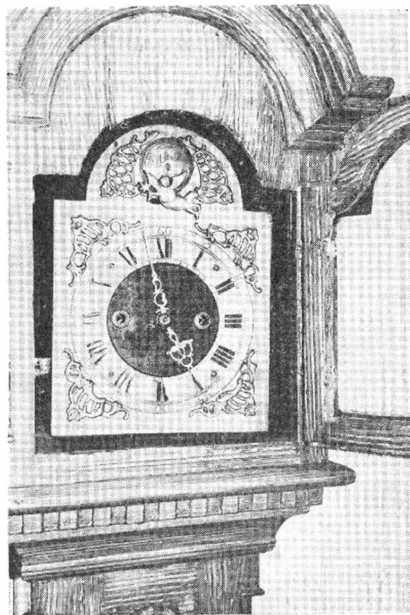
Lillelund, Hans Andreas, født 1826, død 15.-10. 1912 i Lemvig, g. m. Else Sørensen. Urmager og guldsmed i Lemvig.

Lind, Mathias, født 11.10. 1831 i Holstebro, død 25.-7. 1920 s. st., s. a. møller Christian August Lind og Christiane Jensdatter, g. m. Tolvtine Agathe Noe. Urmager og guldsmed i Nørregade 29, Holstebro. Bsk. 1857.

Lind, Tobias Wilhelm, født 22.-1. 1858 i Holstebro som søn af ovenstående, død 15.-10. 1927 i Herning. Lært hos sin fader, svend i Tyskland, Østrig og Schweiz. Etabl. som urmager og guldsmed i Herning. 1881. Ugift.

Lund, Carl Vilhelm Theobald, født 9.-1. 1841 i Lemvig, død 7.-10. 1909 s. st., s. a. guldsmed og eligeret borger Peder Lind og Nicolette Kaas, g. m. Anna Cecilie Marie Kaas. Etabl. som urmager i Vestergade, Lemvig 8.-5. 1869.

Lund, Christen Nielsen, født 1730 i Vester Burlund, Idum s., død 24.-5. 1802, begr. i Sdr. sogns kirke, Viborg, s. a. Niels Christensen, Nagstrup og Maren Andersdatter. Hans mormor, Maren Jensdatter, født 1676 i Nagstrup, Idum s., var søster til Anders Jensen Smed, som blev stamfader til en af de største urmagerfamilier i Danmark. Af Anders Jensens slægt kendes 7, der blev urmagere. Christen Lund blev g. m. Kirsten Pedersdatter og flyttede senere til Viborg, hvor han fik borgerskab som urmager 1788. – Et 8-døgns standur, sign. Chri-

„Pouel Martinus Gaesager 1811“.
1-døgns standur med slagværk og vippende
engel. Privat eje i Gudum.

sten Lund, dat. 1758, i privat eje i Burgaard, Bur pr. Vemb. Et 8-døgns standur, sign. C. Lund, dat. 1777, privat eje i Møborg pr. Bækmarksbro.

Lund, S., data ukendt. Standur på Herning Museum, dat. 1794, et 1-døgns standur, sign. S. Lund, dat. 1796 med vippende engel i privat eje i Asp ved Holstebro.

Løvbus, Laurits Lauritsen (Laurits Vestergaard), født 1788 i Løvhus, Vind sogn, død 1873 som aftægtsmand i Vestergaard. S. a. Laurits Lauritsen og Kirsten Nielsdatter. Gift 6. nov. 1814 med Ane Jeppesdatter, født 1795 i Vind. Laurits Vestergaard havde lært urmagerhåndværket i Hamborg. Han nævnes 1834 som sognefoged, drev landbrug, men dette interesserede ham ikke. (Esbern Jespersen: Vind Sogn, side 151).

Maltesen, Poul, døbt 3. søndag i advent 1766 i Rydhave, Ryde s., begravet 20.-6. 1810 i Viborg, s. a. Malthe Smed og Karen Møller, g. m. Marianne Olesdatter Winding. Urmager i Ryde 1793-1796. Bsk. som urmager i Viborg 12.-1. 1796.

Malthersen, Maltbe – Urmager og smed i Trabjerg, Borbjerg, i slutningen af 1700-årene og begyndelsen af 1800-årene.

Melgaard, Niels Jørgen, født 23.-7. 1852 i Skive, død 1931 i Holstebro, g. i Lemvig 19.-11. 1875 m. Ane Sofie Nielsen. Overtog 1875 den urmagerforretning i Holstebro, som var grl. af Frederik Carl Smidt i 1857, Sønnen, Valdemar Melgaard (født 1880) førte forretn. videre fra 1919. Urmager og guldsmed, Nørregade 4, Holstebro.

Mortensen, Ole, født ca. 1807 i Sunds, g. m. Ingeborg Hansdatter. Urmager i Sunds, Gjellerup sogn ved ft. 1860.

Nicolaisen, Jeppe Ørgaard, født 30.-4. 1857 i Ejsing, død 23.-6. 1887 i Herning, s. a. husmand og smed Nicolai Louis Jensen og Anne Marie Christensdatter. Urmagersvend hos Jens Østergaard, Herning. Selvstændig 1876.

Nielsen, Anton, født ca. 1852, g. i Rindum 2.-11. 1879 m. Johanne Kirstine Dudahl. Urmager i Skjern.

Nielsen, Christen (se under Kjerkgård, Christen Nielsen).

Nielsen, Jens Christian Mølbjerg, født 2.-9. 1860. Bsk. som urmager i Holstebro 1895.

Nielsen, Jens Peter, født 1853, g. i Hvidbjerg 2.-12. 1875 m. Else Cathrine f. Nielsen. Urmagersvend hos Niels Knarbjerg i Helligkilde, Hvidbjerg. Selvstændig 1876.

Nielsen, Niels Amtrup, født 11.-5. 1823 i Brikshus, Timring s., død 9.-6. 1891 i Herning, s. a. husmand Niels Nielsen og Johanne Engelbrektsdatter, g. m. Karen Christensen, død 1880. Fik en benskade som ung mand, lå 5 år i sengen, gav sig til at skille, rense og samle gamle „klokker“ som tidsfordriv. Da han igen fik sin førlighed søgte han i 1854 myndighederne om tilladelse til at ned-sætte sig som urmager i Herning. Bev. 1854. Fik oparbejdet en god forretning og havde både lærlinge og svende, men blev efterhånden optaget af mange offentlige hverv. Var med til at oprette sparekassen i 1868, kom straks i bestyrelsen og var formand og bestyrer fra 1874-91. Medlem af Rind-Herning sogneråd og blev hovedmanden for sognenes adskillelse i 1882.

Nielsen, Peder, født 15.-2. 1849 i Snedsted, Thy, s. a. husmand Niels Peder Simonsen og Dorthe Jacobsdatter i Elsted, g. i Lemvig 5.-1. 1882 m. Barbara Houmark Nielsen. Etabl. i Lemvig som urmager 9.-11. 1881. Fremstillede et ur til Haandværks- og Industriudstillingen i 1888.

Nørholm, Christen, født 1798. Var ved ft. 1834 indsidder og urmager i Hove, g. m. Kjerstine Nielsdatter.

Ormstrup, Christen Christensen, født 5.-10. 1855 i Vildbjerg, død 8.-6. 1934 i Herning, s. a. snedker Christen Jensen Ormstrup og Mariane Christensdatter. Etabl. som urmager i Tarm 1880, i Herning 18.-7. 1882. Formand for Herning Haandværkerforening, tog initiativet til opførelsen af Teknisk Skole 1904.

Ormstrup, Svend Christensen, født 19.-10. 1774 i Vormstrup, Idum s., død 27.-4. 1835 i Vodhoved, Hover s., s. a. Christen Nielsen Ormstrup og Ane Svendsdatter, g. i Thorsted 1812 m. Maren Jensdatter. Urmager i Vodhoved v. Muldbjerg, drev samtidig et husmandssted. Da Kjeldgaard i Hover brændte i august 1915, blev der ødelagt et gl. stueur, som var muret ind i væggen og bar årstallet 1814. Det havde Ormstrups signatur og havde i sin tid kostet 350 daler. Standur i privat eje, dat. 1816, i Rindum. Standur på Herning Museum m. signaturskive og ejernavn: Christen Svendsen, Vodhoved.

Pedersen, Christen, født 22.-1. 1855 i Linå, Sunds, død 14.-9. 1919 i Herning, s. a. arbejdsmand Peder Pedersen og Inger Christensdatter. Urmager på Godthåbsvej 22, Herning.

Pedersen, Christian Fumsgaard, urmager i Hvidbjerg, Thyholm til 1887.

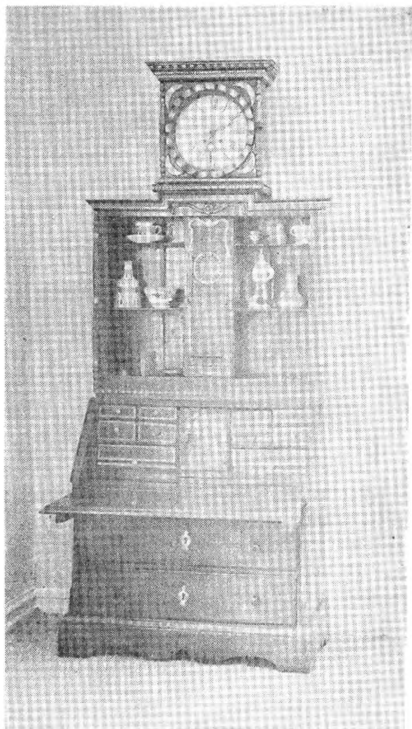
Pedersen, Mads, født 19.-2. 1844 i Rom, død 22.-3. 1939 i Ulfkjær, Ulfborg s., s. a. gdr. Peder Nielsen og Sidsel Olesdatter. Broder til efternævnte. G. 2. m. Jenssine Pedersen. Gårdejer og urmager i Madum, senere i Ulfborg. Foræret en skæremaskine til tandhjul til Ringkøbing Museum.

Pedersen, Niels, født 19.-5. 1847 i Rom, død 27.-6. 1918 i Ulfkjær, Ulfborg, s. a. gdr. Peder Nielsen og Sidsel Olesdatter. Broder til førnævnte, g. 1. i Ulfborg 27.-6. 1878 m. Maren Holm af Ulfborg, g. 2. i Vemb 30.-5. 1912 m. Georgine Marie Petersen af Vemb. Begyndte som urmager i Vejlstруп, Ulfborg s., derefter urmager i Ulfkjær og til sidst i Ulfborg, hvor han etablerede sig 4.-3. 1879.

Pedersen, Niels Just, født 1752. Var ved ft. 1787 inderste og urmager på Tyrgaard i Vinding sogn. Ugift.

Petersen, Harald Emil, g. m. Dorthea Berendsen Scheuerlin. Urmager i Ringkøbing 1857.

Preetzmann, Ludvig, født 1749 i Tvolm, Ydby, Thy, død 1833, s. a. degn Preetzmann i Ydby. Gårdejer og urmager i Hellerød, Søndbjerg sogn, i slutn.

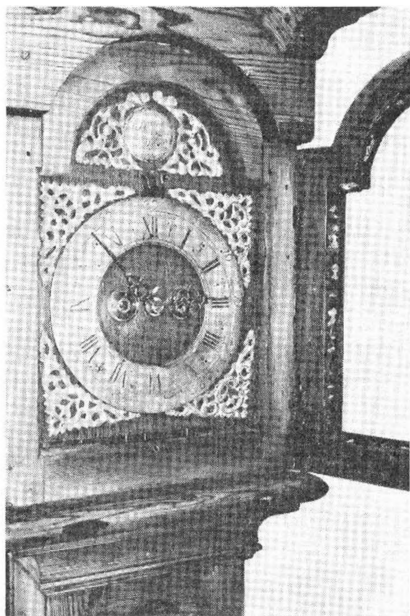
*Lodur med pendul og slagværk i et chatol.
Uret er fremstillet af „L. Pretzmann 1778“.
Chatollet er fremstillet af snedker Gerlach.
Urhovedet er 45 cm høj og 42 cm bred.
Det har træskive med påmalet talkrans.
Privat eje i Uglev.*

af 1700-årene. Et 1-døgns standur med hans sign. dat. 1778 i privat eje i Uglev. Uret er indbygget i et chatol af snedker Gerlach. Et 1-døgn standur indbygget i mur, m. to skiver, i privat eje i V. Vium, Gudum.

Præstmark, Johan Peter, født 23.-10. 1815 i Villerslev, Thy, s. a. Søren Christian Præstmark, Thisted, og Maren Poulsdatter Huus, g. 23.-10. 1847 m. Else Margrethe Thingsgaard fra Holstebro. Bsk som urmager i Holstebro 1847.

Præstmark, Ludvig Elith, født 2.-9. 1860 i Holstebro, død 18.-9. 1913 s. st., s. a. Johan Peter Præstmark, g. m. Ane Cathrine Friis Laursen. Bsk. som urmager i Nygade, Holstebro, 1889.

Præstmark, Peder Sørensen. bsk. som urmager i Holstebro 4.-5. 1847, tillige som høker 8.-8. 1862.

1-døgn's standur med slagværk, udført af „Knuud Skodborg 1792“. Uret har rippede svane. Privat eje i Ulfborg.

Rahn, Claus Hinrich, født 1769, g. m. Anna Magdalene Christiansdatter. Ved ft. 1803 urmager, Gabøl, Sønderjylland. Ved ft. 1811 urmager i Gram, Sdr.jyll. Flyttede til Ringkøbing 1811.

Refning, Christen Pedersen, døbt 4. søndag i advent 1770 i Vejrum, g. m. Christine Jensdatter. Ved ft. 1801 urmager i Lyngkrog, Vejrum.

Sand, Jensenius Christian, født 11.-11. 1859 i Gjellerup, død 6.-9. 1937 i Ulfborg, s. a. lærer og kirkesanger Søren Christian Christensen Sand og Karen Marie Thomsen, g. m. Marie Mette Kirstine Jensen, død 1898. Urmager i Ulfborg.

Schiærn, Andreas Christian, bsk. som urmager i Holstebro 1834.

Schiøtz, Ole Tønder, født ca. 1790, løjtnant i Fyenske Infanteriregiment, g. 1. 24.-2. 1841 i Hvidbjerg, Thyholm, m. Poulette Hillerslev (deres børn forsørges af fattigvæsenet i Fjaltring sogn), udlagt som barnefader til Eleonora Oline Schiøtz, født i Holstebro 21.-12. 1834, moder: Poulette Hillerslev, frasepareret kone fra Fjaltring, g. 2. 9.-4. 1843 i Hvidbjerg, Thyholm, m. enke Dorthe Kjerstine Pedersdatter, født 1801, enke efter afdøde Simon Smed. Bsk. som urmager

i Ringkøbing 1828, bsk. i Holstebro 1834. Urmager og leder af brevssamlingsstedet i Vestervig 1857.

Simonsen, Mathias, født 3.-3. 1834 i Ydby, Thy, død 1.-11. 1877 i Holstebro, s. a. smed Simon Andersen, Dover, og Dorthe Pedersdatter, g. m. Mariane Madsdatter. Lært hos Præstmark, Holstebro. Urmager i Krik, Vestervig 1859, urmager i Holstebro.

Sindabl, Carl August, født 26.-1. 1829 i Aalborg, død 14.-8. 1883 i Ringkøbing, s. a. toldassistent Niels Lassen Sindal og Karen Graversen. Urmager i Ringkøbing 1862-83.

Skodborg, Knud Pedersen, antagelig født ca. 1769 i Ulfborg (gården Skodborg nævnes 1787), g. m. Annemarie Nielsdatter. Ved ft. 1801 opført som boelsmand og urmager i Ulfborg. Et standur dat. 1790 i privat eje i Ulfborg, et 1-døgns standur, dat. 1792 m. vippende svane i privat eje i Ulfborg, et 1-døgns standur, dat. 1797 m. vippefigur i privat eje i Ulfborg.

Skou, Jens Christian Jensen, født 23.-10 1808 i Vandborg, s. a. Jens Strande og hustru, g. m. Christine Marie Lund fra Kolding. Bsk. som urmager i Holstebro 1840.

Skov, Jens Kristian, døbt 16.-7. 1809 i Holstebro, død 18.-5. 1870 s. st., s. a. Morten Pedersen Flautrup og Anne Margrethe Klog, g. m. Christine. Gørtler og urmager i Holstebro. Et 1-døgns standur sign. J. Schou, Holstebro, 1840, m. vippende engel i privat eje i Hvidbjerg, Thyholm. Et 1-døgns standur, dat. 1859, m. vippende engel i privat eje i Gudum.

Smed, Anders Jensen, døbt 11.-7. 1673 i Nagstrup, Idum s., død 15.-9. 1728 i Idum, s. a. smed Jens Nielsen og Ane Andersdatter. Smed og urmager på Estrup Østergaard i Idum. Et 1-døgns standur, sign. Anders Estrup, dat. 1723, i privat eje i Videbæk.

Smed, Anders Knudsen, døbt 16.-7. 1732 i Estrup, Idum s., død 26.-10. 1807 i Hekkenfeldt, Røgelhede, Idum s., s. a. Knud Smed og Ane Clemmendsdatter, g. 1760 m. Kirsten Andersdatter fra Øje, g. 2. m. Johanne Nielsdatter, død 1800, g. 5.-9. 1801 m. Ane Jensdatter Kjeldal. Smed og urmager i Estrup, Idum. Standure, dat. 1788 og 1801 i privat eje. Et 1-døgns standur, sign. Anders Estrup, dat. 1805, i privat eje i Vedersø, et 1-døgns standur, sign. Anders Estrup, dat. 1793, i privat eje i Ølgod, tin-medaljon, sign. Anders Estrup 1799, fundet i have i Ølby, et 1-døgns standur, sign. Anders Estrup, dat. 1803, er i privat eje i Ølgod. Begge de to sidste er „jenpegere“.

Smed, Christen Knudsen, døbt 19.-4. 1739 i Estrup, Idum s., død 23.-1. 1800 i Siig, Idum s., g. m. Mette Nielsdatter. Smed og urmager i Siig, Idum s. Et 1-døgns standur, sign. Christen Knudsen Siig, dat. 1787, i privat eje i Tistrup, et 1-døgns standur, dat. 1786, i privat eje i Resen, et standur, dat. 1796, i privat eje i Vedersø, et standur, dat. 1798, i privat eje i Herborg. Se også: *Knudsen, Christen*.

Smed, Knud Andersen, døbt 28.-3. 1708 i Estrup, Idum s., død 4.-3. 1787 i Estrup, Idum s., s. a. Anders Smed og hustru, g. m. Ane Clemmendsdatter fra Vognstrup i Vinding s. Smed og urmager i Estrup, Idum s.

Smidt, Frederik Carl, født 25.-8. 1832, g. i Holstebro 12.-12. 1861 m. Ane Margrethe Husgaard, som døde 1871. Grl. en urmagerforretning i Holstebro i 1857.

Steensberg, Chresten Andersen, døbt 11.-6. 1797 i Steensbjerggaard, Sinding s., s. a. gdr. Anders Krog Steensberg og Mette Kirstine. Urmager i Torning, Viborg amt. Når han nævnes her, skyldes det, at et stueur m. 8-dagesværk i en indbygget kommode befinder sig på Herning Museum og siges at have tilhørt Steen Steensen Blicher. Endvidere har museet en skæremaskine til tandhjul, der på dele-skiven er sign. „Forfærdiget af Uhrmager Steenberg 1824“. Museums-nr. 293:4 1.

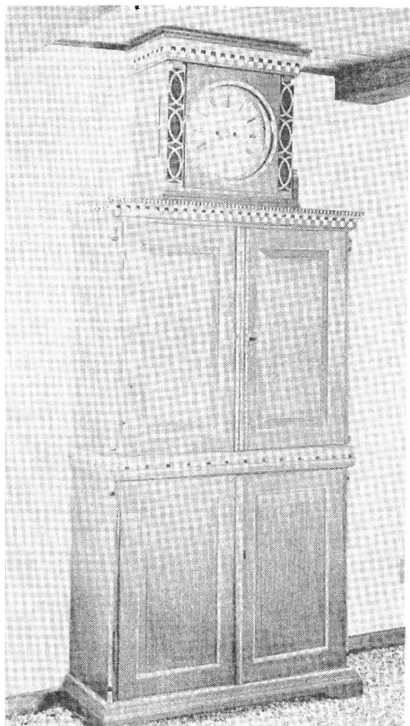
Stilling, Hans Christian From, født 8.-4. 1853 i Skjern, s. a. proprietær på Lundenæs, Casper Georg Stilling og Petrea Bartholine Halskou, g. i Lemvig 14.-11. 1879 m. Erasmie Marie Holm. Urmager i Lemvig, senere i Hvidbjerg. Søn: Svend Aage Stilling, guldsmed i Hvidbjerg, Thyholm.

Stougaard, Niels Peder Pedersen, døbt 17.-1. 1766 i Ringkøbing, død 12.-5. 1803 s. st., s. a. Peder Stougaard og hustru, g. m. Maren Nielsdatter. Bsk. som urmager i Ringkøbing 23.-1. 1792, ved sin død rådstuetjener.

Sørensen, Christen, født 1728. Ved ft. 1787 husmand og urmager i Søndbjerg, Thyholm.

Sørensen, Jens Lund, født ca. 1840, ved ft. 1855 var han lærling hos Christen Høy i Ringkøbing. Bev. som urmager i Struer 1889.

Sørensen, Markus, født 1785 i Måbjerg, død 10.-12. 1852 i Hyldgården, Måbjerg, g. m. Elisabeth Henriksdatter fra Staby, død 1859. Husmand og urmager i Måbjerg. Et 1-døgns standur, sign. Maabjerg, 1833, i privat eje i Gettrup. Uret er indbygget i et skab. Signaturskive dat. 1830 på Herning Museum.

Lodur med pendul og slagværk indbygget i skab. Uret er signeret „Maabjerg 1833“. Det er fremstillet af Markus Sørensen, Maabjerg. Skabet, det er bygget ind i, måler i højden 197 cm og i bredden 80 cm. Privat eje på gård i Gettrup, Thy.

Sørensen, Simon, begyndte som urmager i Struer 1885, fik næringsbevis 1891. Forretn. blev i 1903 overtaget af H. E. Jensen (f. 1878 – d. 1950).

Sørensen, Søren, død ca. 1827, g. m. Christiane Pedersdatter. Urmager i Lille Helleris i Søndbjerg sogn, Thyholm. Drev samtidig et husmandssted. Da „Søren Uhrmager“ døde, giftede enken sig med urmager Niels Jensen Heede.

Thomassen, Gunder, data ukendt. Urmager i Skjern 1883–87.

Thomsen, Hans Orlof, født 21.-12. 1794 i Ringkøbing, død 24.-12. 1866 s. st., s. a. købmand Thomas Jensen Thomsen og Mette Cathrine Orlof, g. m. Ane Margrethe Brink. Urmager og guldsmed i Ringkøbing 1820–66. Søn: William Bernstorff Thomsen og Jens Thomsen. Silhouet af ham på Ringkøbing Museum.

Urmager Hans Orlof Thomsens Silhouet på Ringkøbing Museum. Det er nok urmageren forrest med sekstant og kikkert under armen. Hans værktøj findes på Ringkøbing Museum. Han nævnes i folketællingerne fra 1834 til 1860 som urmager og guldsmed.

Thomsen, Jens, født 13.-9. 1838 i Ringkøbing, søn af foregående, g. i Ringkøbing 19.-11. 1869 m. Kirstine Hollænder. Urmager i Ringkøbing.

Thomsen, Niels Tyregaard, født i Vinding, død 1876, g. m. Mariane Jensdatter fra Vognstrup. Ejede Fladmose i Idum sogn og var urmager, murer og spillemand.

Thomsen, William Bernstorff, født 1822, død 29.-9. 1863 i Lemvig, søn af ovenstående Hans Orlof Thomsen, g. m. Suzette Kruse. Urmager i Hee og siden i Lemvig.

Toft, Peder Christensen, født 16.-7. 1840 i Trækrishus, Vind s., død 1907. Virkede som smed, blikkenslager og urmager samt spillemand og „klog mand“.

Traberg, Christian Gudum, s. a. Jens Andersen Trabjerg og hustru Lydia, d. a. af pastor Hegelar. Trabjerg ernærede sig som urmager og blytækker i midten af 1800-årene i Skarrild, Silstrup og Arnborg.

Twistmann, Mette Margrethe, ved ft. 1801 opført som husmoder og urmager i Holstebro, enke efter 2. ægteskab. I Yde-Andersens bog „Bornholmere og andre

gamle ure“, 2. udg., s. 197 opført under Agersnap gårde i Ølgod sogn. Standur med hendes signatur i privat eje i Haderslev, standur, udateret, m. 2 visere på Herning Museum, et 1-døgnsur i privat eje i Elmelunde på Møn.

Ulfkær (Uglkjær), Anders, født 13.-4. 1812 i Ulfborg, død 27.-3. 1886 i Ulfborg, s. a. urmager og kromand Christen Larsen og Kristine Lauridsdatter, Vestergaard, g. 1838 m. Mariane Christensdatter. Lærte urmageriet hos sin fader, lærte gørtlerhåndværket 4 år hos sin farbror, Erik Larsen, i Nykøbing Mors, virkede som klejnsmed i Holsted, boede siden i Lille Melgaard. Virkede også som „klog mand“. – Et 1-døgns standur, sign. Anders Ulfkær, 1841, i privat eje i Vemb. Et 8-døgns standur, dat. 1841, sign. A. Ulfkær, i privat eje i Struer, standure, dat. 1841 og 1845, på Ringkøbing Museum. (H. P. Hansen: Kloge folk, bind II).

Yde, Thomas Christian Svenningsen, født 1770, ved ft. 1834 opført som urmager i Nødskovhus, Hover sogn. Var g. m. Maren Nielsdatter.

Ørnkov, Josef, døbt 2.-4. 1813 i Ørnkovhus, Nees, Vandborg s., s. a. skrædder Christian Maae og Marie Kirstine Christensdatter. Urmager og mekaniker i Vandborg.

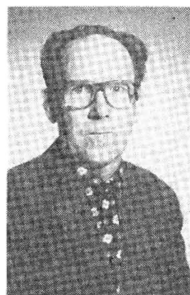
Østergaard, Jens Christensen, født 13.-12. 1851 i Ørre, død 23.-7. 1918 i Herning, s. a. gdr. Christian Larsen og Ane Kathrine Jensdatter, g. 1. m. Emilie Frederikke Pedersen, som døde 1880, g. 2. m. Johanne Elisabeth Valeur. Etabl. som urmager i Herning 12.-6. 1875, først i Østergade, siden i Bredgade. Var telefoncentralbestyrer 1887-97. Har foræret urmuseet i Århus forsk. urdele i 1903. Søn: Werner Th. Valeur-Østergaard efterfulgte sin fader.

Østergaard, Peder Jensen, født 1795, død 25.-11. 1871. Fabrikerede lodder til ure i Holstebro.

Østers, Mads Matthiesen (Maltesen), fik bsk. som smed og urmager i Lemvig 2.-10. 1746, men flyttede til Viborg, hvor han fik bsk. som urmager 2.-8. 1757.

Jens Lampe
handelsoverlærer
født 1917
Lerløkke 33,
Vester Sottrup
6400 Sønderborg

Holger
Hertzum-Larsen
interviewer
født 1923
Nørre Lapholm
Fjaltring
7620 Lemvig

Kildehenvisninger:

Utrykte:

Kirkebøger, borgerskabsprotokoller, næringstilladelser og folketællinger fra Ringkøbing amt på Landsarkivet i Viborg. Byfoged- og rådstuearkiver fra Herning, Holstebro, Lemvig og Ringkøbing sammesteds.

Trykte:

„M. Christensen & Søn 1894–1919–1944“, tekst og tryk: J. Strandbygaards Bogtrykkeri, 1944, Skjern.

Peder Christensen: „Idum Sogn“, 1951.

Samme: „Ølby, Asp og Fousing Sogne“, Struer, 1959.

F. K. Erlang: „Ringkøbing Haandværkerforening“.

H. N. Garner: „Atlas over danske Klostre“, 1968.

Gyldendals Egnsbeskrivelse, bd. 10: „Vestjylland“, 1973.

H. P. Hansen: „Fra gamle Dage“ I–III, 1921–30.

Samme: „Kloge Folke“ I–II, 1925 og 1943.

Samme: „Vestjysk Husflid“ i Turistforeningen Danmarks Årbog 1950.

Hardsyssels Aarbog 1918.

Bent Torben Holm: „Det gamle Holstebros historie, fortalt i billeder“, 1963.

Alfred Kaae: „Hover“, 1967.

Samme: „Ulfborg“, bd. II.

Kongeriget Danmarks Handels-Kalender, 1883.

Carl Lindberg Nielsen: „Ringkøbing Købstads Historie“, 1969.

Gunnar Sandfeld: „Nye Tider“, Struer, 1957.

S. Schiønning (red.): „Jydske Byer og deres Mænd“, bd. 2 og 3, 1917.

Axel Steensberg: „Slægten Steensberg og dens vestjyske hjemsted“, 1950.

J. P. Trap: „Danmark“ 5. udg., 1965: Ringkøbing amt.

En venlig tak til personer i Ringkøbing amt, som har hjulpet med oplysninger og henvisninger.

Boganmeldelser

Axel Steensberg: *Herremændene på Herningsholm*. Ridderliv og studeavl. Med samtidige illustrationer, 200 sider, pris kr. 64,00.

Fjernet i historiens morgendis skimter man gården Vig i Herning sogn. Nogle få notater i spredte sammenhænge bekræfter dens eksistens. Men først med årtallet 1579 og navnet Josua van Qualen bliver den nærværende. Gården bliver da til en herregård med volde, grave og bastioner og bliver kendt under navnet Herningsholm.

Denne navneforandring skete ikke på en studs. 1608 kaldes gården i et dokument af 23. august vedrørende registrering af gårdens inventar stadigvæk Vig. 1765 – altså over 150 år senere – skriver præsten for Rind og Herning sogne, Vitus Bering, i en indberetning, dateret 12. december: „I Herning sogn ligger den herregård Herningsholm, af aldres tid og af mange endnu kaldet Vig, fordi den er bygget på en holm imellem moser og enge“. Det kan tilføjes, at broen over Herningsholm Å mellem Gellerup præstegård og Herning så sent som i 1934 kaldtes Vigsbro.

Uanset disse navnepetisser, hvoraf navnet Herningsholm blev stående sammen med hovedbygningen, udviklede stedet sig til et lokalt økonomisk magtcenter, og det står nu som et markant kapitel i Herning-egnens ældre historie.

Herningsholm omkring århundredskiftet.

Angående denne historie skal hermed gives et velment råd: Læs professor Axel Steensbergs bog: *Herremændene på Herningsholm*. Ridderliv og studeavl. Tag den i et par mundfulde eller tre og tyg godt efter. Så er Herningsholms historie gennem de første 125 år næsten blevet håndgribelig virkelighed!

Efter et par udmærkede og i store træk veldækkende indledende afsnit om egnens historie og topografi fra oldtidens harder til trætter og skændsmål om jord og gods i Herning sogn i 1400/1500-tallet, når vi frem til tiden omkring Josua van Qualen – Herningsholms grundlægger og bygherre.

En ny tid oprandt dermed for bønder i Hammerum herred. Før befandt herremænd og ridefoged sig på Lundenæs og slige fjerne steder. Med etableringen af Herningsholm kom herre og foged bogstaveligt talt inden for arms rækkevidde. Hvad det også kunne føre med sig ses bl. a. i akterne fra rettergangen gennem de forskellige instanser mod Josua van Qualens efterfølger som herremænd og ægtemænd – Siegfried v. Rindscheid.

Gennem Axel Steensbergs bog får vi noget at vide om adels- og herremænd, om deres baggrund i oprindelse og miljø, om deres liv og færden og om deres position og rolle i datidens samfund. Men først og sidst får vi noget at vide om herregården Herningsholm og dens herremænd.

Endelig tegner sig som denne histories største skikkelse den jyske adelspige Magdalene Munk. I sit første ægteskab med den aldrende Josua van Qualen var hun med til at skabe og udvikle Herningsholm. Ved sit andet ægteskab med Siegfried v. Rindscheid gjorde hun denne til ejer af Herningsholm – og hende selv.

Siegfried v. Rindscheid blev kendt på egnen som den gale herremænd. Han bestræbte sig flittigt på at øde gård og gods. Magdalene Munk gjorde han til tyende under en slaves vilkår.

Ud fra sin fortvivlede situation forskaffede hun Siegfried v. Rindscheid evigt fængsel med den slutbemærkning i rettertingets dom af 25. januar 1609, at „...da bør han derfor at blive udi et evigt fængsel, uden vi ham nådigst benåde vil“.

I senere breve til livsfangen på Dragholt bekender hun næsten jamrende sin hengivenhed for ham og sin fortrydelse af det skete. Siegfried v. Rindscheid havde behandlet Magdalene Munk som en hund. Hun elskede ham til døden med en hundeagtig fortvivlet hengivenhed.

Axel Steensbergs bog må vel i store træk siges at være historien om herregårdens glansperiode. Den går frem til den tid, da ridderne i panser og plade på fnysende stridsheste viger pladsen for skikkeligt furende plovjern og fredeligt græssende fedestude.

Fundamentet for denne glansperiode var fæstebøndernes hovarbejde, deres forskellige afgifter i kontanter og naturalier. Undertiden kom så statsmagten med en ekstraomdrejning i form af f. eks. kopskatter og ildstedsskatter. De skabte den glans og glorie, andre bar. Man næsten undres over, det var muligt.

Men prøv førarførte råd. Læs Axel Steensbergs bog. Den er gjort af en videnskabsmand, der kan sit håndværk + det, at han kan skrive levende og begribeligt.

Chr. Isen

Frode Madsen: *Da Lem var lilleby*. Erindringer om en vestjysk egn. 78 sider, illustreret. Udg. forfatterens eget forlag, Dragør 1975. Pris kr. 24,75.

Koncertsanger Frode Madsen i Dragør er et menneske med alsidig kunstnerisk begavelse. Foruden det talent, hans titel røber, kan han også tegne og skrive. Det er disse talenter, han lægger i sin erindringsbog fra stationsbyen Lem. Føl-somt og engageret fortæller han om Lem, som han oplevede byen som barn, og stemningen fastholdes i forfatterens egne tegninger til bogen.

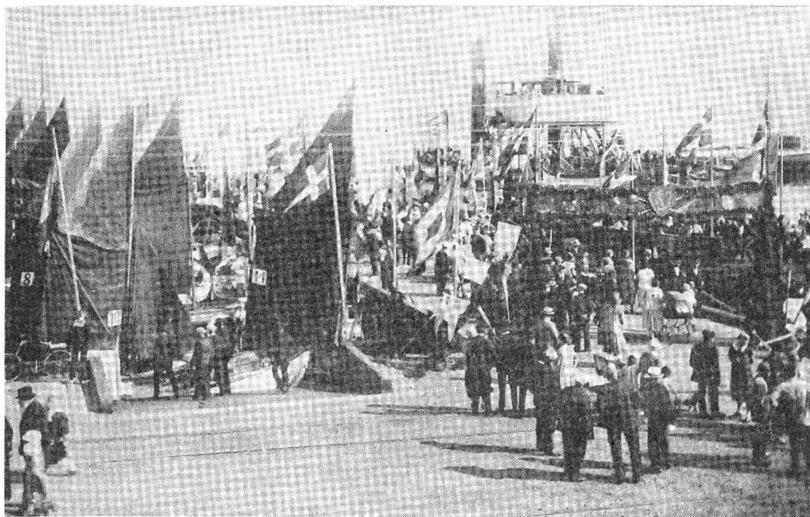
Det er tiden, Frode Madsen har ramt i en række letlæste stykker, ligesom det er tiden, der holder sammen på et broget emnevalg. Her er fortalt om købmandsgården, sy pigerne, den jyske hingst, livet omkring stationen, særprægede personligheder i den lille by – alt noget som i dag er ændret. Forfatteren erindrer varmt og venligt, og man spørger da også sig selv, om ikke afstanden i tid og sted har haft en positiv indvirkning på forfatterens erindring.

En del af bogens afsnit har tidligere været trykt i Ringkøbings amts Dagblad, hvor stoffet finder et større publikum end i bogform. Som stoffet præsenteres i bogen, kan det fornemmes at være skåret til efter et dagblads specielle krav m. h. t. længde og afsnit. En forøget bearbejdelse vil have gjort stoffet mere egnet til bogform; det må også siges, at bogen i typografisk henseende ikke virker særlig professionel. Men Frode Madsen vil utvivlsomt have øje for at få disse forhold rettet i kommende bøger, for vi skal forhåbentlig høre mere til ham som forfatter.

H. Nørgaard Pedersen: *Limfjordssjægten*. Udgivet af Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg, og Limfjordsmuseet, Løgstør. 100 sider, illustreret. Pris kr. 51,75.

Folk med fælles interesse i Limfjorden har forenet kræfterne, og resultatet er blevet en bemærkelsesværdig bog: *Limfjordssjægten*. Fhv. Lektor, H. Nørgaard Pedersen, Skive, står som forfatter; Fiskeri- og søfartsmuseet og Limfjordsmuseet står som udgivere, og en lang række personer, arkiver, museer og kommuner i Limfjordsområdet har været med til at skabe bogen ved at bidrage med stof eller penge – det er en rigtig Limfjordsbog.

Adskillige af årbogens læsere har vel allerede med god ret spurgt, hvad i alverden en sjægte er. Det er en nu næsten forsvunden bådtype til fjordfiskeri. Gamle Limfjordsfiskere får endnu en særlig klang i stemmen, når de taler om

*Sjægter samlet til kapsejls i Struer. Til højre Oddesund-isbryderen Valdemar.
(Struer Museum 5006-142)*

dengang, de var 2-3 mand om en sjægte, og opremsningen af dens fortrinlige egenskaber synes ingen ende at ville tage. Forfatteren anlægger dog et mere nøgternt syn på båden, men kan dog ikke skjule, at sjægten også er gammel kærlighed for ham.

H. Nørgaard Pedersen gør rede for sjægtens oprindelse – i det omfang denne kan efterspores – (den synes at have forfædre i Norge) sjægtens anvendelighed som fiskerfartøj, doktorbåd, kapsejler, lastbåd og mange andre måder, den fandt anvendelse på. Ligeledes får læseren en redegørelse for de variationer af båden, som blev udviklet lokalt: Kitenlåer, Kvabso og andre med lokale øgenavne. Også sjægtens afløser som fiskerfartøj: Penalhuset, får sin omtale.

Bogen er gennemillustreret med fotos, tegninger og plancher, og dens tekst er så veldisponeret, at det er en let sag at læse bogen. Bogen er et godt bevis på samarbejdets frugtbarhed.

Stednavne i Ringkøbing amt. Danmarks stednavne nr. 17, 1. halvbind. Red. G. Albøge. Pris kr. 92,00.

Hardboerne kan nu glæde sig til at syslets stednavne bliver behandlet i den række af stednavne-publikationer, som Institut for Navneforskning (oprindelig kaldt

Stednavneudvalget) siden 1922 har arbejdet med. Et halvbind (XVII 1) omfattende købstæder, Skodborg, Vandfuld, Hjern og Ginding herreder og udarbejdet af Gordon Albøge er lige udkommet. Her som i de fleste af disse publikationer er desværre kun medtaget egentlige bebyggelsesnavne, som kendes fra før 1700, hvilket vil sige at alle navne kendt fra Matriklen (markbøgerne) 1688 er med. Af naturnavne medtages *kun* navne på sådanne mere kendte lokaliteter, som er overleveret i middelalderlige kilder. Denne begrænsning kan man – som så ofte før – beklage, men det er klart, at en fuldstændig behandling også af naturnavnstoffet vil være mere krævende, såvel tidsmæssigt som økonomisk. Hidtil har kun Samsø (bind I), Sønderjylland (III-IV) og Bornholm (X) samt nu også det delvis udkomne af Svendborg amt (XV) fået denne grundige behandling. Følgen er, at i de øvrige bind, nu altså også Hardsyssel, råder et skøn for, hvad der af naturnavne skal medtages. Disse er samlet i et afsnit efter hvert herred. Her i bind XVII må man prise redaktøren for det bredt favnende skøn, der f. eks. for Skodborg herreds vedkommende bringer hele 12 sider naturnavne, som ganske vist overvejende, men dog ikke alle er afhjemlet før ca. 1500 (medtaget er således det righoldige marknavnestof i lavhævden 28. juni 1503 fra Holmgård i Møborg).

Stednavnene er i stor udstrækning forsynet med udtaleangivelser, optegnet i nyeste tid af filologer, og det er nu ganske interessant at se, at der i talrige tilfælde hvor der foreligger flere udtaleangivelser af samme navn, kan være betydelige forskelle i udtalen. De lærde fagfolk har *hørt* forskelligt eller har *spurgt* forskellige, hvad der igen betinger forskellige tolkninger. Selv om der ikke skal gives nogen anmeldelse, kan et enkelt eksempel måske dog tjene til at vise, hvilke vanskeligheder stednavneforskeren har at kæmpe med.

Vi ser på det vidtberømte navn *Holstebro*. I tolkningen af dette navn er ganske vist kun anført én udtaleform, nemlig *HålsbrOw'*, men denne form er til gengæld optegnet af dansk dialektforsknings første og store mand, professor Kristen Jensen Lyngby, under hans ophold i *Vejrum* sogn i juni 1870 og sammen med mange andre stednavneudtaler på en af de sidste sider i det bevarede manuskript (NkS. 812 kg 4 fasc. VI). Og så skulle man vel tro, at alt var såre godt. Men her er nu først at bemærke, at Lyngby oprindeligt har skrevet *HålstbrOw'*, men så rettet udtalen til *HålsbrOw'*. Og der kunne uden større vanskelighed gives flere udtaler. I Tvis og sognene omkring byen kan man nok få formen *Håls'brOw'* at høre i fri og skødesløs tale, men man kan også – og nok almindeligst – høre *Håls'brOw'* (med et pataliseret, dvs. *j*-agtig *l*), og over for fremmede vil man nok sige *Hålsde'brOw'* (Et Hardsysselsmål I 296) eller – sjældnere – *Holsde'brOw'* (smst I 163). Og ved tolkning af navnet spiller det en afgørende rolle, om *l*-lyden er palataliseret eller ej. Nu er Lyngby, der har haft sin kilde i *Vejrum*, netop usikker med hensyn til lyden *l*, fordi han ikke havde den palataliserede (*j*-agtige) lyd i sin egen himmerlandsdialekt. Og derfor burde også de palataliserede former

have været med – og afgjort vejet tungt til fordel for en tolkning *Holt-stath-bro*, idet det andet forslag: *Hol-stath-bro*, med et førsteled *hol* = hul bestemt ikke vil resultere i et palataliseret *l*. Kommer man „sejlende“ i Storåen fra sydøst til Holstebro, f. eks. fra Hodsager, kommer vi forbi *Tusholt*, *Lindholt*, *Breinholt* og *Grydholt*! Så der var *holte* nok ved det åløb i en strækning på ca. halvanden mil.

Af central interesse for indfødte hardere er selvfølgelig tolkningen af de enkelte navne, man skal blot ikke vente sikre svar i alle tilfælde. Her er der af redaktøren anvendt megen flid, undertiden synes man for megen tid og plads, idet ældre tolkningsforsøg i de fleste tilfælde – men dog ikke alle – er omstændelig refereret og afvist eller godkendt. Og så venter vi på sidste halvbind med redigørelse for de benyttede kilder og forkortelser m. m. samt register.

Peter Skautrup

Esbern Jespersen: *Hedens børn*. Trykt og udgivet hos Poul Kristensen, Herning. 180 sider, illustreret. Kr. 44,50.

I forlængelse af Esbern Jespersens bog: *Oldemor fortalte*. genudgives hans bog *Hedens børn*, der længe ikke har været til at opdrive, i et nyt udstyr fra Poul Kristensens forlag i Herning.

Andenudgaven af *Hedens børn* er på enkelte punkter ændret fra førsteudgaven, men ligger ellers i såvel stil som motiv meget tæt på *Oldemor fortalte*, og de to bøger må siges at danne et godt og afrundet tidsbillede. Selv om det egentlig er en slægtskrønike, har Esbern Jespersen i sit djærve og knappe sprog indfanget tiden og dens indvirken på bogens personer.

Den knugende overtro, der prægede *Oldemor fortalte*, følger *Hedens børn* et stykke hen ad vejen, men snart oprinder nye tider, hvor overtroen får trange kår. Oplysning, sygekasse og højskole kommer til, mens der samtidig oprækkes skarpe skel i befolkningen, der med ramsaltet spot forsøger at latterliggøre modparten gennem overdrevne definitioner. Socialister var rå og simple mennesker, der ville have en stor dagløn for intet at bestille, som ville afskaffe Vorherre i himlen og med skarpøkse dele alt i lige store dele for straks efter på rakkermaner at fortære rationen. – Missionsfolk skulle kende dagen og timen for deres omvendelse. Vidste de ikke det, var de vantro og fortabelsens børn. Deres ydre kendetegn skulle være at afsky forsamlingshuse og ellers følge møderne i missionshuset.

Man sorterede hinanden efter hartkorn. „Æ bette smed“ var et hovede større end den store smed, men øgenavnet gik heller ikke på legemet – kun hartkorn tæller. Og den bekymring bogens Mor Dorte giver udtryk for med hensyn til gårdmændenes hjælp til pløjningen, da det afsløres, at hendes mand er socialist, er ikke grebet ud af ingenting.

Socialisten er den fattige hedebonde Ole Fjald, der startede i dybeste armod, formår at løfte hjemmet op, men det var nu ikke socialismen, der hjalp ham. Han havde sin hjælp i højskolen, husmandsbevægelsen og ikke mindst afholdsbevægelse. Esbern Jespersen har overraskende kaldt Ole Fjalds overgang til at blive „total“ for systemskiftet, hvilket ikke blot er originalt, men også meget betegnende for den omvæltning i den enkeltes liv, som en sådan tilknytning til afholdsbevægelsen kom til at betyde.

Mere end noget andet i bogen vidner forældrenes breve til den højskole-søgende søn om, hvorledes denne familie ved egen vilje formåede at hæve sig ud af elendigheden, og denne familie er ikke et enestående eksempel. Hedens børn er en bog som på en medrivende måde skildrer et væsentligt forløb i samfundsudviklingen. Bogen er præget af Esbern Jespersens hastige tanke – og sandelig er der fart over sproget.

Ved bogens beskrivelse af almuelivet er forkundskaber ikke blot nyttige, men også nødvendige. Hvad der for et halvt århundrede siden var hvermandsviden er forlængst blevet specialviden. Hvad betyder udtryk som amdamsgrød, trendeværk, bindeærmer eller hvad antydes der med et fribor i loftet over dampende mælk? Nu vel, Esbern Jespersen vil beskrive almuelivet ikke forklare det – det er en ærlig sag.

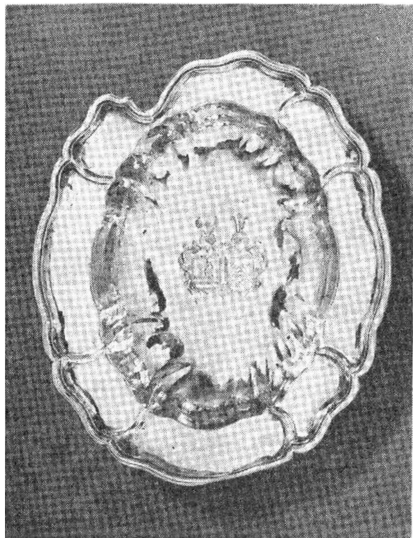
Oldemor fortalte og Hedens børn bør ikke adskilles, de er i udstyr, format og indhold tæt forbundne og de er tæt knyttede til forfatterens egen person – man ved en del mere om den sprogbevagede gamle degn i Vinding efter at have læst bøgerne.

Joachim Weller. Guldsmed i Holstebro 1754-92. Rigt illustreret, 314 sider, udgivet af Holstebro Museum. Pris kr. 225,00.

Den første større monografi over en provinsguldsmed er i dette efterår udsendt af Holstebro Museum, samtidig med at museet afholdt den største udstilling af arbejder fra en enkelt mester, som nogen sinde har været afholdt i Danmark.

Guldsmeden er Joachim Weller, der virkede i Holstebro i årene fra 1754 til 1792, en håndværker med en så stor faglig dygtighed, at det har været betvivlet, at han kunne have virket i en så lille provinsby, som Holstebro var dengang. Men han har været der og sat sine fornemme spor i dansk kunsthåndværk, og med bogen om ham har man sat ham det værdige minde, som hans produktion fortjener. Det er en fantastisk bog. Et videnskabeligt værk på højt niveau, men samtidig en bog der kan læses af enhver, der interesserer sig for sølvtøj eller det gamle håndværks historie.

At Joachim Weller tituleres guldsmed uden at der kan påvises et eneste guldarbejde fra hans værksted, hænger sammen med den kendsgerning, at Weller

Et af Joachim Wellers fornemste arbejder er dette dåbsfad fra Holstebro kirke, som pryder bogens forside. Dåbsfadets indgik oprindeligt i decorationen på kirkens altertavle, derfor det lille indhak, som gør, at fadet kan holdes i hånden af en udskåret træengel. Endvidere markerer dåbsfadet rokokkens indtog i Nordvestjylland.

selv i sin samtid benyttede denne titel, ligeledes har man beholdt det navn, guldsmeden selv havde valgt: Joachim Weller, i stedet for det han måtte være døbt med, nemlig Jochum Hermannsen.

Bogens forskellige afsnit er skrevet af fagfolk – hver med sit speciale. Det mest bemærkelsesværdige afsnit er skrevet af slægtsforskeren Rigmor Lillelund fra Navr, som i mere end to år har efterforsket Wellers liv og slægt. Det er et arbejde, der i henseende til grundighed savner sidestykke, hun her har udført, ikke mindst fordi hendes udgangspunkt har været nogle hårdnakkede, men ukorrekte oplysninger om Joachim Wellers oprindelse. Men Rigmor Lillelund sætter tingene på plads. Det er ikke mindst hendes grundige og veldokumenterede arbejde, der giver bogen en atmosfære af vestjysk guldsmedehåndværk. Hun belyser ikke blot Joachim Weller som guldsmed, men også som menneske og borger i byen, en side, der ofte bliver overset af faghistorikere, der mest interesserer sig for produkterne.

Kunsthistorikeren, museumsinspektør Inge Mejer Antonsen, der er daglig leder af Nationalmuseets sølvsamlinger, har skrevet bogens stilhistoriske afsnit, hvori hun påviser, at Weller i sine tidligste arbejder havde en påvirkning fra det værksted i Horsens, hvor han måtte have lært håndværket. Selv udviklede Weller nogle originale stilltræk, som blev kopieret af andre guldsmede. Arkitekt Sven Fritz, Århus, der i sin tid var medarbejder hos forfatteren til det store

værk om mesterstempler i dansk sølvtøj, Chr. A. Bøje, har skrevet forskellige værdifulde afsnit i bogen, bl. a. om Wellers mesterstempler og graveringer. Han gør rede for sin personlige efterforsknings metodik – et emne som utvivlsomt vil få betydning inden for fremtidige sølvundersøgelser.

Endvidere har Holstebro Museums egen leder, mag. art. Torben Skov skrevet forordet og bidraget til kataloget, der omfatter 462 kendte arbejder af Joachim Weller, men siden bogens fremkomst er dette antal forøget, idet folk er blevet opmærksom på hans arbejder, således der i dag kendes mere end 500 arbejder fra hans værksted i Horsstræde i Holstebro. Det er det største antal arbejder, der kendes fra en enkelt dansk mester på det tidspunkt.

Det er en smuk bog, som vil blive værdsat af sølvkendere. De mange kedelige småfejl, der har overlevet korrekturen, belaster kun i ringe grad bogens helhed.

Det er en beundringsværdig kraftpræstation af et lille provinsmuseum, der ligger bag bogen om Joachim Weller, og forhåbentlig har man fået lyst til at gøre noget for de øvrige dygtige guldsmede, der har levet i Holstebro både før og efter Weller.

B. B.

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt

HERNING MUSEUM

Ulla Thyrring

Undersøgelser har omfattet 32 arkæologiske sager, hvoraf seks større udgravninger. I marts 1976 undersøgte to overpløjede gravhøje hos gdr. P. Pedersen, Rosenlund, øst for Tjørring, og der fandtes to grave fra ældre romersk jernalder med en guldfingerring og ialt ti lerkar. Siden er udgravet fire mindre grave med brændte knogler, skår og en enkelt ravklump. Der synes at have været en større gravplads fra tidlig jernalder, museet fandt i 1975 og 76 ni grave, og i 1962 udgravedes en rig grav 60-70 m. sydligere, bl.a. med rester af et drikkehorn, i marts 1976 fandtes rester af en hustomt.

I juni 1975 blev foretaget en række boringer ved Herningsholm for at konstatere, hvor de tilfyldte voldgrave lå, og desuden er udgravet en del af nordøst-bastionen, betalt af Uno-X fonden.

Hos gdr. Sonja Fjord Thomsen i Skarrild Overby er undersøgt en overpløjet gravhøj, som foruden rester af helt ødelagte grave indeholdt en grav fra yngre stenalders enkeltgravskultur. Hos gdr. Jørgen Nielsen, Pilgård, Skarrild Overby, er undersøgt tre store stenlægninger, grave dækket af sådanne stenlægninger finder man ret sjældent. I januar 1976 undersøges en større stenlagt vej i engen øst for Ikast, hidtil er afdækket ca. 30 m. stenlægning.

Ved Lille Hamborg i Rind Sogn ca. 5 km. sydvest for Herning udgravedes i januar-februar 1976 en overpløjet gravhøj hos gdr. Erland Kjeldsen. Der fandtes en dyb såkaldt cirkelgrav fra yngre stenalders enkeltgravskulturs tidlige del. Graven er anlagt på en boplads, og højen er bygget af muldlaget fra en boplads. Bopladsmaterialer er fra en sen tragtæggekultur. Disse fundforhold viser, at den hidtidige, almindeligt godtagne datering af yngre stenalders to kulturer – tragtæggekulturen og enkeltgravskulturen – i forhold til hinanden ikke er rigtig. Fundet fra Lille Hamborg er videnskabeligt set meget værdifuldt. En udgravning i Skarrild Overby i 1973 gav samme resultat, men resultatet var p. gr. a. færre og dårligere ornamenterede skår mindre sikkert.

Til museets samling af genstande fra nyere tid er bl.a. modtaget et soveværelsesmøblement fra 1930'erne, en stor samling husflidsarbejder, billeder, redskaber m.v., dele af et skrædderværksted samt dele af A. Poulsens Cykel- og Træhandel i Videbæk. Hjemført, men endnu ikke indført, er maskiner og klippebord m.v. fra Hans Nielsens Trikotagefabrik i Aulum. Museets mest omfattende undersøgelse i nyere tid har været en gennemgang af 100 fabriksbygninger i Herning-Hammerum-Ikast området i forbindelse med en undersøgelse af industriens bygninger og boliger, iværksat af Statens humanistiske Forskningsråd. Formålet er at få en oversigt over fabriksbyggeri og byggeri i tilknytning hertil i industrialismens tidlige periode, også med den bagtanke, at der blandt disse bygninger skulle vise sig at være bevaringsværdige miljøer.

Med støtte fra Ringkøbing amt gennemførtes kampagnen for indsamling af gamle film og fotos til museer og arkiver i amtet. Der indkom ca. 9000. Herning Museum har lånt godt 200 negativer af tørvearbejde i Knudmosen under sidste verdenskrig til kopiering.

Årets store udstilling var Spind og Tvind, museets hidtil bedst besøgte. I København blev den på fire en halv måned set af 40.000 mennesker, og i Herning af 14.000, til den sluttede her med udgangen af august. Udstillingen blev til i samarbejde mellem Kunsthindustrimuseet og Herning Museum, tilrettelagt af gobelinværksen Lise Warburg. Årets anden store udstilling om plantefarvning var tilrettelagt af Nete Christiansen. Som optakt var der kursus i plantefarvning og der har været spindekursus.

16. januar 1976 fejrede Herning Håndværkerforening 100 års jubilæum, i hvilken anledning holdtes en udstilling om håndværk i Herning 1. november-20. januar.

Til samlingerne på museet har der været 19.240 besøgende. Klassekasserne har været udlånt 78 gange til 38 skoler. Dertil kommer film, lysbilledforedrag samt fotostatudstilling, som udlånes direkte gennem skolecentralen.

I museets bestyrelse har konstruktør H. C. Thomsen trukket sig tilbage, i hans sted er valgt direktør H. Kruse Petersen.

HOLSTEBRO MUSEUM

Torben Skov

De vigtigste begivenheder, der er sket i årets løb, samler sig om to store opgaver: Det nye museumsbyggeri og Weller-undersøgelsen.

Holstebro museum har gennem de senere år lidt under de trange og upraktiske lokaler, som har skullet danne ramme om de mange udstillinger, der nu etableres på det. Holstebro byråd har gennem flere år gjort sig visse tanker om museens fremtid, men planerne om at realisere disse har for os ligget et godt stykke ude i det fjerne. Da vi gik ind i realitetsforhandlinger med kommunen i vinteren 1975/76, overgik resultatet af disse møder derfor vore dristigste forventninger. Der blev nedsat et udvalg, der – efter at de faglige ønsker fra museernes side var indhentet – udskrev en arkitekt-konkurrence om udvidelse af byens kunstmuseum og nybygning af et kulturhistorisk museum i parken ved kunstmuseet, så der her anlægges en veritabel museumspark. Ved fristens udløb den 18. maj var der kommet 106 forslag, der alle blev optaget til bedømmelse, som sluttede den 1. juni. 1. præmien gik til arkitekt Hanne Kjørholm med medarbejder arkitekt Ralf Smidt Nielsen. Projektet går ud på følgende: De to museer er i projektet opfattet som en helhed med det gamle hus som midtpunkt og indgangssted. Det er opbygget som en „strukturkomposition“ af kvadratiske enheder omkring et gangsystem hovedsagelig belyst ved ovenlys.

Bygningen udføres med en hvid søjle-drager konstruktion fortrinvis med ydervægge i kassettemønstre. Store dele af facaden består af glas med træpaneler på steder, hvor der ikke ønskes vinduer.

Projektet kan karakteriseres som et museumsmiljø, snarere end som en museumsbygning, og fremhæves fordi det stærkere end noget andet af det indleverede materiale anskueliggør et miljø, som er alment anvendeligt, lader sig indpasse det eksisterende landskab på fortrinlig vis og harmonerer smukt med den eksisterende bygning.

I løbet af efteråret 1976 vil den økonomiske og fysiske planlægning blive koordineret, så at et museumsbyggeri måske kan begynde i efteråret 1977.

I Hardsyssels Årbog 1975 bragtes en efterlysning om sølvtøj forarbejdet af Joachim Weller, guldsmed i Holstebro 1754-1792. Denne efterlysning samt lignende i dagspressen, radio og TV gav til resultat, at vi har fået registreret ca. 470 genstande af Weller, som således er den danske guldsmed, vi kender flest bevarede arbejder fra.

Med det store antal registrerede sølvgenstande stod det hurtigt arbejdsudvalget klart, at der på grundlag af dette materiale kunne skrives den første egentlige monografi over en enkelt provinsguldsmed indenfor litteraturen om dansk sølv.

Det er vores håb, at bogen og den hertil knyttede udstilling vil få endnu flere Wellerarbejder frem for dagens lys, så der i et efterfølgende supplementsbind vil kunne drages videre konklusioner om Joachim Weller og hans arbejder, end det har været muligt at gøre til i dag.

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET, HOLSTEBRO

E. Mårup

Dragon- og Frihedsmuseet har i 1975 haft 1213 besøgende mod 1169 året før (betalende gæster).

De besøgende er i stort tal skolebørn, der i forbindelse med undervisningen ser Frihedsmuseet. Som konsekvens heraf har museet indført nogle pædagogiske opgaver, så den opmærksomme gæst kan besvare 12 spørgsmål. Hver måned udtrækkes blandt rigtige besvarelser en vinder, som så længe forråd have, fik bogen „Holstebro under Besættelsen“. Den er nu erstattet af en modelbajonet (brevkniv).

Der findes nu til gratis benyttelse og til salg dupliserede vejledninger til henholdsvis Dragonmuseet og Frihedsmuseet. Disse vejledninger findes også på tysk, fordi tyske turister i stigende grad besøger museet i sommertiden.

I sommeren 1975 arrangerede museet sin første særudstilling, en udstilling af modelkampvogne, udlånt fra en privat samling. Museet har aftaler om flere særudstillinger med private samleres specialiteter.

Museet udlåner lejlighedsvis effekter til f.eks. vinduesdekorationer, filmoptagelser og forestillinger i Holstebrohallen.

Museets samarbejde med Holstebro Museum og Hjemmeværnsmuseum virker fortræffeligt.

Åbningstider: Tirsdag, torsdag og lørdag kl. 14.00-16.00 samt efter aftale på tlf. (07) 42 31 77 lokal 270 eller privat til major E. Mårup på tlf. (07) 42 27 16. Entré: 2 kr., dog kun 1 kr. for unge under uddannelse.

HJEMMEVÆRNSMUSEET, HOLSTEBRO

Carl Fonager

Hjemmeværnsmuseet er en selvejende institution, hvis bestyrelse består af borgmesteren i Holstebro, chefen for Hjemmeværnsregion II, chefen for Hjemmeværnsdistrikt 21 og Carl Fonager. Det er ikke kun et museum for – og omhandlende – Hjemmeværnet, som navnet måske kan forlede til at tro, men det ledes og opbygges af Hjemmeværnet.

Motiveringen for dette museum må vel dybest set søges i den omstændighed, at vi blev frie igen. I taknemmelighed mod de mennesker, der gjorde dette muligt, vil vi glimtvis vise lidt af, hvordan det kunne ske. Man har ønsket at knytte dette museum til Holstebro, som i forvejen har et af landets bedste regimenter, med eget museum, et stort og aktivt hjemmeværnsdistrikt, og så dette, at Holstebro kendes for at være åben overfor nye aktiviteter. Et lokaleproblem klarede, og frie og sikre lokaler blev resultatet, og den 28. februar 1975 åbnede det.

Museet bygger væsentlig på en stor privatsamling, samlet i årene efter 2. verdenskrig, og tæller ca. 1200 numre. Da vi ikke modtager offentlig støtte til den daglige drift, har vi ikke haft midler til aflønning af kvalificeret fast kustode, så af den grund og af sikkerhedsmæssige årsager, har vi ikke faste åbningstider, men kun adgang efter aftale. Alligevel var der fra åbningen og til 1. januar 1976 ca. 600 besøgende.

Vi har modtaget anerkendelse, og fra mange egne af landet kommer ting af interesse, så museet vokser hastigt.

Det kan nævnes, at Hjemmeværnet fra skolen i Nymindegablejren har overført adskilligt materiale, ligesom Tøjhusmuseet har givet tilsagn om en permanent udstilling vedrørende 1864, og til dette emne har vi fra fru Agnes Christensen, Frederikshavn, modtaget en omfattende billedsamling. Et af museets klenodier er det originale tyske terrænbord, som viser vestkystbefæstningen 1943-45. Dette sjældne minde fra besættelsen er skænket af modstands- og hjemmeværnsfolk i Lemvig.

Museets hovedlinje er den våbenhistoriske, dernæst besættelsestiden og modstandskampen, militærhistorie og krigshistorie og endelig lidt om Hjemmeværnet, som jo har sin rod i modstandsbevægelsen.

Vort samlerområde, tidsmæssigt, er 1848 til 1945 vedrørende ovenstående emner, hvorom også en bogsamling er under opbygning.

Det er lykkedes at knytte folk med særlig viden til museet som en slags konsulenter; disse arbejder uden vederlag for at give os en håndsrækning.

I foråret 76 tog nogle interesserede initiativ til oprettelse af en støtteforening, kaldet „Hjemmeværnsmuseets venner“, formand er Eivind Vennevold, Sydbanen 20, Holstebro, tlf. 42 65 61.

Benyt tlf. 43 80 27 om besøg.

Enkelte skoler har indlagt besøg som led i historieundervisningen. Af mindre særudstillinger i 1976 kan nævnes: April-maj: B. L. Montgomery. Juni-juli: Mauserriflen. August-september: Danske politivåben. En påtænkt udstilling om Røde Kors blev desværre ved planen.

Vi har adskillige planer, fremtiden vil vise hvor mange af dem vi får økonomisk mulighed for at realisere!

LEMVIG MUSEUM

Ellen Damgaard

De langtidsplaner for restaurering, som Lemvig Museum fik udarbejdet i løbet af 1974 og 1975, kom til nytte i langt større udstrækning, end man havde turdet håbe, idet museet gennem andel i beskæftigelsesmidler – 200.000 kr. fra kulturministeriet og 100.000 kr. fra miljøministeriet – og gennem tilskud fra tipsmidler og Sonningfond fik skabt økonomisk grundlag for en gennem-

gribende istandsættelse og forbedring. Denne blev begyndt i oktober 1975 og ventes afsluttet september-oktober 1976.

Nævnes kan bl. a. indretning af rum til værkstedsbrug i kælderen, nyt publikumstoilet, nyt gulv med brandhæmmende isolering og skorstene på forhuset samt nye sprossevinduer. Ved at tage et nyere skillerum i sidehuset ned har man fået bedre gennemgangsforhold i det ret smalle sidehus, dels fået et længe savnet særudstillingslokale. På det nyindrettede loft skal der indrettes magasin.

Af uadventede aktiviteter har det vigtigste været deltagelsen i den kampagne for indsamlng og bevaring af film og billeder, som amtets museer og arkiver kørte i samarbejde med Danmarks Radio. Med hjælp fra en række lokale folk og institutioner arrangerede Lemvig Museum mini-udstillinger og filmforevisning såvel på museet som ude i oplandet. Resultatet var overvældende, idet der indkom som lån og gave 2.013 fotografier og 1 filmstrimmel. Museets billedsamling, der i forvejen var betydelig, men med en meget skæv dækning af området, blev hermed forøget med uvurderligt materiale fra hele Lemvig og Thyborøn-Harboøre kommuner. Den langtidsvirkning, som deltagerne i kampagnen håbede på, har også tydeligt vist sig, idet man siden jævnligt har fået tilbudt større eller mindre billedsamlinger. Vi havde desuden den glæde, at de to kommuner indevilligede i at støtte arbejdet ved at yde tilskud til indkøb af affotograferingsmateriel, ligesom amtet gav tilskud til fællesudgifter som plakat og folder og til de enkelte institutioner til kopiering af billeder.

Som en velkommen „bivirkning“ medførte billedkampagnen en styrkelse af kontakten mellem museet og befolkningen i området, hvilket særlig har givet sig udslag i en stigende forståelse af, at et museum ikke blot er en udstilling, men også en informationscentral – i lighed med biblioteket, men på andre områder. Antallet af besøgende med ærinde til kontor, arkivskuffer og magasin er således stærkt stigende.

Det almindelige besøgstal er derimod i år stagneret. Det skyldes dels, at hovedparten af museets arrangementer har ligget uden for museets rammer, dels at museet i lange perioder i vinter næppe var tilgængeligt på grund af restaureringsarbejder. Det var derfor ikke muligt at afholde de sædvanlige omvisninger eller foredrag. Med hensyn til åbningstiderne agter man imidlertid at fortsætte med de sidste år indførte – nemlig juni–august måned mand.–fred. 10–12 og 14–17 og september–maj onsd. 19–21 og søndag 15–17. Den faste sommeråbning på Flyvholm regningsstation var i år indskrænket til skoleferien, hvor det store besøg sidste år lå.

Museet havde stor glæde både af Thøger Larsen-udstillingen, som blev besøgt af en lang række skoler og foreninger, og af bogen „Thøger Larsen“. Ved udgangen af finansåret 1975/76 var der kun 163 eksemplarer tilbage. Der har ikke blot lokalt, men over hele landet været stor interesse for at erhverve denne bog.

RINGKJØBING MUSEUM

Jens Aarup Jensen

Et af de større arkæologiske arbejder har været udgravningen af to overpløjede gravhøje hos Leo Olsen, Ny Kirkegaard, Hover sogn, i nov.–dec. 1975. Den ene høj var en oval ældre bronzealderhøj omgivet af et stengærde, der endnu var bevaret i 1 meters højde omkring halvdelen af højen. Midt i højen fandtes en nedgravning, der havde fjernet ethvert spor af centralgraven. Ved østsiden var anlagt to sekundære begravelser, der dog begge var fundtomme. I højens sydside fremkom 4 yngre bronzealder urnebegravelser. Under højbunden konstateredes ardspr.

Den anden høj lidt sydligere på samme mark målte 16,5 m i diameter og rummede centralt 2 cirkelgrave fra enkeltgravskultur. Den ene indeholdt flintøkse og ravperle, den anden kun 2 ravperler. Da højen var pløjet ned til plant niveau med omgivelserne fandtes ingen grave tilhørende yngre højfasen.

Af øvrige arkæologiske fund skal nævnes en fladmarksgrav fra dolktid, der fremkom i slutningen af marts 1976 ved byggearbejde på Finlandsgade 4, tidligere Ringkjøbing Bymark. Som danefæ har Chr. Degn, Klegod, i februar 1976 indleveret en middelalderlig guldmønt, fundet på forstranden ved Nr. Lyngvig. Mønten er af Den kgl. Mønt- og Medaljesamling bestemt som en arnhemsk rigsgylden, præget af hertug Wilhelm af Jülich, 1377–1393.

19. oktober–4. november 1975 vistest særudstillingen „Smeden fra Dybe“, Sv. Aa. Lundgaards jernskulpturer og -figurer. I vinteren 1975/76 holdtes i lighed med sidste år et kursus i antikvitets-kundskab. Besøgstallet i kalenderåret 1975 blev 10.248. På Strandgården var der 2.096 besøgende.

Til museets store beklagelse fratrådte kustode Richardt Madsen pr. 31. august 1975. Der har endnu ikke vist sig økonomisk mulighed for ansættelse af ny kustode. Det har dog været til stor hjælp, at museet er blevet udstationeringssted for to civile værnepligtige.

SKJERN MUSEUM

Kim Clausen

Det udadrettede arbejde på Skjern Museum har i det forløbne år især været præget af billedindsamlingen „Liv i Billeder“ og restaureringsarbejdet på Bundsbæk Mølle.

Mere indadrettede aktiviteter har været indretningen af et kontor på museet og en omorganisering af museets magasiner.

Billedindsamlingen „Liv i Billeder“ var en glimrende mulighed for museet til at forege sin samling af gamle fotografier. I alt modtog museet ca. 500 bevaringsværdige gamle billeder.

Restaureringsarbejdet på Bundsbæk Mølle startede i februar som et beskæftigelsesarbejde for unge arbejdsløse. Planen for møllens restaurering er udarbejdet i samarbejde med Nationalmuseets Mølleudvalg. Omkring midten af juni var første etape af denne plan ført ud i praksis. Således har man nu fået genetableret et bryggers med en bageovn og en gruekedel. – Restaureringen af selve vandmøllen begyndte i juli. Til dette arbejde har museets egen håndværker fået assistance fra en møllebygger og mølleekspert fra Nationalmuseets Mølleudvalg.

Endelig er der indenfor museets område blevet foretaget en arkæologisk udgravning af et middelalderhus, liggende lige ud til Skjern A-dalen på Østre Skjern Birk. Udgravning er blevet ledet af museumsinspektør Jens Aarup, Ringkøbing Museum. De foreløbige resultater fra udgravningen peger i retning af en smedie fra ca. 12–1300 tallet.

STRUER MUSEUM

Benny Boysen

1. januar 1976 blev lærer Benny Boysen, Linde, deltidsansat som daglig leder af Struer Museum. I den forløbne periode er der i museets hovedbygning indrettet kontor, værksted, skolestue og særudstillingslokale. I den gamle museumslokal er foretaget en del reparationsarbejder, og en nyopstilling af museets samlinger er i gang. Såvel reparationer som nyopstillinger vil komme til at strække over en 2-årig periode. Omkring museet er et haveanlæg påbegyndt.

Struer Museum har endvidere fået en støtteforening, idet der 27. april dannedes en forening med navnet Struer Museums Venner, som har til formål „at støtte Struer Museum i arbejdet for at bevare de historiske minder i museets virkeområde samt ved foredrag og på anden måde at samle sine medlemmer i deres interesse for Struer Museum og egnens fortid“.

Af undersøgelser har museet foretaget bygningsundersøgelser i forbindelse med nedrivning af to gamle stuehuse i Fousing, og endvidere er udgravet en senncolitisk grav, som fremkom ved skovning i Klosterhede plantage. Graven var en stendyngegrav indeholdende en pilespid og en flintedolk af usædvanlig længde – 37,2 cm.

Museets genstandssamling, der er ved at blive indført på kartotekskort, er blevet væsentlig øget ved gaver. Museet har modtaget henvend 1000 enkelte genstande, heriblandt ca. 500 fotografiske glasplader med motiver fra byen og egnen. Disse plader vil snarest blive kopieret og danne grundlag for en særudstilling på museet.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HOLSTEBRO KOMMUNE

Bent Torben Holm

Pr. 1. april 1976 er Holstebro Byhistoriske Arkiv underlagt Holstebro Museum med Bent Torben Holm som daglig leder af arkivet. Arkivet skal fremover dække hele Holstebro kommune og har derfor skiftet navn til „Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune“.

Denne nyorganisering af arkivet har muliggjort, at der etableres fast åbningstid, nemlig på mandage fra kl. 13 til 17 og på torsdage fra kl. 13 til 20.

Ved arkivet er der yderligere ansat en militærnægter samt to unge piger i forbindelse med beskæftigelseskampagnen.

Arkivet er i det forløbne år så godt som fuldt ud registreret og virker og arbejder i et godt samarbejde med museum og bibliotek.

RINGKØBING LOKALHISTORISKE ARKIV

Bent K. Andresen

Vandrestillingen „Hvad er et lokalhistorisk arkiv?“ blev vist i rådhushallen som det forløbne års første arrangement, og i tilknytning hertil vistes gamle billeder og papirer fra arkivets gemmer. Udstillingen vakte berettiget opsigt og gav enkelte nye bidrag til samlingerne.

Arets største begivenhed var billedindsamlingen „Liv i billeder“. I rådhushallen blev vist en udstilling af billeder fra optagelserne af Carl Th. Dreyers film „Ordet“ i Vederød sammen med billeder fra filmen og en del ældre filmplakater. Ved et aftenarrangement fortalte gårdejer Valdemar Høgsberg Kristensen, Ulfborg, lunt og festligt om sine indtryk af filmoptagelserne, af Dreyer og af skuespillerne. Endvidere vistes en mængde gamle lysbilleder og film fra Ringkøbing, Velling og egnen ved to andre aftenarrangementer. Udstillingen blev set af adskillige hundrede besøgende, mens aftenarrangementerne samlede omkring 100.

Ved selve kampagnen blev i samarbejde med Ringkøbing Museum og forskellige biblioteksafdelinger i hele kommunen indsamlet 300-400 gamle billeder og postkort samt en del ældre optegnelser. I årets løb har vi ellers fået mange billeder og andre arkivalier, en del ejendoms-vurderingsprotokoller fra det lokalhistoriske arkiv i Herning. Vi har fået jubilæumsskrifter, også ældre, avisudklip, protokoller og meget andet spændende, - ialt 775 nyerhvervelser siden sidste beretning. Noget af det sidste, vi har fået, er manuskript til en sognebog om Stadil sogn af gårdejer Chr. Jørgensen, Søndertoft i Hec. Det er et meget stort arbejde, der her foreligger, og vi må håbe, det kan udgives ved given lejlighed. Sammen hermed fik vi 52 billeder af gårde i Stadil, optaget af Alfred Augustinussen.

Vi har fået nogle båndoptagelser med samtaler med ældre Ringkøbing-borgere, og regner med at lave en aften med disse minder fra gamle dage. I øvrigt vil vi prøve at få flere af disse båndoptagelser.

Arbejdet i det forløbne år har herudover været koncentreret om selve arkiveringsarbejdet, hvoraf en stor samling arkivalier fra Rindum sogn fra 1862 til 1970 har taget en stor del af tiden. Endvidere har vi fortsat med registrering af de gamle aviser og påbegyndt registrering af skøde- og panteprotokoller.

I Tim har en gruppe fra Tim Borgerforening, delvis i samarbejde med os, og under lærer Knud Nielsens ledelse, oprettet en lokalsamling, fortrinsvis af billeder, dels ældre, dels nyoptagne, og i forbindelse med billedindsamlingskampagnen lavede de en meget fin udstilling på Tim skole med billeder, papirer og museumsgenstande fra egnen.

I samme periode lavede førstlærer Børenholt-Jensen en udstilling af gamle billeder fra Ølstrup, og denne blev som Tim-udstillingen set af mange mennesker.

Vi beder alle om at tænke på os med billeder og papirer, så de kan blive bevaret og registreret til glæde for de mennesker, der jævnligt henvender sig til os for at studere deres slægt eller byens og egnens historie. Vi har til huse på Ringkøbing Bibliotek.

Arbejdet på arkivet udføres stadig på frivillig basis af Else Ramskov Andersen, Gunner Fomsgaard, Erik B. Jensen og Bent K. Andresen.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR STRUER KOMMUNE

Jørgen Bysted

I efteråret 1975 prægede to større begivenheder arkivets aktiviteter. Først den amtsomfattende billedindsamlingskampagne, og - kort tid efter denne - arkivets deltagelse på Struer Messen den 31. oktober til 2. november 1975. Den omfattende PR i form af presseomtale og personlige kontakter i forbindelse med de to arrangementer har gjort det nystartede arkivs eksistens kendt i kommunen og givet resultat i form af en overvældende mængde materiale til arkivet. Af billeder alene blev der indsamlet ca. 1600 stk. Arbejdet med at sortere og registrere, evt. kopiere og returnere dette materiale har stået på siden.

Desværre fik arkivar Jens Graversen ikke lov at udføre det arbejde, som han med så stor iver havde engageret sig i. Hans død den 18. februar, efter et par måneders sygdom, var et stort tab, også for arkivet. Vi vil huske ham for hans lokalhistoriske viden, hans arkivkendskab og hans dybe engagement. Som ny arkivar arbejder lærer Henry Ammitzbøll nu videre, hvor Jens Graversen måtte slippe.

I vinterens løb gennemførte arkivet et kursus i slægtsforskning i samarbejde med AOF.

EGVAD EGNSHISTORISKE SAMLING

Egon Hansen

Indsamlingen af fotografier „Liv i Billeder“ i 1975 gav fortsat resultater i 1975/76. Kopieringen og tilbagesendelsen af de mange billeder har medført en stor indsats arbejdsmæssigt og økonomisk.

Endelig i foråret 1976 er det lykkedes at få andre og mere sikre lokaler til en del af samlingen på Tarm skole. Det er dog fortsat ikke muligt at gøre samlingen tilgængelig for offentligheden, da det kræver at samlingen flyttes til den kommende tilbygning til biblioteket og at der foretages en egentlig registrering. Med professionel assistance af museumsinspektør Kim Clausen vil i det mindste registreringen kunne påbegyndes inden for en overskuelig fremtid.

Vi vil til slut benytte lejligheden til at gøre opmærksom på, at der endnu kan købes eksemplarer af egnhistorisk samlings store udgivelse af H. K. Kristensen: *Nørre Horne Herred*.

RIND-ARNBORG EGNARKIV

Chr. Isen

Arkivet har i det forløbne år modtaget en del billeder, herunder er udtaget efter ønske prospektkort med lokale motiver fra et ca. 70 år gammelt album. Videre er modtaget en enkelt protokol og diverse avisudklip m. v. En del spørgsmål er besvaret i muligt omfang.

En nøje registrering af Herning Folkeblad for emnet brunkul, der påbegyndtes først på året 1973, er kørt til 1950. Denne registratur er færdigbearbejdet for perioderne 1914-1918 og 1939-1950. Det skal bemærkes, at annoncestof ikke er medtaget. Et eksemplar af denne registratur foreligger også i Lokalhistorisk Arkiv i Herning.

Rind-Arnborg Egnarkiv er åbent efter aftale.

EGNSHISTORISK ARKIV, THYHOLM OG JEGINDØ

J. J. Lind

Det forløbne år må betegnes som det første normale arbejdsår efter oprettelsen i 1974. Der har været tilfredsstillende tilgang af materialer, så der nu er ved at være en pæn „grundsamling“. – Desuden har arkivet anskaffet diverse håndbøger, som frit kan benyttes af besøgende.

To begivenheder i det forløbne år skal særlig fremhæves: For det første billedindsamlingsugen i oktober, som gav mange værdifulde billeder til arkivet (samtidig steg også indleveringen af andet materiale til os betydeligt). Den anden begivenhed var, at arkivet på L. A., Viborg, fik taget kopier af de ældste kirkebøger fra kommunens fem sogne, og det har været til stor glæde og gavn for vore lokale slægtsforskere. Vi har foreløbig 10 bøger, og de dækker i det store og hele tiden op til midten af forrige århundrede.

I juni 1976 havde vi i samarbejde med biblioteket på Hvidbjerg Centralskole vandrestillingen „Hvad er et lokalhistorisk arkiv?“ fra „Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver“. Det var en fin udstilling, men desværre blev den ikke set af ret mange uden for skolen, hvilket nok skyldtes, at det var for langt henne på sommeren.

Besøgmæssigt kunne vi nok ønske bedre dækning, men da et stigende antal „gæster“ finder ned til os i åbningstiden, og da interessen for egnehistorien er stærkt stigende, håber vi på et højere besøgstal i næste sæson. Glædeligt er det også, at skolen bruger os mere og mere.

ULFBORG-VEMBEGNENS HISTORISKE STUDIECENTER

Rudolf Borgen Uhré

Fra Ulfborg-Vemb kommune er der dårligt nyt, idet kommunen efter moralsk støtte gennem 7 år, måske p. gr. af økonomisk dårlige tilstande, har vist os tydeligt, at egnhistorisk samling og historisk studiesamling ikke har tilstrækkelig politisk opbakning for at kunne etableres foreløbigt. Den helt igennem ideelle løsning, gården „Neder Ugkjær“, er revet ned, og vi aner ikke bedre muligheder noget steds.

I Staby startede vi for mere end 7 år siden en til skolen knyttet „Historisk Studiesamling“, der i storkommunen fik et samarbejde med en initiativgruppe i Ulfborg, og vi har siden arbejdet med at samle ind. Nu kommer vi det hele i mølpose, dvs. at alle mindre og værdifulde ting

opbevares i Staby skole i et rum, som kommunen har stillet til rådighed, her opbevares også lærer Alfred Kaae's efterladte samlinger, som skolen netop har fået som gave fra fru Thyra Kaae. Mange af de større ting er udlånt til Ringkøbing Museum og er udstillet i Strandgaarden på Husby Klit. Der er dog stadig mange fine ting i en lade, som lånes til formålet i Staby. – Foreløbig har vi ikke fundet ud af, hvad vi skal gøre med disse ting, men vi ser tiden an, selv om vi ingen muligheder øjner. Tingene skal blive i kommunen eller gives tilbage til giverne; det lovede vi ved indsamlingen. – Foreløbig er der altså kun liv i „Historisk Studiesamling“ ved Staby skole. Her havde vi jo også den glæde at være først på åstedet ved udgravningen af sølvskatten, som vi nu må sige blev fundet 10 år, måske 25 år for tidligt; den satte ikke noget i gang og ligger nu i København – beklageligt!

LOKALHISTORISK ARKIV FOR VINDING SOGN

Torben Skov

I årets løb er indkommet en mængde arkivalier, især billeder. Det skyldes formentlig den kampagne om billedindsamling, der foregik i Ringkøbing amt i 1975.

Som noget nyt har to af arbejdsudvalgets medlemmer, gdr. Carl Fonager og lærer Esbern Jespersen, begyndt at samle minder og stemmer på bånd af gamle Vindingboere. Fra Trehøje kommune har man fået lister på beboere over 80 år og over 70 år. Der er startet ved den ældste ende, og i løbet af vinteren er ca. 50 mennesker blevet besøgt.

ASKOV KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV

Mads Søndergaard

Arkivet har i det forløbne år fået registreret det indsamlede materiale med hjælp fra Arbejdsmarkedsnævnet i Ringkøbing Amt, der stillede økonomiske midler til rådighed for beskæftigelsesfremmende foranstaltninger, og da der var en arbejdsløs i kommunen, havde vi ham i arkivet en måneds tid.

Der er indsamlet billeder – en del lånte er blevet affotograferet. Arkivet regner med at flytte ind i nye lokaler på Kibæk skole i løbet af efteråret.

EGNSHISTORISK FORENING FOR THYHOLM OG JEGINDØ

Anna Overgaard

Foreningen kan melde om fortsat god tilslutning i den foregående sæson. Medlemstallet er nu på ca. 200, og årsskrift nr. 2 er sendt ud til medlemmerne. – Året startede med en aftentur til „Hindsels“ i august 1975. Vi så på „gamle ting og sager“, hørte om gårdens historie osv.

I september talte arkivar Anna Alstrøm fra Slægtsgårdsarkivet om „Vore gamle slægtsgårde“, en meget interessant aften. En studiegruppe har i vinterens løb arbejdet med gårdenes historie. Ved et møde i november viste lærer Benny Boysen sin egnsfilm „En ny tid“. Professor P. Skautrup har holdt foredrag i marts om: Kulturhistorie og dialekt, og en af vore „indfødte“ læste op på hjemstavnsdialekt.

Ved generalforsamlingen den 17. maj, der var meget godt besøgt, fortalte fhv. gdr. Mads Poulsen, Uglev, dels egns- og slægts historie og dels om vækkelsestider og hvad der var baggrund derfor. Gdr. Poul Møller, Floulev, viste dejlige lysbilleder fra egnen.

Udflugten gik i år til Mors via Næssund med besøg på herregården „Glomstrup“, der nu er egns- og frilandsmuseum, samt en dejlig tur med bus med ophold i Ljørslev kirke.

Bortset fra disse arrangementer søger foreningen at bevare visse fortidsminder, som ellers ville gå i forfald. Det drejer sig om Helligkilden, hvis historie kan føres mange hundrede år tilbage. Med hjælp fra amt og kommune søger vi nu at få kilden frilagt og en sti anlagt, så flere kan få lov at glæde sig over det friske kildevand, ved hvilket man i gammel tid søgte helbredelse og lindring. – En gårdsmedie og en husmølle ønsker vi ligeledes ved istandsættelse at sikre for fremtiden.

SLÆGTSHISTORISK FORENING, HERNING

Jørgen Østergaard

Slægtshistorisk Forening, Herning, indledte sæsonen med at arrangere en fælles sammenkomst for alle de slægtshistoriske foreninger, og der var ca. 90 deltagere fra det meste af Jylland og Fyn. Man besøgte det lokalhistoriske arkiv i Herning og så nogle film fra brunkulsbrydningen under den sidste krig. Desuden så man Herning Museum og kørte gennem brunkulsdistriktet i Søby.

I vinterens løb var der foredrag af arkitekt Sv. Fritz, Århus, om gammelt arvesølv, fhv. første-lærer Harald Nielsen, Ry, om gamle slægter i et østjysk sogn, lektor Gunnar Sandfeld, Struer, havde kildekritiske betragtninger, ved et julemøde vistest lysbilleder fra en lang række frilandsmuseer, såvel danske som i andre lande. Ved et besøg i kreditforeningen hørte man om låneforhold i ældre tid. Arkivar Hans H. Worsøe, Viborg, gjorde rede for privatarkiverne i landsarkivet, fotohandler S. Løvstad, Herning, talte om det gamle familalbum og muligheden for at tid- og stedfæste de gamle billeder, og landsarkivar Jens Holmgaard, Viborg, holdt foredrag om rentekammeret med særligt henblik på de slægtshistoriske kilder.

Foreningen har fortsat tilgang af medlemmer, selv om der nu dukker søsterforeninger op i nabobyer, og der er god tilslutning til møderne. Til rådighed for medlemmerne er nu ca. 100 mapper med ca. 5000 udklip om slægts-, egns- og kulturhistoriske emner, ligesom samlingen af slægtsbøger og andre hjælpemidler fortsat øges. Bl. a. har man efter et møde om kartoffeltykserslægter, som vakte opmærksomhed også ude i landet, en del materiale til rådighed for interesserede.

HERNINGSHOLMS VENNER

Jørgen Østergaard

Ved generalforsamlingen i Herningsholms Venner den 2. juni 1976 kunne formanden, C. Sander, udtrykke sin glæde over, at der nu er god gang i restaureringen af den gamle herregård, hvortil fonden har omkring fire millioner kroner til rådighed. I første omgang foretages en afdækning, for man går igang med forstærkning af sokkel og restaurering, og der er allerede fundet mange spændende ting, der fortæller nyt om gårdens historie. — Professor Axel Steensberg har jo allerede skrevet en bog om gårdens historie og arbejder på et nyt bind om den følgende tid. Desuden er fundet et meget stort skifte, boet efter Maria von Rosenkrone i 1768; her får man meget udførligt beskrevet, hvordan der så ud på Herningsholm på den tid.

Kontingentet fastsattes uændret til 25 kr. om året. Valgene var genvælg.

Foreningen har fået lavet en smuk hvervebrochure, der ganske kort fortæller om gården og restaureringen, og den har givet tilgang af nye medlemmer.

VINDERUP EGNSHISTORISKE FORENING

Leif Novrup

Foreningen har i det forløbne år særlig beskæftiget sig med to ting. I efteråret 1975 billedkampagnen om indsamling af gamle fotos m. m., og i 1976 møder og forhandlinger om overtagelse af den gamle biblioteksbygning og dens indretning.

Billedindsamlingskampagnen „Liv i Billeder“, indbragte over 600 fotos. Foreningen havde inddraget sogne- og skolebibliotekarerne i kampagnen og ophængt gamle egnshistoriske fotografier på bibliotekerne, så at disse kunne virke som indsamlingssteder.

Søndag den 5. og 12. oktober viste smed Svend Nielsen, Sevel, sine egnsfilm på arkivet, og også her kunne folk aflevere billeder. Vi har fået mange værdifulde billeder affotograferet. Tak til alle, der har medvirket til at skaffe fotos til arkivet, bl. a. Byhistorisk Arkiv i Holstebro, for de 150 fotos, vi fik derfra.

I øjeblikket beskæftiger overtagelsen af den gamle biblioteksbygning på Vinjes Plads os mest. I sommermånederne beslægtedes en lille del af bygningen til turistkontor, mens Vinderup egns-historiske Forening har fuld råderum resten af året. Vi er kommunalbestyrelsen megen tak skyldig, fordi den har indset betydningen af at have et sådant historisk tilholdssted i kommunen. — Det er meningen, at stedet både skal virke som arkiv og museum.

Foreningen, der nu har ca. 70 medlemmer, arrangerede i august og september 1975 Kend-ding-ture til bl. a. Svenstrup vold, Hjelm mølle, den gamle Adelvej m. m., hvor revisor J. Frederiksen og undertegnede fortalte. — I december havde vi besøg af museumsinspektør Torben

Skov, Holstebro Museum, der fortalte om det forløbne år; specielt på udgravningsfronten, og i marts 1976 fortalte adjunkt Erling Høiberg, Struer, om Indre Mission og grundtvigianisme i forrige århundrede. Den 2. juni besøgte vi den gamle herregård Handbjerg Hovgaard, hvor prorektor Chr. Boll viste rundt. - Alle arrangementerne var godt besøgt og viser, at den lokalhistoriske interesse er til stede.

På generalforsamlingen i oktober 1975 blev bestyrelsen udvidet med et medlem af kommunalbestyrelsen, Anders Hulgaard, Ejsing. - Kontingentet blev ændret 15 kr.

Arkivet får stadig mange ting, og foreningen siger givnerne tak. Også tak til Landsarkivet i Viborg for de ca. 7 reolmeter skodegenparter fra Hjørring og Ginding herreder fra 1862 til 1927. Vi har allerede haft gavn af dem!

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Årsmødet i Herning blev afholdt søndag den 29. februar 1976. Ca. 150 deltog i generalforsamlingen og det efterfølgende møde.

Beretningen, som blev aflagt af formanden, amtmand A. Bach, omtalte ganske kort de i årets løb afholdte møder og de nye initiativer, som Historisk Samfund har taget op. Vor bustur „En tur i Vestjylland - fra Holstebro mod sydvest“ havde samlet ca. 45 deltagere, og vi håber snart igen at kunne byde på et lignende arrangement, idet en tur i det nordvestlige hjørne er under udarbejdelse.

Lokalhistorisk Byttecentral er blevet oprettet, og samtidig er vor aftale med boghandler Jacobsen, Tarm, udløbet. Byttecentralen har sit hjemsted på Holstebro Museum, og vi håber med tiden ikke alene at kunne skaffe udsolgte årgange af „Hardsyssels Arbog“, men også at kunne hjælpe med anden lokalhistorisk litteratur.

„Hardsyssels Arbog 1975“ udkom ind under jul 1975. Arbogens første artikel om brunkulsbrydning er det første resultat af de båndoptagelser, som Historisk Samfund påbegyndte for et par år siden. Da det jo ikke er enhver beskåret selv at kunne skrive, er denne form for stofindsamling sikkert fremtidens måde at skaffe interessant stof på.

I 1975-76 fik Historisk Samfund 124 nye medlemmer, så vi pr. 1. februar 1976 har 1.491 medlemmer, hvilket er, da der jo også har fundet afgang sted, 69 flere end sidste år. Ser vi tilbage på de to sidste tiår, så fik vi i tiåret 1956-65 583 nye medlemmer, i tiåret 1966-75 935 nye medlemmer. Der er altså en stigende interesse for at blive medlem af Historisk Samfund, men der er plads til mange flere endnu i medlemsprotokollen.

En tak blev rettet til alle, som har skaffet nye medlemmer, og alle blev opfordret til at gøre endnu større indsats i det kommende år. Der blev også rettet en tak til alle, der har givet tilskud til Historisk Samfunds arbejde, disse tilskud er livsnødvendige for Samfundet.

Historisk Samfund blev på Dansk historisk Fællesforenings Årsmøde i Odense sidst i august 1975 repræsenteret af lærer Benny Boysen og fru Rigmor Lillelund.

Regnskabet, som ses side 152, blev aflagt af kassereren, bogtrykker N. Gadgaard Nielsen. Pristigninger i årets løb har ikke gjort vor økonomi bedre, og en forhøjelse af årskontingentet til 35,00 kr. blev enstemmigt vedtaget.

Beretning og regnskab blev godkendt af de fremmødte.

Til bestyrelsen genvalgte amtmand A. Bach, konsul Eli Jepsen og redaktør Jørgen Østergaard.

Som revisor genvalgte politiassessor Kn. Engby-Larsen.

Efter generalforsamlingen holdt professor Axel Steensberg et interessant og detaljeret foredrag om „Hemingsholm - Jyllands stærkeste fæstning i slutningen af 1500 tallet“. Foredraget blev ledsaget af lysbilleder.

Sommermødet på Brejninggård og i Ølstrup søndag den 20. juni 1976 havde samlet ca. 230 deltagere, så Brejninggårds gymnastiksal var fyldt til bristepunktet, og Ølstrup kirke kunne notere rekordbesøg.

Forstander A. Gynther Nielsen fortalte om „Brejninggård“. Gårdens skæbne både før og efter Hans Lange blev gennemgået. Det særdeles interessante foredrag blev ledsaget af billedfremvisning.

Efter fælleskaffebordet skulle vi have været til megalitanlægget ved Ølstrup, men vejrguderne ville det anderledes, så museumsinspektør Torben Skov afleverede sin orientering om stendysserne ved Ølstrup indendørs. For en sikkerheds skyld var lysbilleder medbragt. Hvis særligt interesserede deltagere ville se dysserne, så kunne det ske på vejen til Ølstrup kirke.

I Ølstrup kirke gav pastor Niels Jørgen Jensen orientering om kirken og specielt om denne kirkes klenodie, alterbilledet af Emil Nolde „Kristus i Emmaus“, som blev malet i 1904.

Sommermødet 1976. Museumsinspektør Torben Skov orienterer de deltagere, som trodsede vejrguderne og besøgte megalitanlægget ved Ølstrup. (Foto: Kjeld A. Hansen).

Næste årsmøde i Ulfborg søndag den 27. februar 1977. Museumsinspektør Kirsten Bendixen, Nationalmuseet, vil fortælle om „Skattefund i Ringkøbing amt“ (bl.a. møntfundet ved Staby). Vi beder vore medlemmer orientere venner og bekendte, som interesserer sig for mønter.

„Hardsyssels Årbog 1976“ – det 70. bind i rækken – foreligger hermed som anden række bind 10. Årbogens redaktion samler hele tiden på stof til kommende årbøger; ligger De inde med noget eller kender nogen, som kan fortælle noget, så kontakt redaktionen, hvis adresse er: lærer Benny Boysen, Aspvej 20, Linde, 7500 Holstebro. Forfatterhonoraret er 25,00 kr. pr. årbogsside (skal artiklen omarbejdes deles honoraret mellem forfatter og evt. bearbejder) + 25 særtryk af artiklen.

Ældre årgange af „Hardsyssels Årbog“ kan, så længe oplag haves, købes ved henvendelse til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro. Medlemmer kan erhverve bind af 1. række for 10,00 kr. pr. årgang (heraf kan endnu følgende leveres: 1927, 1928, 1929, 1930 og 1931) og 2. række for 25,00 kr. pr. årgang (heraf kan endnu følgende leveres: 1967, 1972, 1973, 1974 og 1975). For nogle årganges vedkommende er beholdningerne meget små.

Poul Mathias Nødskov: „Beskrivelse af Thimgaard og Thim Sogn“ (1787), som blev genoptrykt i 1968 med kommentarer af Alfred Kaae, kan leveres til medlemmer for 12,00 kr.

Alfred Kaae: „Fæster og husbonde i Hammerum herred“ (1971) kan leveres til medlemmer for 12,00 kr.

Forsendelsesomkostningerne er ikke medregnet i priseme.

Lokalhistorisk Byttecentral for Ringkøbing amt arbejder indtil videre kun med „Hardsyssels Årbog“, men det er meningen senere at udvide tilbudet til også at omfatte anden lokalhistorisk litteratur fra Ringkøbing amt.

Det er meningen, at byttecentralen skal kunne hvile i sig selv, hvilket vil sige, at de udgifter, der er forbundet med dens drift, nødvendigvis må indtjenes ved evt. bytte eller salg af årbøger.

Kontakt byttecentralen, hvis De vil af med gamle årgange, hvis De vil bytte en årgang med en anden, eller hvis De bare vil købe gamle årgange.

Hvis De kontakter byttecentralen – kortet i vor hvervefolder kan bruges – så husk at medsende porto til evt. besvarelse. Alle bestillinger vil blive leveret i den rækkefølge de indløber, men der kan meget nemt blive ventetid, da byttecentralens lager endnu er af begrænset omfang.

Byttecentralens adresse er Holstebro Museum, 7500 Holstebro.

Historisk Samfund for Ringkøbing amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 35,00 kr. Kontingentet bedes betalt straks ved årbogens modtagelse, benyt det vedlagte girokort, som også bærer Deres medlemsnummer.

Skal De rykkes til for kontingent, så støtter De ikke Historisk Samfund, for så må vi bruge Deres kontingent til kontorhjelpe, og den eneste, der tjener på rykkerkortet, er postvæsenet.

Indmeldelse kan ske hos alle styrelsesmedlemmer eller også ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro. Hvervefolderen har en indmeldelsesblanket, som kan benyttes. Gør en indsats, skaf et nyt medlem, vi har hårdt brug for flere medlemmer.

Udmeldelse bedes meddelt sekretæren. Hvis udmeldelse sker efter årbogens modtagelse, så skal årbogen enten betales eller returneres til kasserer eller sekretær.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse:

Amtmand A. Bach, Rindumgård, 6950 Ringkøbing.

Indvalgt 1966, formand fra 1967.

Bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1963, sekretær fra 1966.

Lærer Benny Boysen, Aspvej 20, Linde, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1974, årbogens redaktør fra 1975.

Bogtrykker N. Gadgaard Nielsen, Vasen 3-5, 7620 Lemvig.

Indvalgt 1950, kasserer fra 1966.

Konsul Eli Jepsen, Rugvænget 19, 7400 Herning.

Indvalgt 1962, næstformand fra 1975.

Fru Rigmor Lillelund, Nygård, Navr, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1967, medlem af årbogens redaktion fra 1967.

Gårdejer Bent Raunkjær, Tingbækgård, Lyne, 6880 Tarm.

Indvalgt 1966.

Museumsinspektør Torben Skov, Holstebro Museum, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1975, leder af Lokalhistorisk Byttecentral.

Redaktør Jørgen Østergaard, Rugvænget 41, 7400 Herning.

Indvalgt 1975, medlem af årbogens redaktion fra 1975.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt takker Ministeriet for kulturelle Anliggender, Ringkøbing Amtskommune, amtets kommuner og de pengeinstitutter, som ved tilskud har muliggjort Samfundets arbejde.

Med venlig hilsen
Styrelsen

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

20. februar 1975 – 25. februar 1976

<i>Indtægter</i>	
Indestående på giro og i bank	2.760,34
Medlemskontingenter	38.921,37
Salg af årbøger	4.051,00
Statstilskud	3.500,00
Tilskud fra kommuner: Aaskov kommune, Brande kommune, Egvad kommune, Herning kommune, Holmsland kommune, Holstebro kommune, Ikast kommune, Lemvig kommune, Struer kommune, Thyborøn/Harboøre kommune, Trehøje kommune, Thyholm kommune, Ulfborg/Vemb kommune	3.275,00
Tilskud fra banker og sparekasser: Holstebro Landmandsbank, Holstebro Bank, Lemvig Sparckasse, Midtbank Herning, Nordvestbank Lemvig, Ringkøbing Bank, Ringkøbing Landbobank, Ringkøbing Sparekasse, Sparekassen sds Herning, Sparekassen Skjern, Sparekassen Tangsø, Ulfborg Sparekasse	3.400,00
Renter	199,36
Amtets tilskud indgik først efter afslutningen af regnskabet, hvorfor der i næste regnskab vil være dobbelt tilskud.	<u>Kr. 56.107,07</u>

<i>Udgifter</i>	
Årbogens trykning	35.539,03
Ekspedition + porto vedr. årbogen	5.292,63
Honorarer vedr. årbogen	4.334,00
Kontorudgifter	2.039,16
Porto	1.308,90
Annoncer, møder og foredrag	3.775,60
Indbinding af årbøger	163,88
Kontingent til andre foreninger	792,00
Indestående på konto 110836-9	2.392,36
Indestående på giro	469,51
	<u>Kr. 56.107,07</u>

Indestående på konto 752420-5 (Fonden til udgivelse af bog om kommunalforvaltning i Ringkøbing amt i tidsrummet 1933-1970) ...	8.314,67
Renter tilsk. i år	885,31
	<u>Kr. 9.199,98</u>

Gadgaard Nielsen

Regnskabet gennemgået og fundet i orden.
Bilag og bankbøger forevist.

Lemvig den 26. februar 1976

K. Engby-Larsen Borge Nielsen

REGISTER

omfattende personnavne (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede.

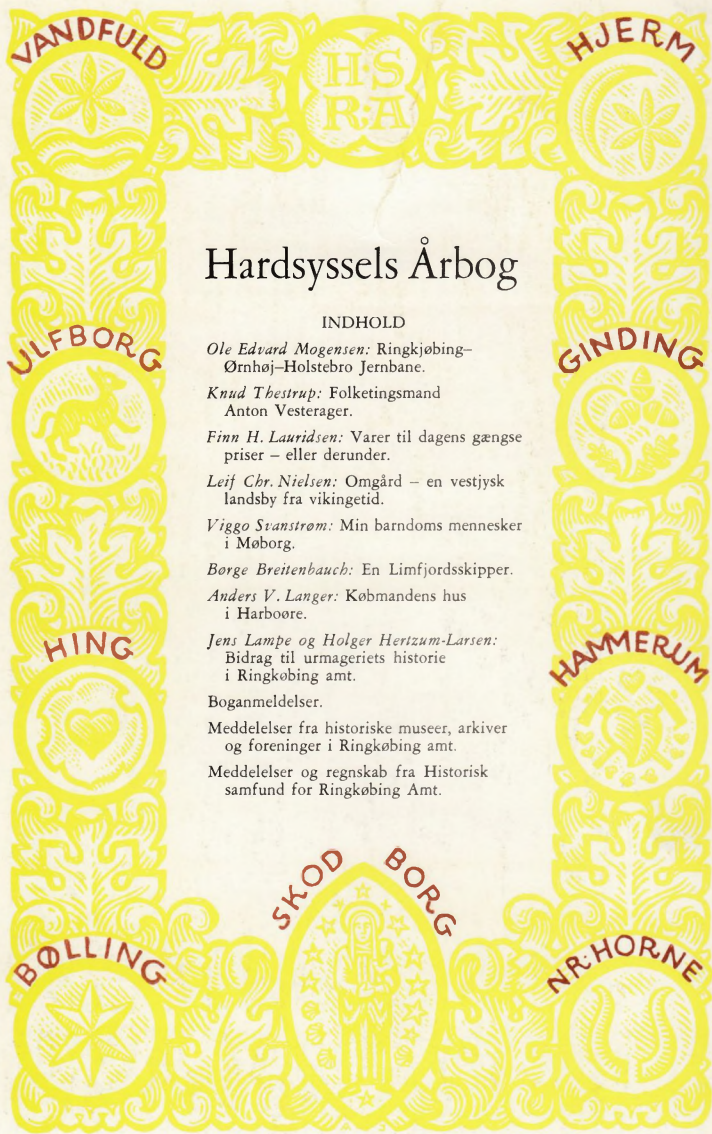
- Afholdssagen 21-23
Aldersrente 24-25
Alrum, Jeppe Graversen (urmager, Holstebro) 109
Amstrup, Kræ (sognefoged, Møborg) 60
Amstrup Nielsen, Niels (urmager, Herning) 120
Andersen, J. L. (præst, Møborg) 62
Andersen, Laust Christian (urmager, Ringkøbing) 109
Andersen Closter, Jens Christian (urmager, Ringkøbing) 111
Andersen Knarbjerg, Niels Christian (urmager, Thyholm) 117
Andersen Smed, Knud (urmager, Idum) 125
Andersen Steensberg, Chresten (urmager, Tørring) 125
Anmeldelser:
Esbern Jespersen: Hedens børn 136-137
Joachim Weller, guldsmed i Holstebro 137-139
Frode Madsen: Da Lem var lilleby 133
H. Nørgaard Pedersen: Limfjordssjæften 133-134
Stednavne i Ringkøbing amt 134-136
Axel Steensberg: Herremændene på Herningsholm 131-133
Arkiver:
Egshistorisk Arkiv, Thyholm og Jegindø 146
Egvad Egshistoriske Samling 146
Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro kommune 144
Lokalhistorisk Arkiv for Struer kommune 145
Lokalhistorisk Arkiv for Vinding sogn 147
Rind-Årnborg Egnarkiv 146
Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv 145
Vinderup Egshistorisk Forening 148-149
Åskov Kommunes Lokalhistoriske Arkiv 147
Arkæologiske udgravninger, Nørre Omme 37-54
Asp Brugsforening 34-35, B 33
Bebyggelse. Vikingetiden 37-54
Bennedsen, Peder (urmager, Ulfborg) 109
Bentsen, Niels (urmager, Ulfborg) 109
Bentzen, Jens (urmager, Struer) 109
Berg, Christen Kyndesen (urmager, Fabjerg og Skjern) 110
Bernstorff Thomsen, William (urmager, Lemvig og Hee) 127
Birkmose Kristensen, Ole (urmager, Vildbjerg) 117
Bjerregård skole 19-20
Boghuus, Jens Madsen (urmager, Holstebro) 110
Borge. Vikingetiden 38, 46-53
Breitenbauch, Ane (gift med Ernst Andreas Breitenbauch) 65-67, 69, 73
Breitenbauch, Ernst Andreas (skipper, Struer) 65-75, B 70
Bro, Niels (landpost, Harbøre) 86
Brugsforeninger 29-38, B 31, B 32, B 33
Brunkulstransport 12-13
Brødtræng, Mads („tandlæge“, Møborg) 58-59
Buch, Christen Horslund (urmager, Gudum) 110
Bundgaard, Jens (urmager, Thyholm) 110
Bundgaard, Johannes Christensen (urmager, Thyholm) 110
Bæk, Lauge (gårdejer, Overgård, Møborg) 55-56
Cappel, Jeppe Peiter Olufsen (urmager, Holstebro og Lemvig) 110
Carlsen, Niels Christian (urmager, Ringkøbing) 110
Christensen, Frederik (urmager, født i Ikast) 110
Christensen, Iver (urmager, Ulfborg) 111
Christensen, J. C. (konseilpræsidenten) 21, 25-26
Christensen, Jens Ole Andreas (urmager, Ramme) 111
Christensen, Knud (urmager, Idum) 111
Christensen, Mads (urmager, Skjern) 111
Christensen, Niels Christian (urmager, Ulfborg) 111
Christensen, Niels Knudsen (urmager, Idum) 111
Christensen, Thomas Peter (urmager, Herning) 111
Christensen Bundgaard, Johannes (urmager, Thyholm) 110
Christensen Halgaard, Peder (urmager, Tvis) 112
Christensen Ormstrup, Christen (urmager, Tarm og Herning) 121
Christensen Ormstrup, Svend (urmager, Hover) 121
Christensen Toft, Peder (urmager, Vind) 127
Christensen Østergaard, Jens (urmager, Herning) 128

- Closter, Jens Christian Andersen (urmager, Ringkøbing) 111
 Davidsen Klokker, Erik (urmager, Ringkøbing) 117
 Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 141-142
 Drejebænk. Urmagere B 107
 Dyrtidsregulering 22
- Egnshistorisk Arkiv, Thyholm og Jegindø 146
 Egnshistorisk Forening for Thyholm og Jegindø 147
 Egvad Egnshistoriske Forening 146
 Emtkjær, Jens Peter (bager, Harboøre) 78, 92-94
 Erlandsen, Jacob Johan Georg Møller (urmager, Bøvlingbjerg) 111
 Erlandsen, Jens (urmager, Vinderup) 112
 Eskesen, Niels (urmager, Borris) 112
- Folketingsforhandlinger 22-25
 Fragtskibsfart 65-75
 Fredebo Friskole, Møborg 61-62
 From Stilling, Hans Christian (urmager, Lemvig) 125
 Fumsgaard Pedersen, Christian (urmager, Thyholm) 121
 Faanager, Hans Lauesen (urmager, Vinding) 112
 Faarager, Hans Lauesen (urmager, Vinding) 112
- Gejl, Niels Kr. Kristensen (lærer, Møborg) 63-64
 Gorm den Gamle (konge af Danmark) 51-52
 Gram Nielsen, Morten (købmand, Harboøre) 82-87
 Graversen Alrum, Jeppe (urmager, Holstebro) 109
 Gravesen, Karl Kristian (urmager, Ringkøbing) 112
 Grundloven 25
 Grønbjerg station 8
 Gudum Trabjerg, Christian (urmager, Skarrild og Arnborg) 127
 Gundersen, Jens (urmager, Nørre Nisum) 112
 Gaacsager, Pouel Martinus Pedersen (urmager, Navr) 112
- Halgaard, Peder Christensen (urmager, Tvis) 112
 Hansen, Niels Jørgen (urmager, Holstebro) 113
 Harald Blåtand (konge af Danmark) 48, 51
 Harboøre 77-96, B 77, B 86, B 87, B 90, B 91, B 92, B 93
 Harboøre. Matrikelkort 81
 Heede, Anders (urmager, Thyholm) 113
 Heede, Niels Jensen (urmager, Thyholm) 113-114
 Hellerød Jensen, Michel (urmager, Thyholm) 115
 Herning museum 140-141
- Herningsholms Venner 148
 Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 149-151
 Hjemmeværnsmuseum, Holstebro 142
 Holm, Peder Christian (urmager, Borris og Ringkøbing) 114
 Holmsland Klit 20, 25
 Holstebro banegård 10
 Holstebro Museum 141
 Holstebro sydbanegård 10
 Hornemann, Johan Nicolai (urmager, Ringkøbing) 114
 Horslund Buch, Christen (urmager, Gudum) 110
 Husted, Anders (urmager, Ulfborg) 114
 Husted, Christen Høy (urmager, Ringkøbing) 114
 Husted, Knud (urmager, Ulfborg) 114
 Husted, Niels (urmager, Ulfborg) 114
 Hustomter. Vikingetiden 37-54, B 40-41, B 42, B 44, B 45, B 46, B 47
 Hvide Sande 25
 Hvistendal, Christen Pedersen (urmager, Nørre Nisum) 114
 Højer Lillelund, Peder (urmager, Lemvig) 118
 Højre (politisk parti) 17, 21-22
 Hørmann, Jens Daniel (urmager, Holstebro) 115
 Høy, Christen (urmager, Ringkøbing) 115
 Høy, Jacob Rindom (urmager, Ringkøbing) 115
 Høy Husted, Christen (urmager, Ringkøbing) 114
- Idum. Urmagere 103-104, 108
 Idum-ure B 105, B 116
- Jakobsen, Søren (urmager, Hjerm) 115
 Jellingstenene 51
 Jensen, Anders (urmager, Struer) 115
 Jensen, Michel Hellerød (urmager, Thyholm) 115
 Jensen Heede, Niels (urmager, Thyholm) 113-114
 Jensen Skou, Jens Christian (urmager, Holstebro) 115, 124
 Jensen Smed, Anders (handelsmand, Møborg) 84-86
 Jensen Smed, Anders (urmager, Idum) 124
 Jensen Østergaard, Peder (urmager, Holstebro) 128
 Jepsen, Peder Christian (urmager, Bøvlingbjerg) 115
 Jernbaneløve 5-6, 8
 Jernbaner 5-16
 Jernudvindingsovne 42, 53, B 51
 Just Pedersen, Niels (urmager, Vinding) 121
- Kastberg, Peder Nielsen (urmager, Lemvig) 116
 Kattenhøj, Maren Mortensen (Donskjær, Møborg) 57, B 57

- Kirk, Peter (skipper, Struer) 65–67, 69, 71–72, 74
 Kirkeure 97–98
 Kirkhus. Harboøre 77–96, B 77, B 87, B 90
 B 92, B 93
 Kjerkggaard, Christen Nielsen (urmager, Idum og Fovsing) 116
 Klokker, Erik Davidsen (urmager, Ringkøbing) 117
 Knarbjerg, Niels Christian Andersen (urmager, Thyholm) 117
 Knudsen Christensen, Niels (urmager, Idum) 111
 Knudsen Kragelund, Niels (urmager, Arnborg) 117
 Knudsen Smed, Anders (urmager, Idum) 124
 Knudsen Smed, Christen (urmager, Idum) 117, 125
 Kokborg, Henrik Pedersen (urmager, Borbjerg) 117
 Kokborg, Jens (urmager, Borbjerg) 117
 Det konservative Folkeparti 17, 22–27
 Kragelund, Niels Knudsen (urmager, Arnborg) 117
 Krigen 1864 29
 Kristensen, Ole Birkmose (urmager, Vildbjerg) 117
 Kristensen, Petra Nicolette (friskoleleder, Møborg) 61–62, B 61
 Kristensen Gejl, Niels Kr. (lærer, Møborg) 63–64
 Kvolsbæk, Kræ (gårdejer, Møborg) 57–58
 Kyndesen Berg, Christen (urmager, Fabjerg og Skjern) 110
 Købmandshandel 77–96
- Larsen, Christen (urmager, Ulfborg) 118
 Larsen Rønn, Chr. (købmand, Harboøre) 87, 91–92
 Lauesen Faarager, Hans (urmager, Vinding) 112
 Lauridsen, Jens (uddeler, Linde) 29–30, 34–35
 Lauritsen Løvhus, Laurits (urmager, Vind) 119
 Laursen, Bent Mathias (urmager, Fabjerg) 118
 Laursen, Jacob (urmager, Holstebro) 118
 Laursen, Jens (urmager, Holstebro) 118
 Laursen, Peder Christian (urmager, Aulum) 118
 Lemvig Museum 142–143
 Lervang station 7, B 8
 Lillelund, Fedder Højer (urmager, Lemvig) 118
 Lillelund, Hans Andreas (urmager, Lemvig) 118
 Lind, Mathias (urmager, Holstebro) 118
 Lind, Tobias Wilhelm (urmager, Herning) 118
 Linde Brugsforening 29–36
 Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro kommune 144
 Lokalhistorisk Arkiv for Struer kommune 145
- Lokalhistorisk Arkiv for Vinding Sogn 147
 Lokomotiver 6, 12, B 7
 Longomontanus, Christen Sørensen (astronom) 100–101
 Lund, Carl Vilhelm Theobald (urmager, Lemvig) 118
 Lund, Christen Nielsen (urmager, Idum) 118–119
 Lund, S. (urmager, Idum) 119
 Lund Sørensen, Jens (urmager, Struer) 125
 Løvhus, Laurits Lauritsen (urmager, Vind) 119
- Madsen Boghuus, Jens (urmager, Holstebro) 110
 Maltesen, Poul (urmager, Ryde) 119
 Malthesen, Malthe (urmager, Borbjerg) 120
 Mathiesen Østers, Mads (urmager, Lemvig) 128
 Melgaard, Niels Jørgen (urmager, Holstebro) 120
 Mergelgravning 58
 Mergeltransport 12
 Moe, Carl (præst, Harboøre) 92–94
 Mortensen, Ole (urmager, Sunds) 120
 Mortensen Kattenhøj, Maren (Donskjær, Møborg) 57, B 57
 Motorvej 9–10, 12, B 13
 Muldbjerg station 8, B 8
 Museer:
 Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 141–142
 Herning Museum 140–141
 Hjemmeværnsmuseet, Holstebro 142
 Holstebro Museum 141
 Lemvig Museum 142–143
 Ringkøbing Museum 143
 Skjern Museum 144
 Struer Museum 144
 Møborg 55–64, B 56
 Mølbjerg Nielsen, Jens Christian (urmager, Holstebro) 120
 Møller, Christmas (politikeren) 23, 25–27
 Møller, Johan Carl Gustav (tegner) 77–79
 Møller Erlandsen, Jacob Johan Georg (urmager, Bøvlingbjerg) 111
 Måbjerg-ure B 126
- Navr-ure B 113, B 119
 Nicolaisen, Jeppe Ørgaard (urmager, Herning) 120
 Nielsen, Anton (urmager, Skjern) 120
 Nielsen, Jens Christian Mølbjerg (urmager, Holstebro) 120
 Nielsen, Jens Nicolaj (bager, Harboøre) 94
 Nielsen, Jens Peter (urmager, Thyholm) 120
 Nielsen, Morten Gram (købmand, Harboøre) 82–87
 Nielsen, Niels Amstrup (urmager, Herning) 120
 Nielsen, Peder (urmager, Lemvig) 120
 Nielsen, Peder (værtshusholder, Harboøre) 84

- Nielsen Kastberg, Peder (urmager, Lemvig) 116
 Nielsen Kjerkgard, Christen (urmager, Idum og Fovsing) 116
 Nielsen Lund, Christen (urmager, Idum) 118-119
 No station 7
 „Nygård“. Linde B 30
 Nørholm, Christen (urmager, Hove) 121
 Nørre Felding station 10
 Nørre Nissum Højskole 19
 Nørre Omme. Arkæologiske udgravninger 37-54
 Olufsen Cappel, Jeppe Peiter (urmager, Holstebro og Lemvig) 110
 „Omgård“. Vikingetidslandsby, Nørre Omme 37-54, B 40-41
 Ormstrup, Christen Christensen (urmager, Tarm og Herning) 121
 Ormstrup, Svend Christensen (urmager, Hover) 121
 Pedersen, Christen (urmager, Herning) 121
 Pedersen, Christian Fumsgaard (urmager, Thyholm) 121
 Pedersen, Mads (brevsamler og postmester, Harbøre) 79-80, 88-90
 Pedersen, Mads (urmager, Ulfborg) 121
 Pedersen, Niels (urmager, Ulfborg) 121
 Pedersen, Niels Just (urmager, Vinding) 121
 Pedersen Gaaesager, Pouel Martinus (urmager, Navr) 112
 Pedersen Hvistendal, Christen (urmager, Nørre Nissum) 114
 Pedersen Kokborg, Henrik (urmager, Borbjerg) 117
 Pedersen Refning, Christen (urmager, Vejrum) 123
 Pedersen Skodborg, Knud (urmager, Ulfborg) 124
 Pedersen Stougaard, Niels Peder (urmager, Ringkøbing) 125
 Persontrafik 13-14
 Petersen, Harald Emil (urmager, Ringkøbing) 121
 Pigeforeningen i Struer 65, B 66
 Politiske møder 21
 Postvæsen 88-90
 Preetmann, Ludvig (urmager, Thyholm) 121-122
 Privatbanekommissionen af 1954 14-15
 Privatbaner 5-16
 Præstemark, Johan Peter (urmager, Holstebro) 122
 Præstemark, Ludvig Elith (urmager, Holstebro) 122
 Præstemark, Peder Sørensen (urmager, Holstebro) 122
 Rahn, Claus Hinrich (urmager, Ringkøbing) 123
 Refning, Christen Pedersen (urmager, Vejrum) 123
 Religionsundervisning 23-24
 Remmerhus Skole 21
 Rind-Arnborg Egnarkiv 146
 Rindom Høj, Jacob (urmager, Ringkøbing) 115
 Ringkjøbing Museum 143
 Ringkjøbing-Nørre Omme Jernbane 6, B 6
 Ringkjøbing-Ørnhøj Jernbane 6, B 6
 Ringkjøbing-Ørnhøj-Holstebro Jernbane 5-16, B 6
 Ringkøbing Fjords udløb 25
 Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv 145
 Ringkøbing station 7, B 11
 RNOJ 6, B 6
 RØHJ 5-16, B 6
 RØJ 6, B 6
 Rønn, Chr. Larsen (købmand, Harbøre) 87, 91-92
 Sand, Jensenius Christian (urmager, Ulfborg) 123
 Schiærn, Andreas Christian (urmager, Holstebro) 123
 Schiøtz, Ole Tønder (urmager, Holstebro) 123-124
 Simonsen, Mathias (urmager, Holstebro) 124
 Sindahl, Carl August (urmager, Ringkøbing) 124
 Skarby, Jens (Møborg) B 59
 Skinebusser 14-15, B 12
 Skjern Museum 144
 Skodborg, Knud Pedersen (urmager, Ulfborg) 124
 Skoleforhold. Møborg 61-64
 Skolelovgivning 23-25
 Skou, Jens Christian Jensen (urmager, Holstebro) 115, 124
 Skov, Jens Kristian (urmager, Holstebro) 124
 Slægtshistorisk Forening, Herning 148
 Smed, Anders Jensen (handelsmand, Møborg) 84-86
 Smed, Anders Jensen (urmager, Idum) 124
 Smed, Anders Knudsen (urmager, Idum) 124
 Smed, Christen Knudsen (urmager, Idum) 117, 125
 Smed, Knud Andersen (urmager, Idum) 125
 Smidt, Frederik Carl (urmager, Holstebro) 125
 Sociallovgivning 24-26
 Solemærker. Tidsregning 99
 Solringe 100, B 100
 Solure 100
 Spjald station 8
 Staby Vinterlærerseminarium 18-19
 Steensberg, Chresten Andersen (urmager, Torning) 125
 Stilling, Hans Christian From (urmager, Lemvig) 125

- Stougaard, Niels Peder Pedersen (urmager, Ringkøbing) 125
 Strandingsgods 84–85
 Struer 65–69, 72–74
 Struer havn B 68
 Struer Museum 144
 Svend Tveskæg (konge af Danmark) 48, 50
 Svenningens Yde, Thomas Christian (urmager, Hover) 128
 Søborg, Anders (præst, Nøvling og sinding) 101
 Sønderport station, Holstebro 10
 Sørensen, Christen (urmager, Thyholm) 125
 Sørensen, Jens Lund (urmager, Struer) 125
 Sørensen, Markus (urmager, Måbjerg) 125
 Sørensen, Simon (urmager, Struer) 126
 Sørensen, Søren (urmager, Thyholm) 126
 Sørensen Longomontanus, Christen (astronomen) 100–101
 Sørensen Præstemark, Peder (urmager, Holstebro) 122
 Sørvad station 10
- Tandhjulsmaskine. Urmagere B 101
 Tandudtrækning 58–59
 Thomassen, Gunder (urmager, Skjern) 126
 Thomsen, Hans Orlof (urmager, Ringkøbing) 126, B 127
 Thomsen, Jens (urmager, Ringkøbing) 127
 Thomsen, Niels Tyregaard (urmager, Idum) 127
 Thomsen, William Bernstorff (urmager, Lemvig og Hee) 127
 Thyholm. Urmagere 103, 108
 Thyholm-ure B 103, B 116, B 122
 Tidsmåling 98–101
 Tiggeri 55
 Tjenestemænds dyrtidstillæg 22
 Toft, Peder Christensen (urmager, Vind) 127
 Togsammenstød 10
 Trabjerg, Christian Gudum (urmager, Skarrild og Årborg) 127
 Trafikkommissionen af 1936 14
 Twistmann, Mette Margrethe (urmager, Holstebro) 127–128
- Tyregaard Thomsen, Niels (urmager, Idum) 127
 Tyveri 59–60
 Tønder Schiøtz, Ole (urmager, Holstebro) 123–124
 Tårnure 98
- Udgravninger. Nørre Omme 37–54
 Ulfborg. Urmagere 103, 105, 108
 Ulfborg-ure B 113, B 123
 Ulfborg-Vembegnens Historiske Studieceter 146147
 Ulfkær, Anders (urmager, Ulfborg) 128
 „Undine“ (skonnert af Struer) 72–74, B 73
 Ure 97–129, B 103, B 105, B 107, B 113, B 116, B 119, B 122, B 123, B 126
 Urindskrifter 106, 109, 112
 Urmagerhåndværk 97–129
- Vesterager, Anton (lærer, Remmerhus Vorgod. Folketingsmand) 17–28, B 19
 Vikingetidens borge 38, 46–53
 Vikingetidslandsby. Nørre Omme 37–54, B 40–41
 Vind station 10, B 15
 Vinderup Egnshistoriske Forcning 148–149
- Yde, Thomas Christian Svenningens (urmager, Hover) 128
- Ørgaard Nicolaisen, Jeppe (urmager, Herning) 120
 Ørnhøj station 8, 10, B 9
 Ørnhøj–Holstebrobanen 8–9, 11
 Ømskov, Josef (urmager, Vandborg) 128
 Østergaard, Jens Christensen (urmager, Herning) 128
 Østergaard, Peder Jensen (urmager, Holstebro) 128
 Østers, Mads Mathiesen (urmager, Lemvig) 128
- Åskov Kommunes Lokalhistoriske Arkiv 147

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Ole Edvard Mogensen: Ringkjøbing-Ørnhøj-Holstebro Jernbane.

Knud Thøstrup: Folketingsmand Anton Vesterager.

Finn H. Lauridsen: Varer til dagens gængse priser – eller derunder.

Leif Chr. Nielsen: Omgård – en vestjysk landsby fra vikingetid.

Viggo Svanstrøm: Min barndoms mennesker i Møborg.

Børge Breitenbauch: En Limfjordsskipper.

Anders V. Langer: Kømandens hus i Harboore.

Jens Lampe og Holger Hertzum-Larsen: Bidrag til urmageriets historie i Ringkjøbing amt.

Bog anmeldelser.

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkjøbing amt.

Meddelelser og regnskab fra Historisk samfund for Ringkjøbing Amt.

GADGAARD NIELSENS BOGRYKKERI . LEMVIG

Medlemspris: kr. 35,-

Bogladepris: kr. 50,-